

การศึกษาเรื่องมั่วในดินแดนประเทศไทย จากหลักฐานทางโบราณคดี

โดย

นางสาวสุภวรรณ ตันมณี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาเรื่องผ้าในดินแดนประเทศไทย จากหลักฐานทางโบราณคดี

โดย

นางสาวศุภวรรณ ตันมณี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

A STUDY OF HORSES IN THAILAND FROM ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE

By

Supawan Tanmanee

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Archaeology

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2009

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ การศึกษาเรื่องม้านินแดนประเทศไทย จากหลักฐานทางโบราณคดี ” เสนอโดย นางสาวศุภวรรณ ตันมณี เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย จินะตังกูร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

1. รองศาสตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตร์
2. อาจารย์ ดร.ประสิทธิ์ เอื้อตระกูลวิทย์

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรัสสา กษาชีวะ)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์จรรยา มาณะวิท)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตร์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ประสิทธิ์ เอื้อตระกูลวิทย์)

...../...../.....

48101216 : สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

คำสำคัญ : ม้า / หลักฐานทางโบราณคดี/ การปรากฏม้าเริ่มแรก/ แหล่งที่มา / แนวคิดและความหมาย

ศุภวรรณ ตันมณี : การศึกษาเรื่องม้าในดินแดนประเทศไทยจากหลักฐานทางโบราณคดี.

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : รศ.สายันต์ ไพรชาญจิตร และ อ.ดร.ประสิทธิ์ เอื้อตระกูลวิทย์. 173 หน้า.

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับม้า และศึกษาช่วงระยะเวลาเริ่มแรกที่มีการนำม้าเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทย แหล่งที่มาของม้า และแนวคิดในการสร้างภาพม้า โดยศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดี ประเภทภาพสลัก ภาพปูนปั้น ภาพดินเผา เครื่องปั้นดินเผา งานประติมากรรม ศิลปกรรม จิตรกรรมฝาผนัง ศิลารีก สมุดไทย และเอกสารโบราณในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24 ในเขตประเทศไทย

ผลการรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดี พบหลักฐานที่เกี่ยวกับม้าในสมัยเริ่มแรกประวัติศาสตร์ ราวพุทธศตวรรษที่ 6-11 เป็นลวดลายบน สีนํ้าเข้า ที่มีแหล่งผลิตจากอินเดีย และตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 พบหลักฐานที่ประดิษฐ์ขึ้นในท้องถิ่น

ผลการศึกษาพบว่า ภาพดินเผา และภาพปูนปั้น ม้าหน้าตรงที่ฐานเจดีย์จุลประโทน จังหวัดนครปฐม เป็นหลักฐานเก่าที่สุดในงานศิลปกรรมภาพม้าโดยฝีมือช่างท้องถิ่น และเป็นหลักฐานที่บ่งชี้ถึงการมีม้า เข้ามาเป็นสัตว์เลี้ยงในประเทศไทยเป็นครั้งแรกในราวพุทธศตวรรษที่ 12 หรือ 1,400 ปีมาแล้ว หลักฐานเอกสารในประเทศไทยที่กล่าวถึงม้าเป็นครั้งแรก คือศิลารีกปราสาทหินพนมรุ้ง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 การหาแหล่งที่มาของม้า โดยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของรูปแบบศิลปกรรมกับลักษณะสายพันธุ์ม้า พบว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-15 มีที่มาจาก 2 แหล่งใหญ่ คือ ม้า สายพันธุ์อาหรับจากเปอร์เซีย และม้าสายพันธุ์มองโกล จากจีน ในระยะแรกงานศิลปกรรมรูปม้าได้รับอิทธิพล ศิลปะอมราวดีจากอินเดีย ต่อมาพัฒนาเป็นรูปแบบศิลปะท้องถิ่นของตนเอง แนวคิดในการสร้าง เป็นเรื่องราวพุทธประวัติ ชาดก เนือง ในพุทธศาสนาเป็นหลัก และเป็นสัญลักษณ์ของสัตว์มงคล ใช้แทนอำนาจ ความปราดเปรียวและความงามสง่าในลวดลายบนตราประทับและภาชนะดินเผา ช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18 ม้าปรากฏในภาพเล่าเรื่อง เป็นพาหนะของเทพในเทวสถาน และเป็นสัตว์เลี้ยงสำหรับอุทิศถวาย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-21 สันนิษฐานจากรูปแบบว่าเป็นสายพันธุ์ม้าจากจีน แสดงความหมายเป็นสัตว์มงคล ม้า แก้วสำหรับพระมหากษัตริย์ ม้าศึก ม้าในชาดก ม้าเลี้ยงในวิถีชีวิตและมีการแพร่พันธุ์ในท้องถิ่น ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-24 ปรากฏหลักฐานเอกสารและงานศิลปกรรมที่แสดงถึงสายพันธุ์ม้าอาหรับและมองโกล ใช้ในการศึกษาพระราชพิธี การเดินทาง และเล่าเรื่องในพุทธศาสนา การประดับเครื่องประกอบม้าของทุกสมัยบ่งชี้สถานภาพของผู้ใช้และเหตุการณ์ในภาพเล่าเรื่อง

ผลการศึกษาแบบของม้าพบลักษณะเด่นในแต่ละสมัยแตกต่างกัน สามารถจำแนกรูปแบบได้เป็น 5 กลุ่ม ซึ่งนำมาใช้กำหนดอายุสมัยของหลักฐานทางโบราณคดี ได้ คือ กลุ่มม้าทวารวดี กลุ่มม้าลุโขทัยและอยุธยาตอนต้น กลุ่มม้าสังคโลก กลุ่มม้าดินเผา และกลุ่มม้าอยุธยาตอนปลาย-รัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลายมือชื่อนักศึกษา

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ 1. 2.

48101216 : MAJOR : HISTORICAL ARCHAEOLOGY

KEY WORD : HORSES / ARCHAEOLOGY EVIDENCE / INITIAL PRESENCE IN THAILAND /
SOURCE OF ORIGIN / CONCEPT AND SIGNIFICANCE

SUPAWAN TANMANEE : A STUDY OF HORSES IN THAILAND FROM

ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE. THESIS ADVISORS : ASSOC.PROF.SAYAN PRAICHARNJIT,
AND PRASIT AUETRAKULVIT, Ph.D., 173 pp.

The purpose of this thesis is to compile and categorize a variety of archaeological evidence about horses in Thailand, pertaining to the initial presence, the source of origin and their significance. The analysis was based on earthenware and stucco reliefs, bas reliefs, ceramics, sculpture, artwork, mural painting, stone inscriptions, traditional Thai manuscripts and ancient archives dating to between the 7th to 19th century within the geographical boundaries of the country.

The earliest evidence of horse in Thailand dates from the protohistoric period (1st–6th century) were objects imported from overseas, as locally crafted were found in the 7th century.

The earthenware and stucco reliefs at Julaprathon Jedi in Nakorn Pathom Province were the oldest artwork by local craftsmen showing the earliest domestication of horses in Thai society was practiced in the 7th century or about 1,400 years ago. The earliest document mentions horses was the Panom-roong stone inscription in the 11th century. From phenotypical comparisons suggested that during the 7th-10th century there are 2 main sources of origin, Arabian breeds from Persia and Mongolian breeds from China. The horse played a significant role in Buddha history and Jataka and was later considered a holy animal, a symbolic power, strength and grace evident in clay seals and earthenware. In the 11th-13th century horses were presented as a God's vehicle, Hindu God's stories and for esteemed gift. In 14th- 16th century horses were mainly from China, as the king's treasures, Buddhist stories and horse in war. In 17th-19th century were from Persia and China for royal and official activities and Buddhist stories as evident in documentation. The decorum on the horse portrays the status of the rider and also the story to which it representing.

Based on distinct characteristics of horse, it is found that there are five groups of artifact, categorized into Dvaravati horse, Sukhothai - early Ayudhya horse, Sangkhalok horse, earthenware horse figures and late Ayudhya - early Ratanakhosin horse.

Department of Archaeology

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2009

Student's signature

Thesis Advisors' signature 1. 2.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ “การศึกษาเรื่องม้าในดินแดนประเทศไทย จากหลักฐานทางโบราณคดี” ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงด้วยความสนับสนุน ช่วยเหลือ และความร่วมมือเป็นอย่างดีจากบุคคลและหน่วยงานต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยใคร่ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ย้านต์ ไพเราะจิตร์ อาจารย์ ดร. ประสิทธิ์ เอื้อตระกูลวิทย์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรัสตา คชาชีวะ อาจารย์จรรยา มาณะวิท และรองศาสตราจารย์ สุรพล นาถะพินธุ ที่ให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะต่างๆ ที่ทรงคุณค่า และสนับสนุนตลอดการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร. ผาสุข อินทรารุช และคณาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ด้านโบราณคดี ตลอดจนแนวคิดและให้กำลังใจในการฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ฤณนคร ราชบัณฑิต ผู้กรุณาให้ข้อมูลและอธิบาย เรื่องราวความหมาย คำศัพท์ในจารึก สัตวแพทย์หญิง ดร. ศิริยา ชื่นกำไร ผู้เชี่ยวชาญเรื่องม้า ที่ให้คำปรึกษา

ผู้อำนวยการ หัวหน้า และเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทอง จ. สุพรรณบุรี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ จ. นครปฐม พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช จ. นครศรีธรรมราช พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ จ. เชียงใหม่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงแสน จ. เชียงราย ที่ให้ความ อนุเคราะห์ ข้อมูลและอำนวยความสะดวกในการถ่ายภาพ คุณมานะศักดิ์ รักอุ่ออดีตเจ้าหน้าที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง ร้อยเอกบุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ ให้ข้อมูล และเอื้อเฟื้อ ภาพถ่ายเจ้าหน้าที่ห้องสมุดคณะ สัตวแพทย์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ศาสตราจารย์ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หั องสมุดวังท่าพระ มหาวิทยาลัยศิลปากร และหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี ที่ให้ความช่วยเหลือในการสืบค้นข้อมูล ขอขอบคุณเพื่อนร่วมชั้นเรียน และน้อง ๆ คณะโบราณคดีทุกท่านที่ช่วยเหลือและมีส่วนร่วมในการทำวิทยานิพนธ์นี้

ผู้เป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญในการเลือกเข้าศึกษาสาขา วิชาโบราณคดี ศาสตราจารย์ ดร. หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์ และขอบคุณครอบครัวและลูกทุกคนที่คอยดูแล เป็นกำลังใจ และเสียสละให้ตลอดเวลาที่ศึกษา

และขอขอบคุณเจ้าของข้อมูลทุกท่าน สำหรับการอ้างอิงในวิทยานิพนธ์นี้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่อง.....	1
ความมุ่งหมายและจุดประสงค์ของการศึกษา	7
สมมุติฐานของการศึกษา.....	7
ขอบเขตของการศึกษา	7
ขั้นตอนของการศึกษา	8
แหล่งข้อมูล	8
วิธีการศึกษา	9
ทบทวนวรรณกรรมเรื่องม้าในประเทศไทย	10
คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา	12
2 ธรรมชาติวิทยาของม้า ถิ่นกำเนิด และคติความเชื่อ	14
วิวัฒนาการทางสัตววิทยาของม้า และแผนภูมิ	15
ลักษณะทางกายภาพภายนอกของม้า	19
ถิ่นกำเนิดและการแพร่กระจายตัวของม้าป่า	20
การพัฒนาของสายพันธุ์ม้า.....	22
การประดับเครื่องม้าสำหรับใช้ขี่และบังคับม้า	30
ม้ากับการใช้งาน	32
ม้า ตามคติความเชื่อทางศาสนา สัตว์มงคล พาหนะของเทพ และปักษี.....	34
3 หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับม้าในประเทศไทย	41
การจัดกลุ่มข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดี	41
การรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับม้า.....	42

บทที่	หน้า
หลักฐานด้านวรรณกรรม.....	42
หลักฐานด้าน โบราณวัตถุ.....	50
หลักฐานช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 12.....	51
หลักฐานช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 18.....	53
หลักฐานช่วงพุทธศตวรรษที่ 18- ต้น 20.....	70
หลักฐานช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 - 23.....	76
หลักฐานช่วงพุทธศตวรรษที่ 24	92
หลักฐานนิเวศวัตถุ	99
หลักฐานเครื่องประดับม้าและอุปกรณ์เกี่ยวกับม้า.....	102
สรุปข้อมูลการรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดี	103
4 การวิเคราะห์ข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดี	114
การรวบรวมหลักฐานที่พบในประเทศไทยตามภูมิภาค	115
การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 18	116
หลักฐานโบราณวัตถุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 6 – 11	117
หลักฐานโบราณวัตถุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16	120
หลักฐานที่มีลวดลายเลียนแบบสมัยอินโด-โรมัน.....	120
หลักฐานที่มีลวดลายแบบท้องถิ่น ทำขึ้นในประเทศไทย.....	122
การศึกษาพัฒนาการของประติมากรรมรูปม้าโดยช่างฝีมือท้องถิ่น	125
วิเคราะห์หลักฐานโบราณวัตถุชิ้นสำคัญ	128
ผลการวิเคราะห์หลักฐานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16	130
หลักฐานโบราณวัตถุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18	132
การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18- ต้น20.....	134
การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-23.....	138
การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24	141
วิเคราะห์ความสัมพันธ์รูปแบบม้ากับลักษณะสายพันธุ์เพื่อหาแหล่งที่มา	143
ตารางเปรียบเทียบรูปแบบม้าที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีกับ	
ลักษณะสายพันธุ์ที่แพร่หลายในเอเชีย	144

บทที่	หน้า
ผลการวิเคราะห์แหล่งที่มาของผ้า ในแต่ละช่วงสมัย	145
การจัดกลุ่มตามลักษณะเด่นเฉพาะของรูปแบบผ้าในแต่ละยุคสมัย	148
5 บทสรุปและผลการศึกษา	152
ผลการศึกษาแหล่งที่มาของผ้า	152
ผลการศึกษารูปแบบงานศิลปกรรมรูปผ้า	153
ความหมายและคติความเชื่อในงานศิลปกรรมรูปผ้า	154
แนวคิดในการสร้างศิลปกรรมผ้า	154
ข้อจำกัดในการศึกษา.....	155
บรรณานุกรม	156
ภาคผนวก	162
ประวัติผู้วิจัย	173

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แผนภูมิแสดงวิวัฒนาการของม้าจากสัตว์บรรพบุรุษในยุคEocene จนเป็นม้า ตระกูล Equus	15
2	วิวัฒนาการนิ้วเท้าของบรรพบุรุษม้า จากขาหน้ามีนิ้วเท้า 4 นิ้วรับน้ำหนัก มา เป็นนิ้วเดียวหรือกีบเดียว	17
3	แสดงวิวัฒนาการของม้าจากยุค Eocene เมื่อ 50 ล้านปีมาแล้วจนถึงปัจจุบัน.....	18
4	ม้าปัจจุบันEquus caballus – Modern Horse สายพันธุ์ม้าแข่ง Thoroughbred	19
5	รูปลักษณะภายนอก และการเรียกชื่อส่วนต่างๆที่สำคัญของม้า	20
6	แผนที่แสดงถิ่นกำเนิดของม้าป่า และถิ่นที่อยู่ของม้าในอดีตและปัจจุบัน การแพร่กระจายของม้าจากแหล่งกำเนิด	21
7	ลักษณะศีรษะม้าในตระกูลEquus ที่มีชีวิตผ่านยุคน้ำแข็งมาจนถึงปัจจุบัน.....	23
8	แสดงส่วนของใบหน้าที่มีแนวสันจมูกเป็นแนวตรง และแนวสันโค้งเว้า	27
9	ภาพแสดงเครื่องบังเหียนม้าและขลุ้ม	31
10	ตราสัญลักษณ์ประจำเมืองนครศรีธรรมราช ใช้สัญลักษณ์12 ปันกษัตริแทนเมือง บริวารที่ เคยรุ่งเรืองและปกครองมาในพุทธศตวรรษที่ 18	38
11	หัวแหวนหินอาเกต แกะสลักรูปม้าเดี่ยววิ่ง มีคนขี่ พบที่แหล่งโบราณคดีภูเขา ทอง-บ้านกล้วย จ.ระนอง	51
12	หัวแหวนหินคาร์เนเลียนสีส้ม สลักร่องเป็นรูปม้าเดี่ยวในท่าวิ่งก้าวควบที่แหล่ง โบราณคดีภูเขาทอง จ.ระนอง	52
13	ภาพวาดลายเส้น แสดงลวดลายภาพสลักบนหีบงาช้างทั้งสองด้าน ศิลปะอมราวดี พบที่แหล่งโบราณคดีจันเสน จ. นครสวรรค์	53
14	ตราดินเผารูปม้าตัวเดียวแสดงอาการเคลื่อนไหว ที่แหล่งโบราณคดีจันเสน จ. นครสวรรค์.....	54
15	ตราประทับรูปม้า 2 ตัวมีคนขี่ พบที่เมืองจันเสน จ. นครสวรรค์ ขนาดเส้นผ่า ศูนย์กลาง 5.1 ซม. จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถาน จ. นครสวรรค์	55
16	ตราประทับรูปม้า 2 ตัวมีคนขี่ ขนาด 4.1 ซม. พบที่เมืองจันเสน จ. นครสวรรค์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี	55

ภาพที่	หน้า
17	ตราประทับรูปม้า 2 ตัวมีคณี สถาพรารุดพบที่เมืองอุทอง จ. สุพรรณบุรี จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี 56
18	เศษภาชนะดินเผาประทับตราภาพคนควมม้าในช่องกระจก ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 พบที่เมืองโบราณจันเสน จ. นครสวรรค์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี..... 56
19	เศษภาชนะดินเผาประทับตราลายภาพคนควมม้าในช่องกระจก สลักกับลายช้าง ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 พบที่เมืองโบราณจันเสน จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี..... 57
20	ภาพลายเส้น แสดงลวดลายประทับรูปม้ามีคณีอยู่ในช่องสี่เหลี่ยมบนเศษภาชนะ ดินเผา พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านคูเมือง จ. สิงห์บุรี 57
21	ประติมากรรมรูปปั้นดินเผารูปม้ามีคณี สถาพรารุด ใช้ประดับศาสนสถาน ศิลปะ ทวารวดี ขุดพบที่เมืองโบราณคูบัว ราชบุรี..... 58
22	รูปปั้นดินเผารูปพ่อหรือลา 2 ตัวในท่าหมอบติดกัน ใช้เป็นลวดลายประดับศาสน สถาน ศิลปะทวารวดี ขุดพบที่เมืองโบราณคูบัว จ. ราชบุรี..... 58
23	ภาพปูนปั้นนูนสูงรูปคนขี่ม้า ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 12-13 และภาพปูน ปั้นสิงห์ที่เคยทับรูปม้ายู่ ประดับที่ฐานชั้นในเจดีย์จุลประโทน จ. นครปฐม 59
24	ภาพแสดงตำแหน่งปูนปั้นรูปสิงห์คู่ สร้างขึ้นสมัยที่ 2 ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 ที่ฐานชั้นล่างทั้งสองข้างของบันไดทางขึ้นเจดีย์จุลประโทน จ. นครปฐม ทับอยู่บนตำแหน่งปูนปั้นรูปม้ามีคณีที่สร้างในสมัยที่ 1 60
25	ชิ้นส่วนภาพปูนปั้นรูปม้าหันข้างมีคณกำลังขึ้นขี่ ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 พบประดับพุทธสถานที่ฐานเจดีย์จุลประโทน จ. นครปฐม..... 61
26	ชิ้นส่วนภาพปูนปั้นรูปม้าหันข้าง ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 พบประดับพุทธสถาน ที่ฐานเจดีย์จุลประโทน จ. นครปฐม..... 62
27	จุกภาชนะดินเผารูปหัวม้าพบที่เมืองอุทอง จ. สุพรรณบุรี ศิลปะทวารวดี..... 62
28	ประติมากรรมดินเผานาเล็กรูปหัวม้า ศิลปะทวารวดี จัดแสดงที่พิพิธ ภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง จ. สุพรรณบุรี..... 63

ภาพที่	หน้า
29 จุกภาชนะดินเผารูปหัวม้าพบที่เมืองอุทอง จ. สุพรรณบุรี ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี.....	64
30 ภาพสลักบนใบเสมาศิลาเล่าเรื่องพุทธชาดกวิสูตรบัณฑิต ศิลปะทวารวดี อายุราว พุทธศตวรรษที่ 14-16 พบที่เมืองฟ้าแดดสงยาง จ. กาฬสินธุ์.....	64
31 ภาพสลักนูนต่ำด้านหน้าบนใบเสมาหินทราย ที่เมืองโบราณวัดพระพุทธรูปบัว บาน จ.อุตรธานี ศิลปะทวารวดี.....	65
32 ภาพสลักนูนต่ำบนใบเสมาหินทราย ที่เมืองโบราณวัดโนนศิลาอาสน์ จ.อุตรธานี ปรากฏรูปม้ายืนบนแท่นภายในซุ้ม ทางด้านซ้ายล่างของภาพสลัก ศิลปะทวารวดี.....	66
33 ภาพจำหลักบนผนังอิฐรูปกษัตริย์ทรงม้าที่ฐานพระธาตุพนมองค์เดิม จ. นครพนม ที่อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 – 15.....	67
34 ภาพจำหลักบนผนังอิฐรูปกษัตริย์ทรงม้าที่ฐานพระธาตุพนมองค์เดิม จ. นครพนม ที่อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 – 15.....	67
35 ภาพสลักนูนต่ำ ตอนพระกฤษณะฆ่าม้า บนทับหลังด้านหน้าปรangkong ทิศตะวันออกปราสาทหินสระกำแพงใหญ่ จ. ศรีสะเกษ พุทธศตวรรษที่ 16-17.....	67
36 ทับหลังสลักภาพนูนต่ำเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามยกทัพกลับกรุงอโยธยา ประดับที่ปราสาทหินพิมาย พุทธศตวรรษที่ 16-17.....	68
37 ทับหลังสลักภาพนูนต่ำ พิธีอัสวเมธ ตอนมอญม้าอุปการแก่พราหมณ์ที่พลับพลา เปลื้องเครื่อง ด้านหน้าปราสาทหินพิมาย พุทธศตวรรษที่ 16-17.....	69
38 ภาพเล่าเรื่องมีขบวนราชรถลากด้วยม้า 1 ตัว ประดับที่มูมฐานที่ตั้งเทวรูปที่ เป็นส่วน ประกอบของราชรถ ทำด้วยแผ่นสำริดรูปสามเหลี่ยมฉลุลาย ศิลปะลพบุรี จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร.....	70
39 ภาพสลักบนแผ่นหินเรื่องโกษชาณียชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นม้าใน อุโมงค์มณฑปวัดศรีชุม จ. สุโขทัย มีข้อความจารึกด้วยอักษรไทยสมัย สุโขทัย ศิลปะสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ 19.....	71

ภาพที่		หน้า
40	ภาพลายเส้นลอกจากภาพสลักเล่าเรื่องพุทธชาดกรุปม้าตอน โภชขานิชาดก ที่วัดศรีชุม จ. สุโขทัย เขียนโดยกรมศิลปากร.....	72
41	ลายประทับรูปบุคคลกำลังขี่ม้า หลายอิริยาบถ บนเศษเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่ง ที่แหล่งเตาเผาบ้านบางปูน จ. สุพรรณบุรี กำหนดอายุราว พุทธศตวรรษที่ 17 – 20	73
42	เศษภาชนะดินเผาจำนวน 2 ชิ้น มีลายประทับรูปบุคคลกำลังขี่ม้าวิ่ง มือข้างหนึ่ง ถืออาวุธ อีกข้างหนึ่งถือบังเหียนบังคับม้า และภาพวาดลายเส้นจากการ ขุดค้นที่แหล่งเตาเผาบ้านบางปูน จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี จ. สุพรรณบุรี.....	74
43	ภาพลายประทับรูปม้าทรงเครื่องบนคันชามด้านใน บนเศษภาชนะดินเผา ในการขุดค้นแหล่งเตาเผาที่เวียงบัว กลุ่มเตาเก่ามะเฟือง จ.พะเยา.....	75
44	ลวดลายรูปม้าสีดำได้เคลือบ คล้ายมังกรมีขา บนเศษภาชนะเครื่องถ้วยจาก เตาเวียงกาหลง จ. เชียงราย พุทธศตวรรษที่ 20	75
45	ภาพซ้าย ภาพเงินที่อกกล้าปาง คีตารูปม้าที่ขอบ และคีตราอักษร “ล” ภาพขวาเป็นภาพเขียนลายเส้น จำลองจากของจริง.....	76
46	แผ่นทองคำลวดลายรูปม้าทรงเครื่องทำวง ขนาด ยาว 8 ซม. สูง 7.7 ซม. ทะเบียนเลขที่ กศก 62 (20) จากกรุเจดีย์วัดมหาธาตุ จ. พระนครศรีอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 20.....	77
47	แผ่นทองคำลวดลายรูปม้าลอยตัว ที่กรุวัดมหาธาตุ จ. อยุธยา พุทธศตวรรษที่ 20.....	78
48	แผ่นทองคำลวดลายรูปม้าทรงเครื่อง พบร่วมกับลายฉลุรูปสัตว์มงคลหลายชนิด ที่กรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จ. อยุธยา ศิลปะอยุธยาตอนต้น พุทธศตวรรษที่ 20.....	78
49	แผ่นทองคำลวดลายรูปม้าทรงเครื่องในทำย่น ที่กรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จ. พระนครศรีอยุธยา ศิลปะอยุธยาตอนต้น พุทธศตวรรษที่ 20.....	79
50	ประติมากรรมลอยตัวเครื่องเคลือบดินเผาสังคโลก รูปม้ายืนมีคนขี่ จากแหล่ง เตาศรีสังขาลย์ ได้จากเรือกลางอ่าวจมอยู่ใต้ทะเลอ่าวไทย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 22	79

ภาพที่	หน้า
51	ประติมากรรมลอยตัวเครื่องเคลือบดินเผาสังคโลก สีขาวลายน้ำตาลใต้เคลือบ รูปช้างออกศึก ด้านข้างซ้ายขวามีคนขี่ม้าติดอยู่ข้างละตัว เตาศรีสังขนาถ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 แสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร..... 80
52	ประติมากรรมลอยตัวเครื่องเคลือบดินเผาสังคโลก สีขาวลายน้ำตาล ใต้เคลือบ รูปช้างออกศึก ด้านข้างซ้ายขวามีคนขี่ม้าติดอยู่ข้างละตัว เตาศรีสังขนาถ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 81
53	ประติมากรรมลอยตัวเครื่องเคลือบดินเผาสังคโลก เคลือบเขียว รูปม้ามีคนขี่ไล่หมวก ถือ บังเหียน เป็นตุ๊กตารูปสัตว์เตาศรีสังขนาถ จ. สุโขทัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21-22..... 81
54	รูปปั้นลอยตัวเครื่องเคลือบดินเผาสังคโลก เคลือบสีน้ำตาล เป็นตุ๊กตารูปม้ายืน ตัวเดียว พร้อมสายบังเหียนที่ผูกหนาเห็นชัดเจน ศิลปะสุโขทัย..... 82
55	ประติมากรรมลอยตัวรูปหัวม้าขนาดเล็ก เครื่องสังคโลกเคลือบเขียว ลวดลาย ขูดขีดเป็นร่องลึก พุทธศตวรรษที่ 21-22 ศิลปะสุโขทัย..... 82
56	ประติมากรรมตุ๊กตาดินเผา รูปม้ามีคนขี่ขนาดเล็ก ศิลปะอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 21-23 83
57	ภาพด้านข้างและด้านหน้า ประติมากรรมตุ๊กตาดินเผา รูปม้ายืน ศิลปะอยุธยา จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ.ลพบุรี..... 84
58	ตุ๊กตาดินเผา รูปม้ายืนมีคนขี่ ฝีมือประณีต ศิลปะอยุธยา ที่วัดหน้าพระธาตุ จ. ชลบุรี..... 84
59	ภาพสลักบนแผ่นไม้ ที่ด้านหลังรอยพระพุทธรูป วัดพระรูป จ.สุพรรณบุรี เล่าเรื่องตอนมารผจญ รูปม้าวิ่งมีพวกมารขี่บนหลังตามพระยามาร ที่อยู่บนหลังช้างในขบวนหม่มาร..... 85
60	ภาพปูนปั้นที่ผนังวิหารพระทรงม้า พระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช จ. นครศรีธรรมราช ภาพพุทธประวัติ ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์..... 86
61	ภาพปูนปั้นประดับผนังศักดิ์หน้า เรื่องพุทธประวัติ ตอนพระพุทธรูปเสด็จลง จากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเรื่องทศชาดก ที่ผนังหน้าวิหารวัดไผ่ จ. ลพบุรี..... 86

ภาพที่		หน้า
62	ภาพปูนปั้นประดับผนังสกัดหลังของวิหารวัดไผ่ จ. ลพบุรี เล่าเรื่องมโหสถ ชาดกตอนสงครามหนึ่งร้อยหนึ่งทัพ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 22-23.....	88
63	ภาพขยายรูปขบวนม้าออกศึก จากภาพปูนปั้นประดับผนังสกัดหลังของวิหาร วัดไผ่ เล่าเรื่องมโหสถชาดก ศิลปะอยุธยา.....	88
64	ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดช่องนนทรี กรุงเทพมหานคร เรื่องทศชาติชาดก ตอนวิรุทธชาดก และพรหมนารถชาดก ศิลปะอยุธยาตอนกลาง ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22.....	90
65	ลวดลายรูปม้าในป่าหิมพานต์ ริมสระอโนดาต บนตู้พระธรรมไม้ลายรดน้ำ ศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 22-23 จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติเจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา.....	91
66	ภาพม้าทรงของเทวดา ลายรดน้ำบนหีบพระธรรม พุทธศตวรรษที่ 23-24 จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ จ. เชียงใหม่.....	91
67	หีบพระธรรม ลายรดน้ำ แสดงภาพเล่าเรื่องพระเวสสันดรชาดก ศิลปะล้านนา พุทธศตวรรษที่ 23-24 จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่.....	92
68	ภาพเขียนในสมุดไทย แสดงกระบวนพยุหยาตราม้า ในรัชสมัยสมเด็จพระ นารายณ์มหาราช คัดลอกจากต้นฉบับเดิม (พ.ศ. 2219) เมื่อต้นพุทธ ศตวรรษที่ 24 (พ.ศ. 2336) ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	93
69	ภาพเขียนสีน้ำยารูปม้า ในตำราม้าคำโคลง จากหนังสือสมุดไทยขาว ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	94
70	สมุดภาพไตรภูมิภูมิกถา ส่วนแผนที่โบราณ แสดงตำแหน่งและภาพโดยรวมของ สระอโนดาต มีแม่น้ำ 4 สายไหลลงสู่มหานที ปากแม่น้ำทางทิศใต้เป็น รูปหัวม้า มีฝูงม้าพลาหกตระกูลอยู่ในป่าหิมพานต์ทิศเดียวกัน.....	95
71	ภาพพุทธประวัติ ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ภาพที่ 122 ในสมุดภาพไตรภูมิ ฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี พุทธศตวรรษที่ 23-24.....	96
72	ภาพม้าทรงเครื่องหนึ่งในมงคล 108 ประการทางพุทธศาสนา ลายรดน้ำบนตู้ พระธรรม พุทธศตวรรษที่ 24 ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	96
73	ภาพม้าเทียมราชรถของพระรามในเรื่องรามเกียรติ์ ลายรดน้ำบนตู้พระไตรปิฎก และบนล้นแลไม้ ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น พุทธศตวรรษที่ 24.....	97

ภาพที่	หน้า
74 ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดเครือวัลย์วรวิหาร ศิลปะ รัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	97
75 ภาพม้าพลาหก กับฝูงสัตว์อื่น ในป่าหิมพานต์ บนจิตรกรรมฝาผนังด้านหน้าใน พระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวราราม ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	98
76 ภาพม้าพลาหกและบริวาร ริมสระอโนดาตบริเวณช่องทางน้ำไหลรูปหัวม้า กลางป่าหิมพานต์ จิตรกรรมผนังหน้าเสาพระวิหารหลวงชั้นที่ 2 วัดสุทัศนเทพวราราม ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	98
77 ภาพจิตรกรรมฝาผนัง พุทธประวัติตอนเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกชมเมือง ที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร พุทธศตวรรษที่ 24.....	99
78 ภาพวาดจำลองลายเส้นจากชิ้นส่วนตุ๊กตาดินเหนียวรูปม้า ได้จากการขุดค้น ที่หลุมขุดค้นที่ 6 บ้านสัมฤทธิ์ จ. นครราชสีมา ในชั้นวัฒนธรรมทวารวดี....	100
79 แสดงโครงกระดูกม้าเกือบทั้งโครงที่ฝังบนแท่นดิน ได้พระพุทธรูปหินทราย แหล่งโบราณคดีปราสาทสามยอด จ. ลพบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 18-20...	101
80 แสดงตำแหน่งของโครงกระดูกม้าที่ฝังในชั้นดินบริเวณแถบสีเทาดำ กำหนดอายุ ราว พุทธศตวรรษที่ 19– 20 ที่แหล่งโบราณคดีวัดชมชื่น จ. สุโขทัย.....	102
81 เครื่องประดับอานม้าสำริด สมัยอยุธยา แสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา.....	103
82 แผนที่แสดงตำแหน่งจังหวัดของแหล่งที่พบหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับม้า ในประเทศไทย โดยใช้เครื่องหมายสัญลักษณ์แทนตำแหน่งและช่วงอายุ สมัยของหลักฐานที่พบ	115
83 เหรียญเงินอินโด-กรีก, Eukratides, พุทธศตวรรษที่ 4 (175-155 B.C.) ด้านหนึ่ง เป็นรูปม้าวิ่ง 2 ตัว มีนักรบใส่หมวกถืออาวุธชี้ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาตินิวเดลี ประเทศอินเดีย.....	118
84 เปรียบเทียบความคล้ายคลึงของลวดลายรูปม้าที่ปรากฏบนเหรียญเงินอินโด-กรีก ที่พบในอินเดีย.....	121

ภาพที่	หน้า
85 ภาพสลักม้าน้ำที่โบสถ์ Parthenon กรุงเอเธนส์ ที่มีชื่อเสียง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 1 รูปแบบแสดงท่าทางของม้าในท่าวิ่งคึกคะนองเหมือนมีชีวิต เป็นรูปแบบ ที่นิยมในยุโรป.....	122
86 ลำดับภาพม้าที่ประติมากรขึ้นในดินแดนประเทศไทยตามอายุสมัย ตั้งแต่พุทธ ศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา จะเห็นพัฒนาการประติมากรรมรูปม้าที่มี ความคล้ายคลึงกับม้าจริงมากขึ้น.....	126
87 เปรียบเทียบอิทธิพลศิลปะ มีส่วนที่คล้ายคลึงกับม้าอินเดีย ศิลปะอมราวดี คือการผูกผมหน้าม้าเป็นพวงตั้งขึ้น ของภาพปูนปั้นม้าหน้าตรง ที่เจดีย์จุลประโทน ในราวพุทธศตวรรษที่ 12.....	127
88 ภาพวาดลายเส้น จำลองรูปแบบที่สมบูรณ์ของประติมากรรมรูปปั้นม้าดินเผา จากฐานเจดีย์จุลประโทน จ. นครปฐม สันนิษฐานว่าถอดแบบตามม้าจริง...	128
89 แผนที่เส้นทางการเดินทางจากอินเดียสู่จีน ผ่านคอคอคบนคาบสมุทรมาเลย์ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 โดยแวะขึ้นบกแถบเมืองท่าทางฝั่ง ตะวันตกไปยังฝั่งตะวันออก	131
90 ภาพสลักนูนต่ำเล่าเรื่องที่ผนังระเบียง ปราสาทนครวัด ด้านทิศใต้ ส่วนตะวันตก เรื่องการประชุมทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 พุทธศตวรรษที่ 17 มีทัพม้าในขบวน	134
91 ลักษณะเด่นของม้าในท่าวิ่งควบ ขนแพงคอปลิวไสว มีคนขี่ถืออาวุธ เป็นรูปแบบ ของม้าทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12- 15	143
92 ลักษณะเด่นของรูปแบบประติมากรรมม้าในสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ 19- 22	144
93 ลักษณะเด่นเฉพาะของประติมากรรมเครื่องสังคโลกรูปม้า เตาศรีสังขาลย์ ใน ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21- 22	144
94 ลักษณะเด่นเฉพาะของประติมากรรมม้าดินเผาขนาดเล็ก ในสมัยสุโขทัย และ อยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 20- 23	145
95 ลักษณะเด่นของกลุ่มม้าที่อยู่ในศิลปะอยุธยาตอนปลาย จนถึงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ 23 – 24	146

ภาพที่		หน้า
96	ลักษณะรูปทรงของม้าสายพันธุ์อาหรับ และลักษณะใบหน้าที่มีสันจมูกเป็น เส้นโค้งเว้า	163
97	ลักษณะวิ่งควบของม้า (gallop)ในการกีฬา	163
98	ม้าป่ามองโกเลีย Przewalski's ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในธรรมชาติจนถึงปัจจุบัน	164
99	ม้าแควสายพันธุ์มองโกล ที่นำมาใช้งานบรรทุกสัมภาระ ในประเทศจีน	164
100	รูปปั้นโลหะกษัตริย์แห่งโรมัน Marcus Aurelius ทรงม้าสายพันธุ์อาหรับ ในกรุงโรม	165
101	ม้าสายพันธุ์ Hot-blooded จากตะวันออกที่เป็นบรรพบุรุษของม้าสายพันธุ์อาหรับ ในกองทัพของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช สถักที่วิหาร Parthenon ประเทศกรีก พุทธศตวรรษที่ 2	165
102	ภาพสลักม้าที่นิยมของชาวกรีกโบราณ พุทธศตวรรษที่ 3 คือม้าสายพันธุ์อาหรับ ...	166
103	ภาพเขียนนักรบชาวตะวันออกขี่ม้ายิงธนู เป็นม้าสายพันธุ์หนักจากเปอร์เซีย หรือจากเอเชียไมเนอร์ ราวพุทธศตวรรษที่ 20	166
104	ภาพเขียนการขี่ม้าล่าสัตว์ของพวก Akbar สมัยโมกุล ของอินเดีย พุทธศตวรรษที่ 22	167
105	ภาพสลักพุทธประวัติ ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม อินเดีย ศิลปะอมราวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 6- 7 จัดแสดงที่ British Museum ประเทศอังกฤษ	167
106	ภาพสลักที่โตรณะด้านทิศตะวันออกของมหาสถูปสาญจี ประเทศอินเดีย ราว พุทธศตวรรษที่ 5- 6 เล่าเรื่องพุทธประวัติตอนเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ ศิลปะอมราวดี	168
107	ภาพสลักที่โตรณะด้านทิศเหนือ มหาสถูปสาญจี มีภาพบุคคลขี่ม้าหันข้างเอี้ยวหน้ามา ม้าผูกผมหน้าตั้งขึ้น ราวพุทธศตวรรษที่ 5- 6	168
108	ม้าดินเผาสำหรับลากรถ ขนาดเท่าของจริงสูง 172 ซม. หรือสูงประมาณ 13 hands ที่สุสานจักรพรรดิพระองค์แรกแห่งราชวงศ์ฉิน (Qin) ที่มณฑลฉ่านซี (Shanxi province) พุทธศตวรรษที่ 4	169
109	แสดงการจัดวางนักรบดินเผาและม้าลากรถขนาดเท่าตัวจริง ที่สุสานจักรพรรดิฉิน แห่งราชวงศ์ฉิน (Qin) ในมณฑลฉ่านซี	169

ภาพที่		หน้า
110	ม้าสำริด สมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันออก ราวพุทธศตวรรษที่ 7- 8 จากสุสานหมายเลข 2 ที่เมือง Fangling มณฑล Hebei.....	170
111	ชายขี่ม้า รูปปั้นดินเผาเนื้อแกร่ง (Painted Earthenware) ขนาดสูง 32 และ 33 ซม. สมัยราชวงศ์ Northern Qi ราวพุทธศตวรรษที่ 12 จากสุสานเจ้าชาย Lou Rui ที่มณฑล Shanxi	170
112	ม้าดินเผาเนื้อแกร่งเคลือบสี ขนาดสูง 73 ซม. และหญิงขี่ม้า ขนาดสูง 42 ซม. สมัยราชวงศ์ถัง (Tang) ราวพุทธศตวรรษที่ 13 จากสุสานของเสนาบดี An Pu ที่มณฑล Henan	171
113	ตุ๊กต้าม้าดินเผาเนื้อแกร่งสมัยราชวงศ์ถังของจีน (พ.ศ. 1161- 1449) ขนาดสูง 22 ซม. จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร	171
114	ม้ากลบไทย ใช้ในการบรรทุกสินค้าในภาคเหนือของไทย ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ จ. เชียงใหม่	172
115	การบรรทุกใบชาบนหลังม้า เพื่อขนลงมาทางตอนใต้ของจีน พุทธศตวรรษที่ 24-25 จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในกรุงปักกิ่ง แคว้นสิบสองปันนา ประเทศจีน	172

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่อง

ในการเดินทางของมนุษย์จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งนั้น มนุษย์พยายามพัฒนาและหาวิธีที่จะไปถึงที่หมายให้เร็วที่สุด เครื่องร่อน เครื่องบิน ถูกคิดค้นขึ้นมาเพื่อใช้ในการเดินทางในยุคปัจจุบัน แต่ในอดีตมนุษย์ต้องอาศัยสัตว์มาใช้เป็นพาหนะช่วยในการเดินทางและขนส่งภาระต่างๆ สัตว์ที่เหมาะสมที่สุดและถูกคัดเลือกมาใช้ในการเดินทางของมนุษย์ก็คือ “ม้า” ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ที่มีความว่องไว ปราดเปรียว แข็งแรง สามารถนำมาฝึกให้เชื่อฟังได้ ปัจจุบันเราพบเห็นม้าได้ทั่วไปในทุกภูมิภาคของโลก ในหลายลักษณะกิจกรรม โดยเฉพาะในการแข่งขัน การกีฬา การทหาร การสัตว์ต่าง และการปศุสัตว์

ม้า เป็นสิ่งมีชีวิตที่อุบัติขึ้นในโลกมายาวนานนับล้านปี มีวิวัฒนาการทางสรีระ รูปร่างต่างๆ เรื่อยมาเพื่อให้เหมาะสมกับการใช้งาน การเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงทางพันธุกรรมของม้า เป็นพัฒนาการการคัดเลือกสายพันธุ์และการผสมพันธุ์ที่เกิดขึ้นด้วยน้ำมือมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ เรื่อยมาจนมีลักษณะเช่นเดียวกับม้าในปัจจุบันที่มีความหลากหลายของสายพันธุ์ในแต่ละ ภูมิภาค การอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นของม้าเป็นไปตามธรรมชาติ และมีการย้ายตามการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของมนุษย์ที่นำม้ามาเลี้ยงในสังคมนั้นๆ รวมถึงการศึกสงคราม ทำให้ม้ามีการกระจายตัวแพร่พันธุ์จากถิ่นกำเนิดเดิมออกไปทั่วโลก สำหรับเรื่องราวของม้าในประเทศไทย จาก การตรวจสอบข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องและการศึกษาเรื่องกระดูกของสัตว์ทางโบราณคดีในยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ไม่ปรากฏว่าพบชิ้นส่วนของกระดูกม้าในสมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย รวมทั้งการศึกษาภาพม้าจากภาพเขียนสีบนผนังถ้ำ ก็ไม่พบร่องรอยภาพเขียนม้าปรากฏให้เห็นในแหล่งโบราณคดีใด นักวิชาการ นักโบราณคดี ต่างให้ข้อมูลสอดคล้องกันว่าไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับม้าและการพบม้าในดินแดนประเทศไทยในสมัยก่อนประวัติศาสตร์¹

¹ สัมภาษณ์ สุรพล นาละพินธุ , นักวิชาการโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ , คณะบดีคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2550. ให้ข้อมูลว่าจนถึงปัจจุบันไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีใดๆ เกี่ยวกับม้าในยุคก่อนประวัติศาสตร์ในแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย สันนิษฐานว่าไม่มีม้าที่เป็นสัตว์ป่า หรือสัตว์เลี้ยงในดินแดนนี้มาก่อน

จึงสอดคล้อง กับข้อมูลทางสัตววิทยาว່าม้ามีถิ่นกำเนิดและอาศัยอยู่ในดินแดนเอเชียกลาง ยุโรป
แอฟริกาและมองโกเลียทางตอนเหนือของจีน แต่ไม่พบว่ามีถิ่นกำเนิดและอาศัยในดินแดนเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ และในทวีปออสเตรเลีย ประวัติการเลี้ยงม้าของประเทศไทยยังไม่มีผู้ใดทราบ
ประวัติที่แน่นอนว่าเริ่มมีมาแต่เมื่อใด ข้อมูลเอกสารและหลักฐานทางด้านโบราณคดีเกี่ยวกับ
เรื่องราวและบทบาทของม้าที่มีในวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของสังคมไทยสมัยโบราณ มีความเป็นมา
แรกเริ่มอย่างไร และมาจากแหล่งใด ยังไม่มีผู้ทำการศึกษา รวบรวม และรายงานไว้ มีแต่เพียงการ
กล่าวถึงกิจกรรมและสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับม้าทั้งในอดีตและในยุคต่อมา

การศึกษาทางโบราณคดีเรื่องม้ายุคสมัยประวัติศาสตร์ในประเทศไทยนั้นยังไม่มีผู้
รวบรวมข้อมูลหรือทำการศึกษาอย่างจริงจัง จากการค้นคว้าพบมีเพียงรายงานว่ามีการขุดพบโครง
กระดูกม้าในชั้นดินที่แหล่งโบราณคดี 1 แหล่งใน จ. นครราชสีมา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16-17
และ อีก 1 แหล่ง ใน จ. ลพบุรี รวมกับวัตถุอื่นๆร่วมสมัยในราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 20 หรือในสมัย
สุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนต้น รวม 2 รายงานเท่านั้น และไม่ได้มีการวิเคราะห์ละเอียดลึกซึ้งไป
มากกว่าการจำแนกว่าเป็นกระดูกสัตว์ประเภทม้าในชั้นดินนั้น ซึ่งหลักฐานที่เป็นชิ้นส่วนของ
กระดูก ถือเป็นหลักฐานนิเวศวัตถุทางโบราณคดีที่สำคัญในการศึกษาเรื่องราวของสิ่งมีชีวิตในอดีต
ทั้งยังไม่พบรายงานหลักฐานอื่นที่เก่าไปกว่านั้น การศึกษาหลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุสถานมี
รายงานภาพม้าที่เป็นภาพปูนปั้น ภาพสลัก ภาพปั้นลอย ตัว ตราสัญลักษณ์ และภาพเขียนต่างๆใน
แหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์หลายแหล่งด้วยกันปะปนกับโบราณวัตถุสำคัญอื่นๆ เป็นการ
วิเคราะห์ข้อมูลประกอบแหล่งโบราณคดีที่ทำการศึกษาอื่นๆ ส่วนการศึกษาเรื่องม้าจากวรรณกรรม
และประวัติศาสตร์ไทย มีผู้ทำการค้นคว้าและรายงานไว้เพิ่ ยง 2 - 3 เรื่อง คือ งานค้นคว้าเรื่อง “ม้า
จากหนังสือประเภทวรรณคดีไทยและประวัติศาสตร์ไทย ” โดยกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. 2504 และเรื่องม้านานาชาติหิมพานต์ ของ ศ.พลาญน้อย พ.ศ. 2530 เป็นต้น
การศึกษาด้านโบราณคดีมีหนึ่งเรื่อง คือวิทยานิพนธ์ประกอบปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา
โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2519 เรื่อง “วิวัฒนาการของการทรม้า” ของนิติ แสงวัฒน์
แม้การนำม้าเข้ามาใช้ในทางการศึกสงครามและในพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์ไทยจะมีมาช้านาน
แต่ที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ไทย และมีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรคือในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีการปรับปรุงการปกครองแยกเป็นการปกครองพลเรือนและการทหารใหม่
ในราว พ.ศ. 1997 มีการตั้งกรมพระคชบาล และกรมอศวรราช ขึ้นตรงต่อกระทรวงธรรมา ธิกรณ์
(กรมวัง) ซึ่งเป็นหนึ่งในจุตุสมภ

ดังนั้นการรวบรวมหาหลักฐานทางโบราณคดี ที่เกี่ยวข้องกับม้า ทั้งจากเอกสารชั้นต้น
เอกสารชั้นรองต่างๆ และจากโบราณวัตถุ และการศึกษาเรื่องม้าในดินแดนประเทศไทยครั้งนี้ จึง

เป็นการเริ่มต้นการศึกษาคุณค่าและการรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับม้าในประเทศไทย ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ที่พยายามศึกษาถึงความสำคัญและบทบาทของม้าในอดีต ด้านการใช้งาน การค้าขาย การอยู่ร่วมกับสังคมมนุษย์ การอพยพ การศึกสงคราม การศาสนา และคติความเชื่อ ซึ่งเป็นข้อมูลในอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถนำไปใช้ประกอบเชื่อมโยงด้านความสัมพันธ์ของไทยกับดินแดนอื่นอันเป็นแหล่งของการนำม้าเข้ามายังดินแดนนี้ในอดีตผ่านอิทธิพลการแผ่วัฒนธรรม การเดินทาง การอพยพ และการค้าขาย อาจบอกถึงความเป็นอยู่ขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมโบราณบางประการ และยังสามารถนำข้อมูลจากการศึกษานี้ใช้เป็นพื้นฐานและเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์เรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องในขั้นต่อไป

ความสำคัญของม้า

ในจำนวนสัตว์เลี้ยงของมนุษย์ ม้า (Horses) เป็นหนึ่งในห้าของปศุสัตว์ที่มนุษย์นำมาเลี้ยง และขยายพันธุ์อย่างกว้างขวาง อันได้แก่ ม้า วัวควาย แพะ แกะ และสุกร ทั้งนี้เนื่องจากม้ามีความสำคัญต่อมนุษย์เริ่มต้นใช้เป็นแหล่งอาหารประเภทเนื้อ และน้ำนม ของมนุษย์โบราณ โดยพบกระดูกที่ถูกสับในแหล่งโบราณคดีร่วมกับเศษขยะอื่นจากโรงครัว² ต่อมาพบว่าม้าเป็นสัตว์ที่เหมาะสมในการใช้งาน การเดินทาง ใช้งาน และใช้ในการบรรทุกสัมภาระไปยังที่ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

การนำม้ามาเลี้ยง มีหลักฐานว่าเกิดขึ้นในแถบเอเชียกลางประมาณ 3,000 ปี ก่อนคริสตศักราช³ หรือราว 5,000 ปีมาแล้ว ตรงกับยุคโลหะ การเลี้ยงม้าในยุคแรกๆ เพื่อสำหรับใช้เป็นอาหารเนื้อและนม ในบางวัฒนธรรม เช่น ในอียิปต์ และจีนมานานนับพันปีแล้ว และต่อมาม้าถูกนำมาสำหรับใช้งานทั่วไป จากการที่มนุษย์ในยุคแรกๆ มีการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานบ่อยๆ ม้าจึงมีการเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยตามการอพยพของมนุษย์ เนื่องจากม้าสามารถฝึกฝนให้ทำตามคำสั่งได้ จึงมีการนำม้ามาเลี้ยงเพื่อใช้งาน ใช้เป็นพาหนะบรรทุกและลากจูงของมนุษย์ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีพบว่า ประเทศจีนเป็นชาติแรกๆ ที่ริเริ่มใช้ม้าเป็นพาหนะขี่ โดยเริ่มจากที่ราบสูงมองโกเลีย และแพร่เข้าสู่ตอนเหนือของยุโรป อินเดีย และเปอร์เซียจากการ รุกรานของพวกอารยัน ส่วนประเทศในแถบอาหรับและยุโรป มีการเลี้ยงม้าสายพันธุ์อาหรับ ที่สูงใหญ่ ปราดเปรียวและอดทน ในประวัติศาสตร์ยุโรปนั้น นิยมใช้ม้าในการศึกสงครามมากที่สุด

²Juliet Clutton Brock, A Natural History of Domesticated Mammals (London: Cambridge University Press, 1987), 80.

³Pamela M. Morris. and Nereo Lugli, Horse of the World (London : Orbis Publishing, 1973), 15.

ทางสัตววิทยาและวิวัฒนาการการกำเนิดสิ่งมีชีวิตของม้าซึ่งเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม นั้น มีการศึกษาไว้อย่างละเอียด พบว่าม้าไม่มีถิ่นกำเนิดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เลย ทั้งนี้เนื่องจากสภาพภูมิประเทศแถบนี้มีลักษณะแบบร้อนชื้นและ ไม่เหมาะสมในการอยู่อาศัยของม้าธรรมชาติ ดังนั้นม้าที่ปรากฏในดินแดนแถบนี้ จึงต้องนำมาจากแหล่งอื่น ตามช่วง ระยะเวลา และจุดประสงค์ ที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น

ความหมายของ “ม้า” ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 “ชื่อสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมชนิด *Equus caballus* ในวงศ์ *Equidae* เป็นสัตว์กีบเดี่ยว รูปร่างสูงใหญ่ ขาวหางเป็นพู่ มีแผงคอยาว ใช้เป็นพาหนะขับจี้และเทียมรถ ” “ม้าคัน คือม้าพระที่นั่งโดยเฉพาะ , ม้าเทศ คือม้าขนาดใหญ่ที่มาจากต่างประเทศ ” ม้าสามารถแทนด้วยคำอื่นที่มีความหมายเดียวกัน ได้แก่ อัสว วลาหก อาชาไนย อัสตร นอกจากนี้ยังมีคำที่ใช้เรียกแทนม้า ได้แก่ พาชี ดุรงค์ ดุรงค์ มโนมัยสินรพ อาชา เป็นต้น

จากหลักฐานทางโบราณคดีปรากฏมีรูปสัตว์ชนิดต่างๆ ที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ ในคติความเชื่อ สัตว์หลายประเภทถูกใช้ เป็นพาหนะของเทพในหลายศาสนา และม้าก็เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งในจำนวนนั้น อันแสดงให้เห็นถึงการยกย่องม้า หรือแสดงความสำคัญของม้าต่อสังคมมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณก่อนประวัติศาสตร์ ทั้งในเชิงสัญลักษณ์ และการใช้งาน ม้าจึงมีความสำคัญที่เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ที่บ่งบอกถึงพลังกำลัง อำนาจ ความรวดเร็ว ความดีงาม และเป็นสัตว์พาหนะที่ให้ชัยชนะในการศึกสงคราม ความเชื่อของมนุษย์ที่มีต่อม้านานัปการทางสังคม และวัฒนธรรมได้เผยแพร่และส่งอิทธิพลความเชื่อ จากแหล่งต้นกำเนิดไปยังดินแดนต่างๆที่แผ่ไปถึง ซึ่งอารยธรรมของอินเดีย และจีน มีอิทธิพลอย่างสูงต่อวัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนาของไทย และดินแดนใกล้เคียงมาช้านาน

1. ม้าใน เชิงสัญลักษณ์ ตามจินตนาการ คติความเชื่อ ศาสนา และทางวัฒนธรรม ในประเทศอินเดียและเนปาล นับถือม้าเป็นสัตว์มงคล เป็นพาหนะของชีวิต เป็นพาหนะของเทพในศาสนาพราหมณ์ฮินดู⁴ ได้แก่ เป็นสัตว์เทียมพาหนะของพระอาทิตย์ พระจันทร์ ท้าวกุ เรว ม้าเป็นพาหนะบางอวตารของพระแม่กาลี และเป็นอวตารของเทพ เป็นต้น

2. ม้าใน เชิงประโยชน์ในการใช้งาน ม้าเป็นสัตว์ที่มีเป็นสัตว์ที่มีความเร็ว ปราดเปรียว แข็งแรง อดทนต่องานหนัก และมีความเฉลียวฉลาดสามารถฝึกให้เชื่อฟังได้ จึงเป็นสัตว์ที่มนุษย์นิยมนำมาใช้งานบรรทุก ใช้เทียมรถ ใช้เป็นพาหนะในการเดินทาง การอพยพ การศึกสงคราม นอกจากนี้บางสังคมของมนุษย์โบราณยังใช้ม้าเป็นอาหารประเภทเนื้อ และน้ำนม

⁴Trilok C. Majupuria, *Sacred Animals of Nepal & India* (Bangkok : Craftsmen Press Ltd., 1991), 112.

ความสำคัญของหลักฐานเกี่ยวกับม้าที่พบในประเทศไทย

หลักฐานเกี่ยวกับม้าสามารถใช้เป็นนัยที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมของสังคมไทยในอดีต และพัฒนาการจนถึงปัจจุบันได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งอาจแยกแยะเป็นกลุ่มๆ ที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลทาง คติความเชื่อ โดยเฉพาะทางศาสนา การยกย่องให้เป็นสัตว์มงคล สามารถบ่งบอกว่าได้รับอิทธิพลมาจากแหล่งใด มีความเชื่ออย่างไร จึงต้องเลือกม้ามาเป็นสัญลักษณ์ ในสถานะที่ม้าเป็นสัตว์ที่ให้คุณ ประโยชน์ในการใช้งานเป็นพาหนะในชีวิตประจำวัน จึงเป็นสัตว์ที่ บอกลถึงการติดต่อสัมพันธ์กับ ชุมชนอื่น ทั้งด้านการติดต่อค้าขาย การสงคราม การอพยพ ความสำคัญของม้าและการศึกษาเรื่อง ม้าในด้านต่างๆ จำแนกไว้ ดังนี้

1. ความสำคัญของม้าทางประวัติศาสตร์ไทย ในประวัติศาสตร์ชาติไทยสมัยโบราณ แม้มีบันทึกการใช้ช้างเป็นพาหนะในการศึกสงครามเป็นหลัก มักพบว่ามีกองทัพม้าร่วมอยู่ในขบวน ทัพด้วยเสมอ กองทัพช้าง กองทัพม้า กองทหารราบ กองทัพรถรบ รวมเรียกว่าจตุ รรงค์เสนา ตั้งแต่ สมัยสุโขทัยหรือราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 เป็นต้นมา ม้าถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการจีเพื่อส่ง ข่าวสาร เรียกว่าม้าเร็ว ใช้ชนเสียบึง เป็นพาหนะ และลากจูงเป็นระยะทางไกลๆ โดยเฉพาะในถิ่น ทุรกันดาร เรียกว่าม้าต่าง นอกจากนี้ความสำคัญของม้าถือเป็น หนึ่งในสัตว์มงคล เป็นม้าศึกร่วมรบ คู่บารมีพระมหากษัตริย์และคู่ขุนพลในประวัติศาสตร์ไทย ม้าทรงของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในคราวไปกวาดต้อนครอบครัวเขมรในการศึกพระยาละแวกนั้น พระราชพงศาวดารได้จารึกว่าม้า ทรงของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ชื่อ เจ้าพระยาราชพาหนะ สูงสามศอกคืบ สามนิ้ว แล ะม้าทรง ของสมเด็จพระเอกาทศรถ ชื่อปลาหก สูงสามศอกคืบ ในการกอบกู้เอกราชของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงใช้ม้าเป็นพระพาหนะในการเดินทางและทำศึกกับพม่าหลายครั้งและทรงได้รับชั ยชนะทุกครั้ง ในปัจจุบันม้ายังคงถูกใช้เป็นม้าต่างในกอง พันสัตว์ต่างของกองทัพบก ใช้ประดับ ขบวนพระเกียรติยศ ขบวนพระราชพิธีสำคัญ การสวนสนามของทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ นิยมใช้ในการกีฬา และการแข่งขันอย่างกว้างขวาง

2. ความสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรม

จากการที่ม้าเป็นสัตว์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ และการกู้ชาติของไทย เป็น ม้าแก้วคู่บารมีมาช้านาน รวมทั้งการออกศึกสงคราม ในเอกสารประวัติศาสตร์และในโบราณสถาน ยังปรากฏการสร้างโรงช้างและโรงม้าขึ้นในพระราชวัง มีการฝึกม้า การคัดเลือกลักษณะม้าดี และมี ตำราม้าของเก่า ซึ่งแสดงให้เห็นความสำคัญของม้าว่าเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมืองมานาน ดังนั้นการศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลทางโบราณคดีเกี่ยวกับเรื่องราวของม้าในดินแดนประเทศไทย และ หา ความหมายทางวัฒนธรรมของม้านั้น เห็นว่าเป็นประโยชน์และเป็นองค์ความรู้ที่จะใช้เป็นขั ้อมูลทั้ง

ด้านสังคม วิถีชีวิต และศิลปวัฒนธรรม ของชนในสังคมโบราณ ความรู้เกี่ยวกับม้านิโอดีต ความหมาย ความเชื่อ และคุณประโยชน์ของม้า สามารถนำไปใช้อ้างอิงและนำไปเป็นฐานข้อมูลในการศึกษาด้านอื่นๆที่เกี่ยวข้องต่อไปได้

นอกจากนี้การศึกษานี้ยังสามารถสื่อให้ เห็นถึงความสำคัญของม้าที่บ่งชี้ถึงการเดินทาง การติดต่อค้าขาย พัฒนาการทางด้านสังคม ความเป็นอยู่ วัฒนธรรมและความเจริญทางเทคโนโลยีของประเทศไทยในอดีตรับได้ระดับหนึ่ง

3. ความสำคัญด้านศาสนาและคติความเชื่อ

ในพุทธประวัติตอน สำคัญ ที่สังคมไทยรู้จักกันอย่างกว้างขวางและมีคว ามเกี่ยวข้องกับม้า คือ ตอนเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบรรพชาหรือตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม⁵ ได้ทรงม้ากัณฐกะไปจนถึงริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราพร้อมนายจันนะ ส่วนในพุทธชาดก มีบางตอนที่พระโพธิสัตว์กำเนิดเป็นม้า ได้แก่ เรื่องโกชาชนิชาดก และเวลาหัสสชาดก ชาดกบางตอนมีม้าในฉากสำคัญของเรื่อง ได้แก่ เรื่องวิฐูรบัณฑิตชาดก

ในทางวรรณคดีไทย มีชื่อม้าสำคัญที่กล่าวถึงในวรรณคดีไทยหลายเล่ม ได้แก่ รามเกียรติ์ พระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน พระรถเมรี ได้กล่าวถึงชื่อ ม้าสีหมอก ม้านิลกาล ม้ามังกร เป็นต้น

ม้าปรากฏในคติความเชื่อ เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจ พละกำลัง ความปราดเปรียวว่องไว ความสง่างาม เป็นสัตว์มงคล และถือเป็นม้าแก้วหนึ่งในเจ็ดสิ่งมงคลคู่บารมีของพระจักรพรรดิ ในคัมภีร์พุทธศาสนา

ม้าเป็นสัญลักษณ์หนึ่งใน 12 ปันักษัตร์ที่ชุมชนส่วนใหญ่ในดินแดนคาบสมุทรอินโดจีนรับเข้ามาใช้ในการนับรอบ 12 ปี การนับปีนักษัตร์นี้ มีเข้ามาพร้อมกับการ เผยแพร่พุทธศาสนาจากอินเดีย เพราะปีนักษัตร์มีปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา และการรับความรู้การนับปีนักษัตร์มาจากจีน ซึ่งพบหลักฐานว่าจีนมีการใช้นับปีนักษัตร์มาตั้งแต่ก่อนราชวงศ์ฉิน⁵ หรือราว 227-221 ปีก่อนคริสตศักราช

เนื่องจากไม่ทราบประวัติการเข้ามาของม้าสู่ดินแดนประเทศไทย ในทางประวัติศาสตร์และทางโบราณคดี รวมทั้งการริเริ่มรู้จักม้าในวัฒนธรรมต่างๆของไทยก็ไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่าเริ่มขึ้นเมื่อใด แต่จากหลักฐานรูปพรรณสัณฐานของม้าที่ปรากฏ ประกอบ กับประเภทของหลักฐานนั้น จึงอาจตั้งสมมุติฐานถึงอิทธิพลที่มี ผลต่อรูปแบบ และ รูปทรงทางศิลปะของม้าที่ปรากฏในแต่ละ

⁵ อาคม สวัสดิญาณ , ผู้แปล , โหราศาสตร์จีน 12 นักษัตร์ประยุกต์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เต๋าประยุกต์, 2547), 19.

ละวัฒนธรรมได้ระดับหนึ่ง ว่าเป็นอิทธิพลรูปแบบทางศิลปะจากแหล่งใด อันเป็นจินตนาการ ที่นิยมของช่าง และฝีมือช่างในแต่ละยุคสมัยที่สื่อออกมาในภาพหรือศิลปะที่ประดิษฐ์ขึ้น ซึ่งมัก มีต้นแบบมาจากการเห็นตัวอย่างจากแหล่งใดแหล่งหนึ่ง อาจเป็นอิทธิพลงานศิลปะหรือการเห็นจากม้าจริง โดยอนุมานจาก การเปรียบเทียบลักษณะรูปทรงทางกายภาพของม้า ที่ปรากฏในงานศิลปกรรม กับลักษณะม้า สายพันธุ์หลักที่ นิยม เป็นวิธีหนึ่งในการสืบหา แหล่งกำเนิด และ สายพันธุ์ ที่มีความคล้ายคลึงกันเป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์ได้

2. ความมุ่งหมายและจุดประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อค้นคว้าและรวบรวมหาหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับม้า ที่ปรากฏในรูปแบบต่างๆ ในดินแดนประเทศไทย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 24
2. เพื่อศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดีเรื่อง ม้าในดินแดนประเทศไทย หาความสัมพันธ์ถึงการเข้ามาและแหล่งที่มาของม้า การตีความในเชิงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับม้า และการใช้งานในสมัยต่างๆ โดยวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดีตามข้อสมมุติฐาน

3. สมมุติฐานของการศึกษา

1. ม้าเข้ามาแรกเริ่มในดินแดนประเทศไทยในรูปแบบใด เป็นตัวสัตว์ที่มีชีวิต หรือเป็นรูปแบบสัญลักษณ์ในงานประติมากรรม เชิงคติความเชื่อ การศาสนา พิธีกรรม ที่ได้รับอิทธิพลมาจากดินแดนอื่น
2. แหล่งที่มาของม้าที่เข้ามาสู่ดินแดนนี้ โดยเส้นทางการค้าโบราณ เพื่อเป็นตัวสินค้า นำเข้าจากต่างประเทศ เพื่อการใช้งาน หรือเป็นเครื่องบรรณาการจากต่างแดน โดยสันนิษฐานว่ามีแหล่งที่มาหลักจาก 2 แหล่งใหญ่ คือ อินเดียและอาหรับ ด้านหนึ่ง กับมาจากจีน อีกด้านหนึ่ง ซึ่งคงไม่นานไปกว่า 1,500 ปีมาแล้ว โดยวิเคราะห์ร่องรอยจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏ

4. ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษานี้ มุ่งเน้นการสืบค้น และรวบรวม หลักฐานทางโบราณคดีของม้าที่ปรากฏในดินแดนประเทศไทย โดยศึกษา จากเอกสารและหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งอาจบอกถึงความหมาย และหน้าที่ของม้าในสังคมขณะนั้น บอกถึง แหล่งที่มาของม้า โดยวิเคราะห์สัมพันธ์กับหลักการจำแนกลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏตาม ลักษณะสายพันธุ์ที่เป็นแหล่งกำเนิดของม้า นำข้อมูลมาตีความ วิเคราะห์หาข้อสรุปในขอบเขตที่กำหนด

4.1 การศึกษานี้ได้กำหนดขอบเขตของการสืบค้นจำกัด และ มุ่งเน้นค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับผ้าจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 24

4.2 ข้อมูลที่ใช้ศึกษาได้จากหลักฐานเอกสาร และหลักฐานทางโบราณคดี ครอบคลุมขอบเขตภายในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน

4.3 หลักฐานทางโบราณคดีที่ใช้ ประกอบด้วย หลักฐานเอกสารชั้นต้นและชั้นรอง พงศาวดาร จดหมายเหตุ เอกสารประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถาน ภาพสลัก ในโบราณสถาน ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ประติมากรรม ลวดลายบนเครื่องถ้วยไทย รางา นการขุดค้นการสำรวจทางโบราณคดี และข้อมูลทางสัตววิทยา

5. ขั้นตอนของการศึกษา

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากหลักฐานเอกสาร
2. ศึกษารวบรวมหลักฐานทางโบราณคดี โบราณวัตถุ โบราณสถาน งานศิลปกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม จากแหล่งข้อมูล โบราณสถาน และจากรายงานการขุดค้นทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับผ้าในดินแดนประเทศไทย
3. ศึกษาวิเคราะห์และจัดกลุ่มข้อมูลหลักฐานออกเป็นประเภทตามลำดับอายุสมัย โดยศึกษารูปแบบของผ้าและพัฒนาการ นำมาศึกษาตีความ
 - 3.1. ศึกษาหลักฐานที่ประดิษฐ์ขึ้นในประเทศไทย โดยฝีมือช่างท้องถิ่น
 - 3.2. จัดหมวดหมู่รูปแบบของผ้าที่มีความคล้ายคลึงกันเข้าเป็นหมวดเดียวกัน หาลักษณะเฉพาะเพื่อเป็นตัวแทนรูปแบบแต่ละช่วงสมัย
 - 3.3. วิเคราะห์ลักษณะรูปแบบของหลักฐาน วิเคราะห์เปรียบเทียบ วิเคราะห์พัฒนาการรูปแบบของหลักฐาน นำมาตีความ
4. ประมวลผลร่วมกับหลักฐานที่เป็นเอกสาร ตีความหาลักษณะรูปแบบเฉพาะของผ้าที่มีความคล้ายคลึงกันเป็นตัวแทนของรูปแบบของแต่ละสมัย สรุปผลการวิเคราะห์ และเสนอแนะ
5. นำเสนอผลงาน ตามรูปแบบการเสนอผลงานวิทยานิพนธ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร จัดทำเป็นรูปเล่ม เผยแพร่ผลงานทางเอกสาร และทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์

6. แหล่งข้อมูล

1. ห้องสมุดวังท่าพระ มหาวิทยาลัยศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ หอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร เจ้าสามพระยา พระปฐมเจดีย์ สุพรรณบุรี

อุทุมพร สมเด็จพระนารายณ์ นครศรีธรรมราช เชียงใหม่ เชียงแสน พิมาย ปราจีนบุรี สวรรคโลก และ พิพิธภัณฑสถานเครื่องถ้วยมหาวิทยาลัยกรุงเทพ

3. โบราณสถาน และแหล่งโบราณคดีต่างๆที่พบหลักฐานเกี่ยวกับม้า ได้แก่ พระวิหารม้า วัดพระมหาธาตุ นครศรีธรรมราช วัดไธย จ. ลพบุรี วัดพระรูป จ. สุพรรณบุรี ปราสาทวัดสระกำแพงใหญ่ จ. ศรีสะเกษ ปราสาทหินพิมาย จ. นครราชสีมา และภาพเขียน ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ เพชรบุรี เป็นต้น

4. ข้อมูลแหล่งขุดค้นทางโบราณคดี ที่พบโครงกระดูกม้าที่ จ. นครราชสีมา จ. สุโขทัย และ จ. ลพบุรี

5. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักวิชาการ นักโบราณคดี และผู้ทรงคุณวุฒิ

ประเภทข้อมูลที่ใช้ศึกษา

1. เอกสารโบราณ ศิลจารึก ตำนานประวัติศาสตร์ พระราชพงศาวดาร พงสาวดารจีน ตำนานพุทธศาสนา บันทึกการเดินทางจดหมายเหตุ ตำราปักษัตร์ ตำราม้า ม้าในเทพนิมิต เอกสารที่มีการกล่าวถึงม้าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 – 24 และรายงานการขุดค้นทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้อง

2. หลักฐานทางโบราณคดีด้านศิลปกรรม ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพสลักบนแผ่นหิน ภาพปูนปั้น ภาพประติมากรรม ลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผา สัญลักษณ์ และเครื่องใช้เครื่องประดับที่เกี่ยวข้อง

3. ข้อมูลทางสัตววิทยาว่าด้วยเรื่อง วิวัฒนาการ แหล่งกำเนิด ลักษณะสายพันธุ์ ถิ่นที่อยู่อาศัยของม้า และตำราม้าของเก่า

4. กระดูกม้าที่พบในแหล่งโบราณคดี เพื่อใช้ศึกษาประเภทหลักฐานนิเวศวัตถุ

7. วิธีการศึกษา

ขั้นตอนที่ 1

1.1 ค้นหาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสาร วรรณกรรม จากห้องสมุดและแหล่งข้อมูล

1.2 รวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับม้าในดินแดนประเทศไทย จากโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานต่างๆ โดยตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลหลักฐาน ทั้งขั้นต้น และขั้นรอง ก่อนนำมาใช้

ขั้นตอนที่ 2 จัดจำแนกข้อมูลและหลักฐานทางโบราณคดี โดยจัดหมวดหมู่เป็น

2.1 จำแนกตามช่วงอายุสมัย กำหนดเป็น ช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 18, ช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-20, ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 -23 และช่วงพุทธศตวรรษที่ 24

2.2 จำแนกตามลักษณะรูปแบบมาจากหลักฐานที่ได้มาจากแต่ละช่วงสมัย เพื่อประมวลและตีความ

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูล และหลักฐานทางโบราณคดี เพื่อการตีความ โดยใช้วิธี

3.1 วิเคราะห์ข้อมูลหลักฐานแบ่งตามช่วงสมัยและประเภทมาทำการศึกษา

3.2 นำหลักฐานมาลำดับตามอายุสมัย เพื่อศึกษารูปแบบและพัฒนาการในแต่ละช่วงสมัย จัดกลุ่มตามลักษณะรูปแบบของม้าที่ปรากฏ

3.3 ศึกษาเชิงเปรียบเทียบความสัมพันธ์รูปแบบของม้ากับลักษณะเด่นของสายพันธุ์ม้าจากแหล่งที่มาใหญ่คือ จากจีน และจากอาหรับ ที่มีอิทธิพลต่อลักษณะรูปแบบศิลปะของหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏ เพื่อหาลักษณะคล้ายคลึงของสายพันธุ์และแหล่งที่มาของม้านั้นแบบ

3.4 ตีความตามการใช้งานในแต่ละกลุ่มของหลักฐาน

1. กลุ่มตามมิติความเป็นสัตว์เลี้ยงและการใช้งานของม้า
2. ตามคติทางศาสนาและความเชื่อ

ขั้นตอนที่ 4 การแปลความหมาย และประมวลผล

4.1 แนวคิดและความหมายของประติมากรรม ศิลปกรรมรูปม้าที่ปรากฏ สื่อเรื่องราวทางสังคม 2 ลักษณะ คือ เชิงสัญลักษณ์ คติความเชื่อ และเชิงหน้าที่การใช้งาน

4.2 ประมวลความคล้ายคลึงของลักษณะรูปแบบม้าทางกายภาพ เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการจัดกลุ่มหาอายุสมัย แหล่งที่มา และช่วงเริ่มแรกที่ปรากฏม้าเข้ามาเป็นสัตว์เลี้ยงในดินแดนนี้

8. ทบทวนวรรณกรรมเรื่องม้าในประเทศไทย

จากการศึกษาค้นคว้าเรื่องม้าในประเทศไทย ไม่ปรากฏว่ามีการศึกษาเรื่องม้าทางโบราณคดีในประเทศไทยโดยตรง ที่สืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับม้าที่เก่าแก่ที่สุด คือ ตำราม้าในสมุดไทย ตำราม้าของเก่า ที่ปัจจุบันเก็บรักษาต้นฉบับไว้ที่สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร เป็นการเขียนและรวบรวมเป็นตำราลักษณะม้า ตามภูมิปัญญาไทยที่เรียนรู้มาแต่โบราณ และนำมาคัดลอกใหม่ รวบรวมพิมพ์เผยแพร่ใหม่ในภายหลัง นอกจากนี้มีผู้ศึกษาค้นคว้าเรื่องราวบางส่วนเกี่ยวกับม้าไว้ทางด้านต่างๆ ไว้หลากหลายทัศนะ วรรณกรรมเรื่องม้าในประเทศไทยที่รวบรวมได้ มีดังนี้ :-

8.1. ตำราม้าของเก่า ตำราม้าคำโคลง ของหม่อมเจ้าทองทิมาฯ ทองใหญ่ โดยกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร พ .ศ. 2544 เป็นหนังสือตำราม้าของไทยจากการรวบรวมตำราม้าของเก่าที่มีผู้ แต่งไว้ตั้งแต่ดั้งเดิมแล้วรวมขึ้นเป็นเล่มใหม่ โดยหม่อมเจ้าทองทิมาฯ

ทองใหญ่ เมื่อ พ.ศ. 2457 และหลังจากนั้นทางกองทัพบกได้กำหนดให้ใช้เป็นตำราในการสอนทหารม้า มีการตีพิมพ์มาแล้ว 5 ครั้ง ถือเป็นตำราม้าที่เก่าแก่ที่สุดของไทยที่หลงเหลืออยู่ เนื้อหาประกอบด้วย

8.1.1. ตำราม้าคำโคลง มีตำราลักษณะม้า บอกลักษณะม้าเอก ม้าโท ม้าโทเสนา ราชหรือม้าตรี และม้าจัตวา มีรูปลงสีประกอบพร้อมโคลงแต่งบอกลักษณะประจำรูป ลักษณะสังเกตอายุม้า ลักษณะขวัญม้าดีมีร้าย การฝึกหัดม้ามีรูปประกอบ

8.1.2. ตำราม้าของเก่า ว่าด้วยลักษณะม้าอีกสำนวนหนึ่ง วิธีขี่ม้า ตำรายาม้า

8.2. ตำราม้าในสมุดไทยดำ และสมุดไทยขาว จำนวน 35 เล่ม เป็นเอกสารโบราณที่สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร หมวดสัตวศาสตร์ เป็นตำราลักษณะม้า บอกลักษณะม้ามงคล หรือม้าดี และม้าโทหรือมีร้าย มีภาพเขียนม้าและบรรยายลักษณะสี นิสัย ขวัญมงคล สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้โปรดเกล้าฯ ให้คัดลอกใหม่ทั้งหมดลงในสมุดไทย

8.3. งานค้นคว้าเรื่องม้า จากหนังสือประเภทวรรณคดีไทยและประวัติศาสตร์ไทย โดยกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร พ.ศ. 2504 เป็นความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับม้า ในเรื่องของตำนาน ประวัติศาสตร์ และวรรณคดีไทย กล่าวรวมถึงเรื่อง ม้าพาหนะของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ม้าในพิธีอัฐเมธ ม้าในขบวนการจัดทัพไทยสมัยโบราณ ม้าในกระบวนพยุหยาตรา ม้ามีชื่อในวรรณคดีไทย ม้ามีชื่อในประวัติศาสตร์ไทย ลักษณะม้าของพระเจ้าตากสิน ม้าทรงรัชกาลที่ 5 ม้าสกุลต่างๆ เป็นต้น

8.4. ม้าตำนานสัตว์หิมพานต์ โดยสมบัติ พลายน้อย พ.ศ. 2530 ตำนานตอนที่ 19 กล่าวถึง เรื่องม้า กำเนิดม้า 4 ตระกูลตามตำนานและถูกส่งมาเป็นพาหนะของมนุษย์ ม้าที่เป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์ชนิดต่างๆ ทั้งรูปที่เป็นม้าจริง และม้าที่มีลักษณะผสมกับสัตว์อื่นตามจินตนาการ ผู้ที่กำหนดลักษณะม้าเหล่านี้คือพระอศมุขิณี สัตว์หิมพานต์ที่มีตัวเป็นม้า ได้แก่ โตเทพอัสตร- ตัวเป็นม้า หัวเป็นสิงโต เหมราอัสตร- ตัวเป็นม้า หัวเป็นเหมหรือหงส์ งามไส- ตัวเป็นม้า หัวเป็นกิเลน ครุรงค์ปักยนิ- ตัวและหัวเป็นม้ามีปีก หางนก ครุรงค์ไกรสร- ตัวเป็นม้า หัวเป็นราชสีห์ สินธพกฤษ- ตัวเป็นม้า หัวเป็นช้าง สินธพนที- ตัวและหัวเป็นม้า หางเป็นปลาหมึกที่เท่า อัสตรวิหค- ตัวเป็นม้า หัวและคอเป็นนก อัสตรเหรา- ตัวเป็นม้า หัวเป็นเหรา เป็นต้น

8.5. เรื่องของม้าในวรรณคดีไทย โดยเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ พ.ศ. 2548 กล่าวถึงม้าในวรรณคดีไทยรับอิทธิพลมาจากวรรณคดีอินเดีย และได้รวบรวมและกล่าวถึงม้าที่เป็นพาหนะของตัวเอกในวรรณคดีไทย ได้แก่ ขุนช้างขุนแผน สังข์ทอง รามเกียรติ์ อิสรราชคำฉันท์ ลักษณะวงศ์พระอภัยมณี อิเหนา พระนลคำฉันท์ ปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น

8.6. เรื่องม้า โดย ลออ คุ่มไพโรจน์ พ.ศ. 2485 พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิง หม่อมเจ้าประสมศรีจิระประวัติ จิระประวัติ 29 พฤศจิกายน 2485 มีเนื้อหาเรื่องประวัติของม้า การเรียกชื่อรูปลักษณะของม้า ลักษณะม้าแข่ง เป็นต้น

8.7. วิวัฒนาการของทหารม้า โดยนิติ แสงวัฒน์ วิทยานิพนธ์ประกอบปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2519 ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับม้า วัฒนาการและประวัติการทหารม้าทั้งต่างประเทศและในประเทศไทย ในทางโบราณคดีไทยให้ข้อมูลด้านเอกสาร และหลักฐานทางโบราณคดี ย้อนไกลไปถึงราวพุทธศตวรรษที่ 12 ตรงกับวัฒนธรรมทวารวดี

วรรณกรรมที่เกี่ยวกับม้าส่วนใหญ่นี้เป็นการรวบรวมเพื่อให้ความรู้ในเรื่องต่างๆเกี่ยวกับม้าในวรรณคดี ประวัติศาสตร์ ดำนาน และพุทธศาสนาซึ่งเป็นความรู้ทั่วไปที่ได้ค้นหามา

ตำราม้าของเก่า ตำราม้าคำโคลง และ ตำราม้าในสมุดไทย ถือเป็นเอกสารโบราณที่เก่าแก่ที่สุดที่เขียนเกี่ยวกับเรื่องของม้า ลักษณะม้า ที่คัดลอกกันมา สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในราวปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ถึงต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

เรื่องวิวัฒนาการของทหารม้า ให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเกี่ยวกับม้าและการทหารม้าได้ละเอียดถี่ถ้วน ทั้งจากต่างประเทศ และในประเทศไทย น่าจะเป็นข้อมูลทางโบราณคดีลำดับต้นๆ ที่บอกเรื่องราวเกี่ยวกับม้าและการทหารม้าในประเทศไทย

9. คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

คำจำกัดความของเรื่องที่ทำการศึกษา

ม้า (Horses) หมายถึงสัตว์สี่เท้าที่เลี้ยงลูกด้วยนม กีบเดียว อยู่ในตระกูล Equidae มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Equus caballus*

ลักษณะทางกายภาพ (Phenotype) หมายถึงลักษณะภายนอก ของร่างกายที่ปรากฏให้เห็น ได้แก่ รูปร่าง หน้าตา สีขน ขนาด เป็นต้น ที่สามารถถ่ายทอดทางพันธุกรรมได้

สายพันธุ์ม้า (Horse Breeds) เป็นลักษณะเด่นรูปพรรณสัณฐานของม้าที่ถ่ายทอดทางพันธุกรรม สามารถจำแนกความเหมือนของลักษณะภายนอกเฉพาะได้กว้างๆ ตาม สายผู้ให้กำเนิด ได้แก่ รูปร่าง ส่วนสูง น้ำหนัก อุปนิสัย และลักษณะอื่น เช่น สี ขน และตำหนิต่างๆ

ม้าเทศ หมายถึงม้าสายพันธุ์อาหรับจากเปอร์เซีย หรือม้าสายพันธุ์เบาจากยุโรป ที่มีรูปร่างสูงใหญ่ ปราดเปรียว มีช่วงขาและแผงคอยาว ความสูงเกิน 14 hands ขึ้นไป

ม้าไทย หมายถึงม้าแคระ (Pony) หรือม้าเกลบ เป็นม้าเอเชียที่มีขนาดเล็ก ความสูงไม่เกิน 14 hands เกิดจากการผสมพันธุ์กันเองในหมู่ม้าพันธุ์มองโกล มาหลายชั่วอายุ หรือผสมกับม้าแคระ

ประจำถิ่นแถบเอเชีย ได้ม้าสายพันธุ์ขนาดเล็ก แต่อดทน ว่องไว ทนทานต่อสภาพภูมิประเทศในเขตร้อนได้ดี และได้แพร่พันธุ์เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเรียกชื่อตามท้องถิ่นที่อพยพมาอยู่

เครื่องประกอบม้า (Bridles , Bits and Saddles) หมายถึงอุปกรณ์ที่นำมาใช้กับม้าเพื่อการบังคับ การประดับ เพื่อการขี่ การบรรทุก การลากจูง และใช้งานอื่น ประกอบด้วย บังเหียน หรือสายจูง สายรั้ง ขลุ้ม อานม้า สายรัดทึบ โกลน เกือกม้า และเครื่องประดับอื่นๆ

เส้นทางการค้าโบราณ (Ancient Trade Route) คือเส้นทางระหว่างดินแดนตะวันตก คืออินเดียกับดินแดนตะวันออกคือจีน เส้นทางหลักทางทะเลที่ผ่านคาบสมุทรมลายู เป็นเส้นทางจากอินเดีย เปอร์เซียและยุโรปมาทางทิศตะวันตก และเส้นทางจากจีนมาทางทิศตะวันออก

หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับม้า (Archaeology Evidence) หมายถึงหลักฐานเอกสาร ชันดินและชันรองที่กล่าวถึงม้าในดินแดนประเทศไทย หลักฐานโบราณวัตถุที่ปรากฏภาพม้าหรือเกี่ยวกับม้าประเภทต่างๆ และหลักฐานนิเวศวัตถุ ได้แก่กระดูกม้าที่พบในแหล่งโบราณคดี

บทที่ 2

ธรรมชาติวิทยาของม้า ถิ่นกำเนิด และคติความเชื่อ

ธรรมชาติวิทยาของม้า Zoology of Horse

ม้า - Horses มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Equus caballus* อยู่ใน Family : Equidae

ม้า เป็น สัตว์สี่เท้าชนิดหนึ่ง ที่มีวิวัฒนาการ อันยาวนาน มาจากสัตว์ต้นตระกูลแรก เริ่มตั้งแต่ยุคน้ำแข็งเมื่อกว่าสองล้านปีมาแล้ว ผ่านระยะเวลาสู่ การอพยพย้ายถิ่น กำเนิดจากทวีปสู่ทวีป และพัฒนาจนมาเป็นสายพันธุ์ม้าป่า (Wild Horses) ในแถบตลอดแนวเทือกเขาทางตอนเหนือของยุโรป และเอเชีย ตะวันออก ในช่วงหมื่นปีมานี้ มนุษย์ยุคหินนิยมนำม้าเพื่อใช้เป็นอาหาร พบหลักฐานซากกระดูกม้ารอบพื้นที่ที่อยู่อาศัยของมนุษย์โบราณโดยรอบไกลกว่า 3 ไมล์ที่ Solutré แหล่งที่อยู่อาศัยเล็กๆ ใน Saône-et-Loire ทางตอนใต้ของประเทศฝรั่งเศส¹ นอกจากนี้ยังพบภาพเขียนยุคก่อนประวัติศาสตร์ในถ้ำลาสโกซ์ (Cave at Lascaux) ในฝรั่งเศส สันนิษฐานอายุประมาณ 10,000 - 20,000 ปีมาแล้ว แสดงภาพม้าที่มีจำนวนมากกว่าสัตว์ชนิดอื่นที่ถูกล่าโดยมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ และในสเปนก็พบภาพเขียนสีรูปม้าบนผนังถ้ำแซนแทนเดอร์ (Cave at Santander) เมือง Castillo Puente Viesgo กำหนดอายุราว 17,000 ปีมาแล้ว (15,000 B.C.)เช่นกัน²

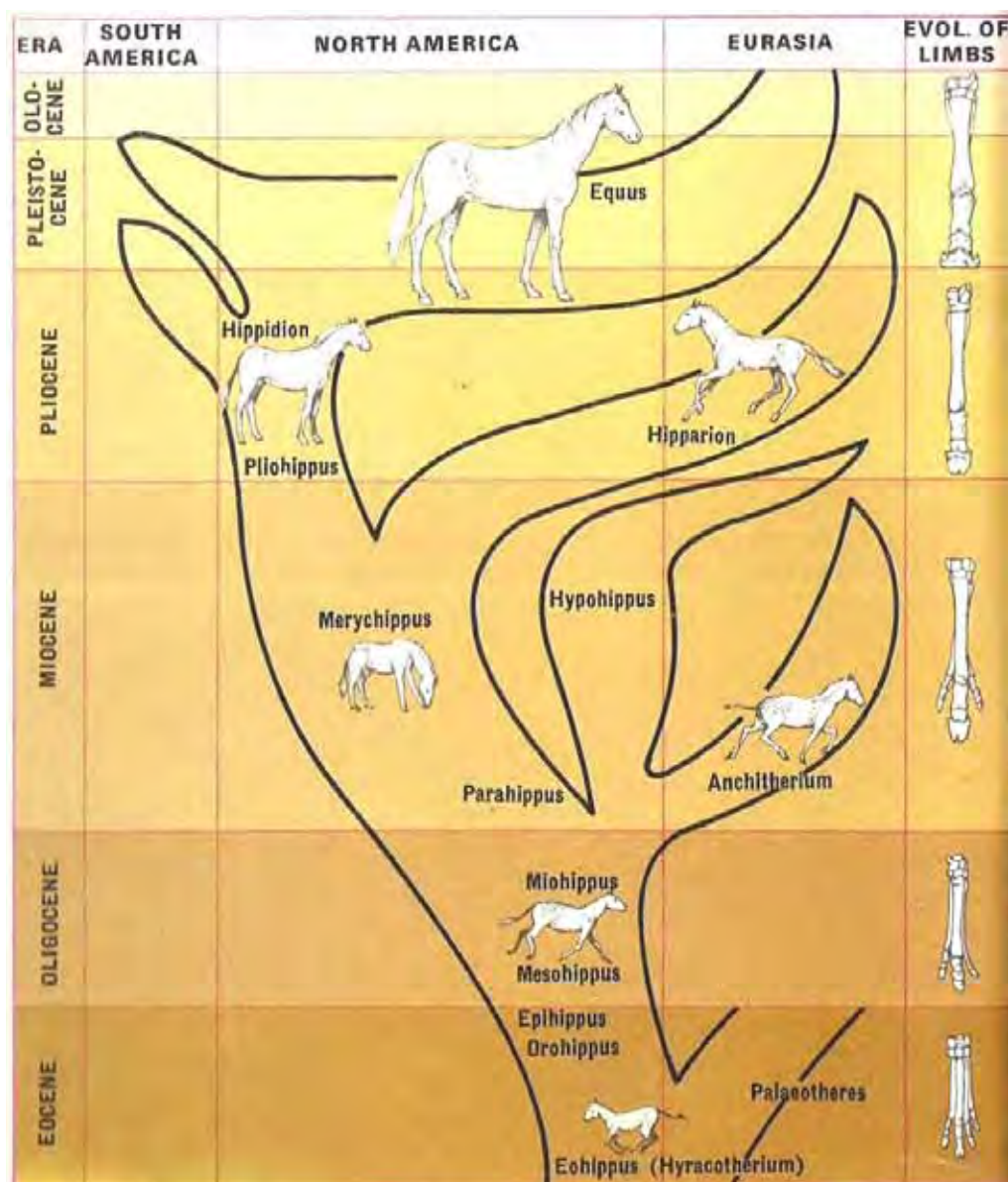
ก่อนที่ม้าถูกนำมาเลี้ยงนั้น มนุษย์เริ่มจากการล่าม้าป่ามาเป็นอาหาร เครื่องใช้และเครื่องนุ่งห่มในยุคน้ำแข็ง โดยมีวิธีการล่าม้าหลากหลายวิธี ต่อมาจากหลักฐานที่เป็นกระดูกจำนวนมาก และภาพเขียนสีตามผนังถ้ำที่พบกระจายทั่วไปในฝรั่งเศส สเปนและที่ต่างๆ ประกอบกับหลักฐานอื่นๆ ได้บ่งชี้ว่ามนุษย์เริ่มนำม้ามาเลี้ยงเป็นเป็นครั้งแรกในยูเรเชีย (Eurasia) บริเวณทะเลดำ เมื่อราว 5,000- 6,000 ปีมานี้ ตรงกับช่วงสิ้นสุดยุคหินใหม่ เข้าสู่ยุคโลหะ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของประเทศยูเครน เป็นแหล่งที่มีม้าอยู่อาศัยจำนวนมาก³

¹Pamela M. Morris and Nereo Lugli, ed., Horses of the World (London : Orbis Publishing, 1973), 14.

²Elwyn H. Edwards, The Ultimate Horse Book (London : Dorling Kindersley, 1995), 12.

³David Anthony et al, Man and Animals Living, Working and Changing Together (Philadelphia : University of Pennsylvania, University Museum, 1984), 14.

วิวัฒนาการของม้า (The Evolution of Horse)

ภาพที่ 1 แผนภูมิแสดงวิวัฒนาการของม้า จากสัตว์บรรพบุรุษในยุค Eocene จนเป็นม้าตระกูล Equus ในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือความสูง จากไม่เกิน 1 ฟุต พัฒนาจนมีความสูงถึง 6 ฟุต นิ้วเท้าจาก 4 และ 3 นิ้ว รวมเหลือเพียง 1 กีบ ฟันปรับเปลี่ยนจากเคี้ยวใบไม้ มาเป็นบดอาหารเมล็ดและหญ้าแทน

ที่มา : Pamela M. Morris and Nereo Lugli, ed., Horses of the World, (London : Orbis Publishing, 1973), 8.

ในทางสัตวศาสตร์ ได้จัดสัตว์ตระกูลม้าไว้ในประเภทสัตว์กินพืชเป็นอาหาร และมีนิ้วเท้าเป็นจำนวนคี่ ที่เรียกตามศัพท์วิทยาศาสตร์ว่า พาริโซแควคติลา (Order : Parissodactyla) ซึ่งลักษณะทั่วไปของม้า คือ

1. มีจำนวนนิ้วของแต่ละเท้าเป็นเลขคี่ น้ำหนักตัวส่วนใหญ่จะตกลงบนนิ้วกลางซึ่งเป็นนิ้วที่ยาวที่สุด การเดินใช้กับหรือนิ้วเท้าเท่านั้น สันเท้าจะไม่แตะพื้น
2. ริมฝีปากและฟัน มีพัฒนาการให้มีรูปลักษณะที่เหมาะสมในการกินและบดเคี้ยวพืชและหญ้าเป็นอาหาร

หลักฐานจากฟอสซิล (Fossil) พบว่าในสมัยโบราณมีสัตว์หลายชนิดที่เจริญเติบโตและพัฒนาการมาจากบรรพบุรุษของม้า แต่สัตว์เหล่านั้นหลายชนิดได้สูญพันธุ์ และล้มตายไปตามกฎเกณฑ์การอยู่รอดของธรรมชาติ คงเหลือเฉพาะสัตว์ตระกูลม้า วิวัฒนาการของสัตว์ชนิดนี้มีต้นกำเนิดในทวีปอเมริกาเหนือในยุคอีโอซีน (Eocene) หรือประมาณ 50 ล้านปีมาแล้ว บรรพบุรุษเก่าแก่ของม้าที่ถือกำเนิดขึ้นมาเป็นครั้งแรกมีขนาดตัวเท่าสุนัขจึงจอกหน้าตาคล้ายม้าในปัจจุบัน ขาหน้ามีนิ้วเท้า 4 นิ้ว ขาหลังมี 3 นิ้ว สำหรับรับน้ำหนัก ลักษณะฟันบ่งชี้ว่าเป็นสัตว์ที่กินใบไม้เป็นอาหาร เรียกว่า ไฮราโคเธเรียม (Hyracotherium) และได้มีการค้นพบซากที่มีลักษณะคล้ายกันในแถบยุโรป เรียกว่า อีโอฮิปปัส (Eohippus) หรือที่เรียกว่า “Dawn horse”⁴ สัตว์ยุคนี้มีถิ่นอาศัยอยู่ในป่าแถบอเมริกาเหนือ และยุโรป

ในยุคโอลิโกซีน (Oligocene) หรือประมาณ 28 ล้านปีที่ผ่านมามีวิวัฒนาการของม้ามาเป็นลำดับ โดยมีขนาดตัวโตขึ้น เรียกว่า เมโซฮิปปัส (Mesohippus) และไมโอฮิปปัส (Miohippus) มีพัฒนาการของฟันและเท้าขึ้นตามลำดับ แต่ยังกินใบไม้เป็นอาหาร

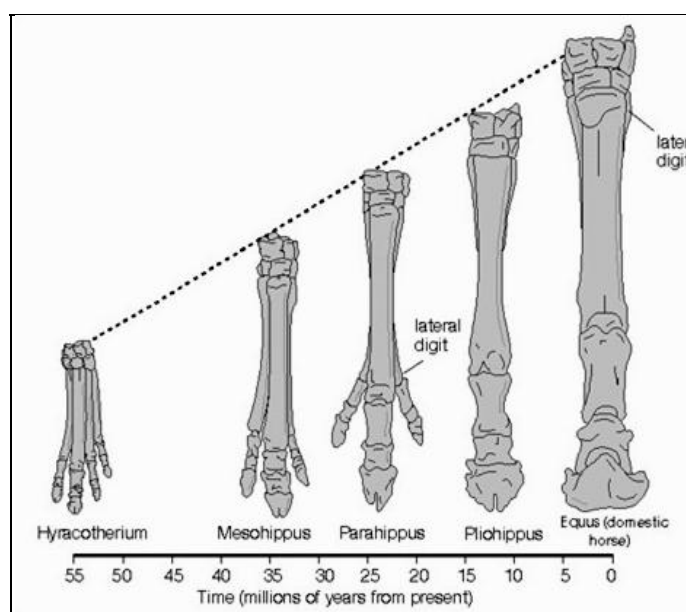
ต่อมาในยุคไมโอซีน (Miocene) หรือประมาณ 25 ล้านปีมาแล้ว มีวิวัฒนาการไปเป็นพาราฮิปปัส (Parahippus) และเมอริคฮิปปัส (Merychippus) การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของบรรพบุรุษของม้าในยุคนี้ คือ ฟัน โดยเปลี่ยนเป็นฟันแข็งแรง เหมาะสำหรับการบดเคี้ยวหญ้ามากขึ้น และกินหญ้าเป็นอาหารแทนใบไม้ ในปลายยุคไมโอซีน (the end of Miocene) หรือราว 10 ล้านปีมาแล้ว บรรพบุรุษของม้าในกลุ่มเมอริคฮิปปัส (Merychippus) ได้อพยพย้ายถิ่นที่สำคัญไปอยู่แถบทวีปยุโรป และเอเชียด้วย ในยุคที่โลกยังมีพื้นดินเชื่อมติดต่อกันอยู่

เมื่อประมาณ 4 ล้านปีมาแล้ว ในยุคพลีโอซีน (Pliocene) บรรพบุรุษของม้าในยุคนี้มีวิวัฒนาการหน้าตาคล้ายลูกม้าในปัจจุบัน ม้าในยุคนี้เรียกว่าพลีโอฮิปปัส (Pliohippus) เป็นยุคที่

⁴ Pamela M. Morris and Nereo Lugli, ed., Horses of the World, (London : Orbis Publishing, 1973), 8.

ม้าเปลี่ยนจากสัตว์ที่มีนิ้วเท้า 3 นิ้ว ไปเป็นนิ้วเดียวหรือกีบเดียว เนื่องจากต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ในการหากินจากป่าที่มีพื้นดินอ่อนมาเป็นทุ่งหญ้าที่มีพื้นแข็ง ฟันพัฒนาให้ยาวขึ้นแยกเป็นซี่และกินหญ้าเป็นอาหาร รูปร่างและขนาดของขาวยาวและใหญ่ขึ้นจนคล้ายกับม้า pony ในปัจจุบัน (ภาพที่ 2)

วิวัฒนาการขั้นต่อมา เป็นม้าในปัจจุบันซึ่งเรียกว่า อิกวัส (Equus) เพิ่งปรากฏเริ่มมีมาเพียงประมาณ 1 ล้านปีที่แล้ว ซึ่งเข้าสู่ยุคไพลิสโตซีน (Pleistocene) ม้าป่าในยุคนี้มีหลักฐาน จากรูปวาดบนฝาผนังถ้ำ ซึ่งมีรูปลักษณะเหมือนม้าในปัจจุบัน แต่มีสีเหลืองน้ำตาล หัวใหญ่ ขนที่แผงคอสั้นและตั้งตรงต่างกับม้าปัจจุบันที่มักมีขนแผงยาวปรกลงมา ม้าในปัจจุบัน (Modern Horse) มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า อิกวัส คาบาลลัส (Equus caballus) ได้แพร่กระจายย้ายถิ่นจากทวีปอเมริกาเหนือสู่ทวีปยุโรปและเอเชียโดยสะพานแผ่นดินที่เชื่อมทวีปในยุคน้ำแข็งอย่างต่อเนื่อง เมื่อเข้าสู่ยุคน้ำแข็งละลายระดับน้ำทะเลสูงขึ้นแบ่งแยกพื้นดินเป็นทวีปต่างๆจึงไม่พบม้าในดินแดนทวีปอเมริกาเหนือ จนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 21 มีการนำม้าจากสเปนไปยังทวีปอเมริกาเหนืออีกครั้งหนึ่ง

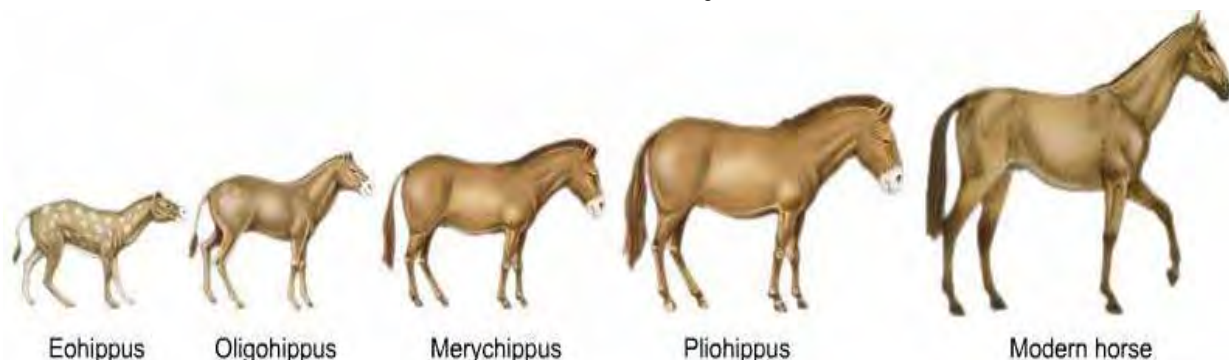
ภาพที่ 2 วิวัฒนาการนิ้วเท้าของบรรพบุรุษม้า จากขาหน้ามีนิ้วเท้า 4 นิ้วรับน้ำหนัก มาเป็นนิ้วเดียว หรือกีบเดียว

ที่มา : Elwyn H. Edwards, The Ultimate Horse Book (London : Dorling Kindersley Limited, 1995), 10.

แนวโน้มในการพัฒนาที่แน่นอนตลอดระยะเวลาของวิวัฒนาการของม้าที่เห็นได้ชัด คือ มีขนาดตัวใหญ่ขึ้น ขยายขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระดูกนิ้วเท้า ซึ่งทำให้ม้ามีความสามารถในการ

วิ่งได้เร็วกว่าสัตว์ชนิดอื่น ในขณะเดียวกันนิ้วกลางก็มีการเพิ่มขนาด และลดจำนวนนิ้วอื่นลง จนเหลือเพียงนิ้วเดียว และเปลี่ยนแปลงเป็นขาและกีบ (Hoof)

ฟันม้า มีการเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจคือ อีโอฮิปปัส (Eohippus) บรรพบุรุษม้าในยุคอีโอซีน (Eocene) ที่มีฟันติดต่อกันตลอด ได้เปลี่ยนแปลง โดยค่อยๆ มีช่องว่างเกิดขึ้นระหว่างฟันหน้า และฟันด้านข้าง ซึ่งทำให้หน้าที่การบดเคี้ยวอาหารและหญ้าดีขึ้น

ภาพที่ 3 แสดงวิวัฒนาการของม้า ทั้งขนาดและรูปร่างจากยุค Eocene เมื่อ 50 ล้านปีมาแล้ว จนถึงม้าปัจจุบัน (Modern horse)

The Horse Family

สัตว์ที่อยู่ในตระกูล Equidae และมีลักษณะทางกายภาพที่คล้ายคลึงกัน และยากที่จะแยกประเภทของชิ้นส่วนของกระดูกที่อาจพบปะปนกันในแหล่งโบราณคดี หรือแยกชนิดลักษณะโครงสร้างจากงานจิตรกรรม ประติมากรรมได้ยาก วิวัฒนาการของสัตว์ในตระกูล Equus ที่เป็นบรรพบุรุษของสัตว์ประเภทนี้ที่ยังหลงเหลืออยู่จนถึงปัจจุบันได้แก่

1. ม้า (Horse – *Equus caballus*)
2. ลา (Ass – *Equus asinus*)
3. ม้าลาย (Zebra – *Equus zebra*)

ส่วนสัตว์อีกประเภท คือ พ่อหรือล่อ (Mule) นั้น เป็นลูกผสมของแม่ม้าและพ่อลา ซึ่งได้รับ ลักษณะทางพันธุกรรมถ่ายทอดมาจากทั้งสายพ่อและสายแม่ รูปหน้าคล้ายม้า โครงสร้างลำตัวคล้ายลา รับความบึกบึน อดทนจากลา และรับความเฉลียวฉลาดจากม้า จึงนิยมนำมาใช้งานในถิ่นทุรกันดาร หรือเดินป่า ปัจจุบันยังคงใช้พ่อในราชการกองพันสัตว์ต่างของกองทัพไทยอยู่

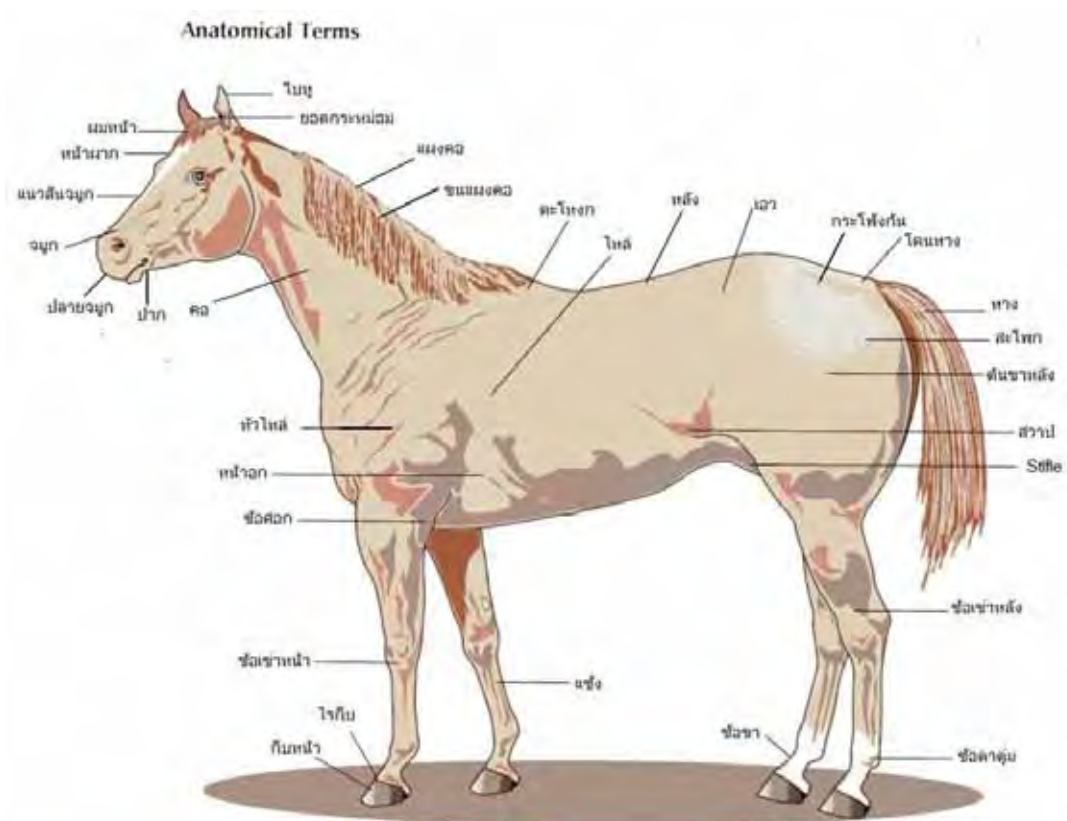

ภาพที่ 4 ม้าปัจจุบัน Modern Horse - *Equus caballus* สายพันธุ์ม้าแข่ง Thoroughbred
ที่มา : Elwyn H. Edwards, *Horses*, (London : Dorling Kindersley Limited, 1993), 7.

ลักษณะทางกายภาพภายนอกของม้า

ลักษณะภายนอกทั่วไปของม้า ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วนใหญ่ คือ ส่วนคอและศีรษะ ส่วนลำตัว และส่วนขา ลักษณะ และตำแหน่งสำคัญ บางส่วนบนตัวม้า ใช้อธิบายขนาดสัดส่วนและรูปทรงของม้า ที่มีความแตกต่าง และคล้ายคลึงกัน ของแต่ละสายพันธุ์ แต่ละท้องถิ่น รวมถึงตำแหน่งของสีขน ขวัญ และตำหนิต่างๆ มีความแตกต่างกันในแต่ละตัว การเรียกชื่อ ส่วนต่างๆบนร่างกายของม้า (Points of the horse) แสดงไว้ในภาพที่ 5

ม้าส่วนใหญ่ มีลักษณะ ภายนอกเฉพาะ ตัว ที่ใช้เป็นตัวจำแนกชนิด ประเภท สายพันธุ์ของม้าได้ การบรรยายละเอียดของม้าแต่ละตัว การแสดงถึงความสมบูรณ์ หรือความผิดปกติ ต้องพิจารณาจากลักษณะภายนอกเป็นเบื้องต้น การทำทะเบียนม้าต้องระบุพรรณาสัตว์ สีสัน ขวัญ และตำหนิ เป็นหลัก ส่วนการวัดขนาดความสูงของม้ามีวิธีการวัดจากตำแหน่งสูงสุดของตะโงกม้าจนถึงพื้นดิน จึงจำเป็นต้องทราบตำแหน่ง และการเรียกชื่อ ส่วนของม้าให้ถูกต้องจึงจะทำการวัดได้ ลักษณะรูปทรงของจมูกและไบหน้า เป็นตำแหน่งสำคัญที่ใช้จำแนกสายพันธุ์ที่ชัดเจนที่สุด

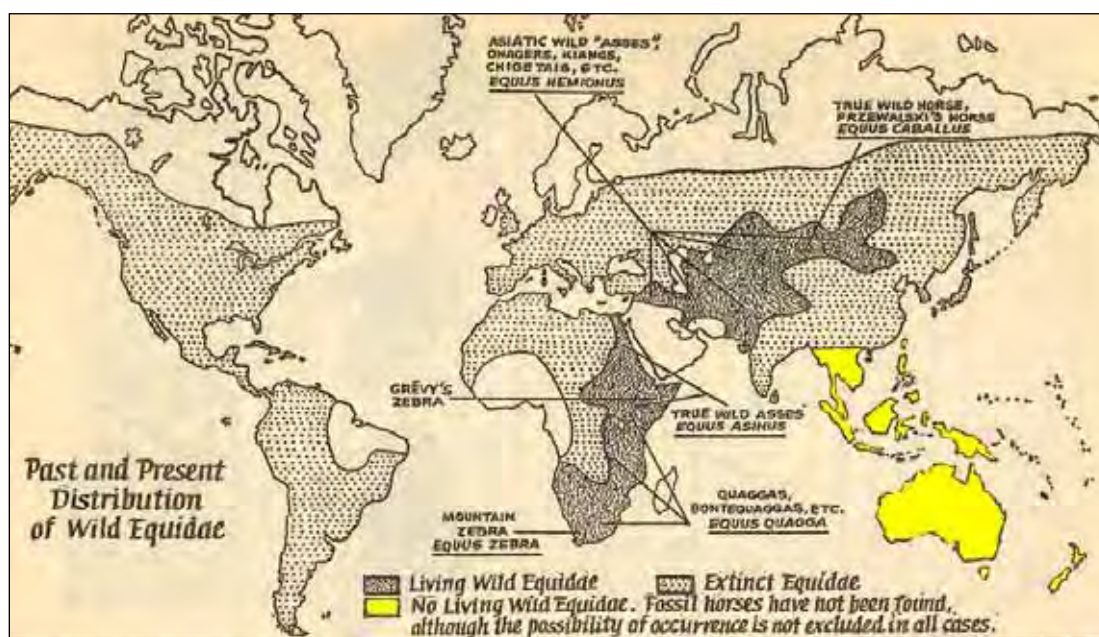
ภาพที่ 5 รูปลักษณะภายนอกของม้า และการเรียกชื่อสรีระส่วนต่างๆที่สำคัญ

ที่มา : Thomas Colville and Joanna M. Bassert, Clinical Anatomy and Physiology Laboratory Manual for Veterinary Technicians (Missouri : Mosby Inc., 2009), 6.

ถิ่นกำเนิด และการแพร่กระจายตัวของม้าป่า

ต้นกำเนิดของม้า (Primitive Horses) มาจากม้าป่า หรือ Wild Horses ที่มีการพัฒนามาเป็นสายพันธุ์ต่างๆของม้าตระกูล Equus จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ม้าป่า Tarpan ในทวีปยุโรป ม้าป่า Przewalski's ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และแถบตะวันออกของเตอร์กิสถาน เป็นต้นสายพันธุ์ของม้าเลี้ยง Domestic horses ที่พบกระจายอยู่ทั่วโลกในปัจจุบัน ดินแดนที่เป็นถิ่นกำเนิดและการกระจายตัวของม้าป่า แล ะม้าเลี้ยงปรากฏตามแผนที่ ⁵ ไม่พบหลักฐานการมีถิ่นที่อยู่ของม้าธรรมชาติในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่อดีตจนถึงสิ้นสุดสมัยก่อนประวัติศาสตร์ (พื้นที่แถบสีเหลือง) แสดงรายละเอียดไว้ดังนี้ (ภาพที่ 6)

⁵George.G Simpson, Horses : The Story of Horse Family in the Modern World and through Sixty Million Years of History (New York : Doubleday & Company Inc., 1961), 24.

ภาพที่ 6 แผนที่แสดงถิ่นกำเนิดของม้าป่า และถิ่นที่อยู่ของม้าในอดีตและปัจจุบัน การแพร่กระจายของม้าจากแหล่งกำเนิด

ที่มา : George G.Simpson, *Horses : The Story of Horse Family in the Modern World and through Sixty Million Years of History* (New York : Doubleday & Company Inc., 1961), 24.

จากความหลากหลายของสภาพภูมิอากาศ ภูมิประเทศ และสภาวะของดิน ในพื้นที่ต่างๆ มีส่วนสำคัญต่อพัฒนาการของม้าในช่วงตลอด 10,000 ปีมานี้ เป็นผลให้เกิดความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัด ทั้งขนาดและ รูปร่างของม้าในปัจจุบัน กล่าวโดยกว้างๆคือ ในพื้นที่ที่มีอากาศหนาวเย็น ภูมิประเทศเป็นภูเขา มักพบม้าขนาดเล็ก หลากหลายชนิด ที่เรียกว่าม้าแคระหรือ pony อาศัยอยู่ ส่วนในภูมิอากาศร้อน มักมีม้าขนาดใหญ่ รูปร่างสูงสง่า ขณะที่ในภูมิอากาศชื้นและมีทุ่งหญ้าเป็นหย่อมๆ มักพบม้าพันธุ์หนัก เชื่องช้าอาศัยอยู่ และในภูมิอากาศแห้ง พบม้าพันธุ์เบา ว่องไว อาศัยอยู่ จากปัจจัยสภาพแวดล้อม ร่วมกับการจัดการของมนุษย์ มีอิทธิพลต่อพัฒนาการและการแพร่กระจายของม้าชนิดต่างๆตลอดระยะเวลาอันยาวนาน มีผลให้เกิดม้าที่มีลักษณะสายพันธุ์และประเภทต่างๆ มากมายดังที่พบในปัจจุบัน

เนื่องจากไม่พบว่าม้ามียถิ่นกำเนิดในเอเชียตะวันออก เกาหลีใต้ รวมถึงเอเชียใต้ อินเดีย และเนปาล จึงไม่พบฟอสซิล โครงกระดูกม้า หรือชิ้นส่วนของกระดูกม้าในพื้นที่เหล่านี้ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนต้นและตอนกลาง นักวิชาการสันนิษฐานว่าม้าเข้ามาสู่ดินแดนแถบเอเชียได้นี้

ตามหลักฐานที่ปรากฏครั้งแรกในราว 1580 ปีก่อนคริสตศักราช⁶ หรือราว 3,600 ปีมาแล้ว ม้า นำเข้ามาสู่อินเดียจากดินแดนประเทศแถบตะวันตกเฉียงเหนือคือจากเปอร์เซีย ส่วนใหญ่จาก Kambhoja (Badakshan) และต่อมานำเข้ามาจากแถบประเทศอาหรับ⁷ แม้ประเทศอินเดียไม่ได้เป็น แหล่งกำเนิดตามธรรมชาติของม้าป่าแต่ดั้งเดิม การนำม้าเข้ามายังอินเดียมีมาตั้งแต่สมัยก่อน พุทธกาล ส่วนใหญ่มาจากดินแดนทางด้านตะวันตก และจากไซบีเรียผ่านเนปาลเข้ามา จากการใช้ ม้าลากรถ บรรทุกสัมภาระ และการเดินทาง จึงถูกนำมาแพร่พันธุ์อย่างกว้างขวางในอินเดีย ทั้งยังเข้า มาจากการสู้รบ และเข้ายึดครองอินเดียของชาติที่รุกรานจากทางตอนเหนือของอินเดีย โดยพวกปาร์เธียน (Parthians), ซิเธียน (Sythians) และกรีกในแคว้นบัคเตรีย (Bactria) ซึ่งใช้ม้าเป็นพาหนะหลัก ในการศึกสงคราม จึงเป็นการนำม้าเข้ามายังอินเดียเป็นจำนวนมากในช่วงเวลานั้น

การพัฒนาของสายพันธุ์ม้า

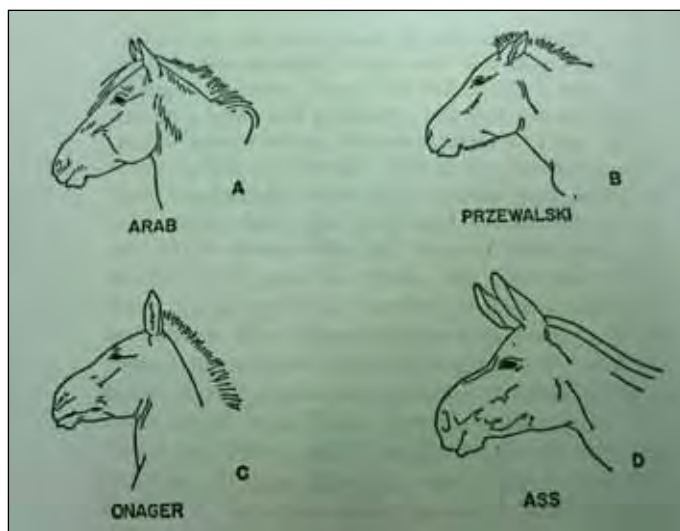
กำเนิดของม้าเลี้ยง (Domestic Horses)

ต้นกำเนิดของการนำม้าป่ามาเป็นสัตว์เลี้ยงอยู่ร่วมกับมนุษย์ เริ่มต้นเมื่อราว 5,000 ปีมาแล้ว โดยการนำม้าป่ามาฝึกไว้ใช้งานใน 3 ดินแดน คือในแถบเอเชียกลาง (ในเตอร์กีสถานและ เมโสโปเตเมีย-ปัจจุบันคืออิรัก), ในตอนเหนือของจีน (บริเวณฮวงโหและมองโกเลีย), และตอน ตะวันตกเฉียงเหนือของยุโรป(สวีเดนและฝรั่งเศส) กำเนิดของม้าป่ามักอาศัยบริเวณที่เป็นทุ่งหญ้า ซึ่งจำแนกม้าป่าตามการอยู่อาศัยได้ 2 ชนิด คือ ชนิดอาศัยอยู่ในทุ่งหญ้า (Steppes Type) และชนิด อาศัยอยู่ในป่า(Forest Type) ม้าป่าที่นำมาเลี้ยงเรียก Domestic horses ซึ่งต่อม้าม้าเลี้ยงได้แพร่ พันธุ์กระจายไปยังยุโรปกลางและแถบทะเลทรายอาหรับ มีการผสมแพร่พันธุ์และพัฒนาสายพันธุ์ เรื่อยมาจนเป็นลักษณะเฉพาะ ที่ใกล้เคียงกับสายพันธุ์ม้าในปัจจุบัน ส่วนในเอเชียม้าเลี้ยงได้พัฒนา มาจากสายพันธุ์ม้าป่า Przewalski's – Monngolian wild horse ซึ่งเป็นม้าป่าสายพันธุ์หนึ่งและชนิด เดียวในโลกที่ยังคงมีสายพันธุ์หลงเหลืออยู่จนถึงปัจจุบันนี้ ม้าเลี้ยงต่างมีการผสมข้ามพันธุ์กันไปมา ทั้งจากธรรมชาติ การสงคราม และจากการปรับปรุงสายพันธุ์ที่ส่วนใหญ่เกิดจากฝีมือมนุษย์ เพื่อให้ ได้คุณสมบัติของม้าที่ต้องการ ลักษณะเด่นของสายพันธุ์ที่แตกต่างกันและนำมาใช้ในการจำแนก สายพันธุ์ได้ชัดเจน คือลักษณะใบหน้า และองค์ประกอบของใบหน้า โดยเฉพาะแนวสันตรงและ แนวสันโค้งของสันจมูก ความยาวของใบหน้า ขนาดรูจมูก และขนาดดวงตา เป็นต้น (ภาพที่ 7)

⁶Trilok C. Majupuria, Sacred Animals of India & Nepal (Bangkok : Craftsmen Press Ltd., 1991), 110 – 111.

⁷ Ibid, 108.

สำหรับม้าป่า Przewalski's นั้น นอกจากลักษณะภายนอกที่แตกต่างจากสายพันธุ์อื่นแล้ว จำนวนโครโมโซมของม้าป่า Przewalski's ยังมีจำนวนถึง 66 คู่ ในขณะที่ม้าเลี้ยง Domestic horses ทุกสายพันธุ์มีจำนวนโครโมโซมเพียง 64 คู่⁸

ภาพที่ 7 ลักษณะศีรษะม้าในตระกูล Equus ที่มีชีวิตผ่านยุคน้ำแข็งมาจนถึงปัจจุบัน

A เป็นม้าเลี้ยงสายพันธุ์อาหรับ B เป็นม้าป่าของเอเชีย Przewalski's ต้นสายพันธุ์ม้ามองโกเลียและม้าเอเชีย C ลาป่าเอเชีย และ D ลาที่ใช้งาน

ที่มา : George G. Simpson, Horses : The Story of Horse Family in the Modern World and through Sixty Million Years of History (New York : Doubleday & Company Inc., 1961), 23.

หลักฐานที่สำคัญที่แสดงว่าชาวเมโสโปเตเมียได้ริเริ่มนำม้ามาเลี้ยงได้ถูกค้นพบเมื่อราว ค.ศ. 1935 (พ.ศ. 2478) ในที่ราบสูงตอนตะวันตกเฉียงเหนือของเปอร์เซีย โดยพบปะปนกับโบราณวัตถุที่ใช้ในชาวสุเมเรียนช่วงเวลานั้น คือหินสลักเป็นตราประทับ ที่เรียกว่า “Seal 105F”⁹ เป็นรูปหัวม้าที่เรียงกัน 4 แถวในแนวนอน สันนิษฐานว่าเป็นหลักฐานที่เก่าที่สุดที่แสดงถึงการจำแนกและคัดแยกสายพันธุ์ม้าของชาว Elam ที่อยู่ทางตะวันตกของสุเมเรียน รูปหัวม้าแสดงให้เห็น

⁸ Helmut Hemmer, Domestication the Decline of Enviromental Appreciation, Trans. by Neil Beckhaus, (Cambridge : Cambridge University Press, 1990), 52.

⁹ Don M. Wagoner and Lorraine W. Chalkley, Equine Genetics & Selection Procedures (Texus : Equine Research Publications, 1978), 24-26.

ถึงความแตกต่างของแผงขนที่คอม้า และลักษณะที่แตกต่างของรูปทรงของใบหน้าม้า เป็นการจำแนกชนิดของม้าที่นำมาเลี้ยงให้ต่างจากม้าป่า นอกจากนี้ความแตกต่างของรูปทรงใบหน้าม้าได้จากความโค้งเว้าของสันจมูกยังคงเป็นลักษณะ ที่ถ่ายทอดมาถึงบรรพบุรุษของสายพันธุ์ปัจจุบัน ได้แก่ ม้าพันธุ์อันดาลูเซียน (Andalusian) พันธุ์บาร์บ (Barb) และพันธุ์อาหรับ (Arabian)

นอกจากหลักฐานที่เป็นหินสลักตราประทับแล้ว ยังพบชิ้นส่วนกระดูกม้าในชั้นดินที่กำหนดอายุราว 2,800 ปีก่อนคริสตศักราชในดินแดน Elam ที่เมืองโบราณ Susa I และ Susa II (อยู่ตอนเหนือของอ่าวเปอร์เซีย) พบภาพเขียนม้าทางตอนบนของกลุ่มน้ำยูเฟรติส อายุราว 3,000 ปีก่อนคริสตศักราช และพบรูปสลักม้าบนอำพันในหลุมศพของ Queen of Ur อายุราว 4,000 ปีก่อนคริสตศักราช จากหลักฐานต่าง ๆ นักวิชาการสรุปว่ามนุษย์นำม้ามาเลี้ยงในดินแดนเอเชียกลางมาตั้งแต่ 3,000 ปีก่อนคริสตศักราช หรือราว 5,000 ปีมาแล้ว¹⁰

สายพันธุ์ และประเภทของม้า

ม้าที่เป็น Domestic horses นั้น มีชนิด, สายพันธุ์, ประเภท หลากหลายมาก ที่มีการพัฒนาขึ้นตามลักษณะทางพันธุกรรม ตามอิทธิพลสภาพแวดล้อม การใช้งาน และการแพร่กระจายของม้าตามธรรมชาติที่มีต่อเนื่องมายาวนาน ที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งคือการคัดเลือกและผสมสายพันธุ์ที่เกิดจากฝีมือของมนุษย์ จึงเป็นการยากมากที่จะแบ่งแยกสายพันธุ์ม้าว่ามีต้นกำเนิดจากสายใดให้ชัดเจนได้ เนื่องจากม้าไม่สามารถคัดเลือกหาสายพันธุ์แท้ได้ไม่เหมือนกับสัตว์ชนิดอื่น เช่น สุนัขหรือแมว ที่สามารถจำแนกสายพันธุ์แท้ได้ นอกจากนี้ม้ายังมีการตั้งท้องที่ยาวนาน การจำแนกจึงต้องใช้หลากหลายวิธีและการศึกษาต่อเนื่องที่ยาวนานในการหาลักษณะเด่น และพัฒนาการของม้าแต่ละชนิด

อย่างไรก็ตามการพัฒนาสายพันธุ์ม้าที่แพร่พันธุ์ไปอย่างกว้างขวางนั้นเกิดจากฝีมือมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ การคัดเลือกสายพันธุ์เป็นผลสืบเนื่องมาจาก 3 ปัจจัยแห่งจุดประสงค์การใช้งานม้าในยุคโบราณเป็นหลัก คือ การใช้งานม้าเพื่อ

1. การสงคราม
2. การประกอบอาชีพหรือการเดินทาง
3. การกีฬา

มนุษย์จึงมีการปรับปรุง พัฒนาสายพันธุ์เพื่อให้ได้ม้าที่มีลักษณะและคุณสมบัติเหมาะสมกับการใช้งานที่ตนต้องการ

¹⁰ Don M. Wagoner and Lorraine W. Chalkley, Equine Genetics & Selection Procedures (Texas : Equine Research Publications, 1978), 26.

การจำแนกประเภทของม้าตามหลักวิธีกว้างๆ Elwyn H. Edwards¹¹ ได้แบ่งสายพันธุ์ม้าออกเป็นกลุ่มใหญ่ ตามลักษณะ ตามการใช้งาน และตามอุปนิสัย โดยกว้างๆได้ ดังนี้

1. สายพันธุ์ **Hot - blooded** หรือม้าพันธุ์เบา พัฒนามาจากม้าโบราณกลุ่ม Forest horse มีขนาดใหญ่ แข็งแรง เป็นต้นสายพันธุ์ม้าสำคัญในยุโรป หรือม้าตะวันตก ได้แก่ กลุ่มสายพันธุ์ม้าอาหรับ ม้าเปอร์เซีย มักมีช่วงขายาว ขนเกรียน ความสูงประมาณ 15 – 16 hands¹²

2. สายพันธุ์ **Cold - blooded** หรือม้าพันธุ์หนัก เป็นสายพันธุ์ที่พัฒนามาจากม้าโบราณ Tarpan และ Pzewalski's มีถิ่นกำเนิดในดินแดนยุโรปเหนือ และมองโกเลียทางตอนเหนือของเอเชียตะวันออก ถือเป็นม้าที่อยู่ทางตะวันออก นิยมใช้เป็นม้างาน และเป็นบรรพบุรุษของม้าสายพันธุ์หนักหรือม้างานในปัจจุบัน

3. สายพันธุ์ **Warm - blooded** เป็นสายพันธุ์ผสมที่พัฒนามาจากสายพันธุ์ดั้งเดิม คือจากสายพันธุ์ม้าอาหรับ ได้แก่ สายพันธุ์ม้าแข่ง Thoroughbred ที่เกิดจากการผสมพ่อ ม้าอาหรับกับแม่ม้ายุโรปมาหลายชั่วอายุ และม้าสำหรับขี่ส่วนใหญ่ที่นิยมในปัจจุบัน

ลักษณะเด่นของสายพันธุ์ม้าที่สำคัญ

สายพันธุ์ม้าที่มีลักษณะคุณสมบัติเด่นคงที่มากกว่าพันธุ์อื่น มักถูกนำไปผสมข้ามกับสายพันธุ์อื่นเป็นส่วนใหญ่เพื่อพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ท้องถิ่นเดิมให้ดีขึ้นตามที่ต้องการ หรือมีการผสมในสายพันธุ์เดียวกัน การมีม้าเข้ามาจากการทำสงครามจะทำให้เกิดการแพร่พันธุ์ ได้สายพันธุ์เกิดขึ้นใหม่หลากหลายยิ่งขึ้น สายพันธุ์ม้าสำคัญที่นิยม ได้แก่

1. สายพันธุ์มองโกเลีย (Mongolian horse) เป็นม้าที่มีถิ่นกำเนิดและพัฒนาสายพันธุ์มาจากม้าป่าพรีวาลสกี (Pzewalski's Horse) หรือม้าป่ามองโกเลีย ในแถบตอนเหนือของประเทศจีน เป็นต้นกำเนิดของ ม้าจีน ม้าญี่ปุ่น และม้าแกลบมองโกลหรือม้าเอเชีย มีลักษณะเด่น คือ ศีรษะโต หูเล็ก ตั้งงุ้มเป็นสันตรงจนถึงโคงขุน ตาเล็ก ขาเทอะทะ คอหนา ตัวสั้นและหนา ไม่ชอบวิ่งเรียบ (Trot) ลักษณะเป็นม้างาน รูปร่างมีหลายขนาดขึ้นกับการใช้งาน และการผสมสายพันธุ์ ได้แก่ ม้าศึกมักจะมีรูปร่างใหญ่ วิ่งเร็ว ม้าต่างมักเป็นม้าแคะหรือม้าแกลบ ซึ่งอดทน แข็งแรง ตัวเล็กกว่า

2. สายพันธุ์อาหรับ (Arabian horse) จัดอยู่ในสายพันธุ์ม้าเลือดร้อน หรือพันธุ์เบา อยู่ในแถบประเทศกลุ่มอาหรับ ตุรกี อียิปต์ เป็นสายพันธุ์ที่พัฒนาจนเป็นสายพันธุ์คงที่มากกว่า 3,000 ปี

¹¹ Elwyn H. Edwards, Horses (London : Dorling Kindersley Limited, 1993), 7.

¹² hands เป็นหน่วยวัดความสูงของม้า, 1 hand เทียบเท่ากับความสูง 4 นิ้ว วัดจากส่วนสูงสุดของตะโหงกม้าจนถึงพื้นดิน ใช้ตัวย่อ hh

จึงเป็นสายพันธุ์ มาแต่โบราณ ม้าแข่งสายพันธุ์ดีในปัจจุบันส่วนใหญ่มีเลือดของสายพันธุ์อาหรับ ผสมมากกว่าครึ่งหนึ่ง ลักษณะเด่น คือ ศีรษะใหญ่เรียวเล็กลงมาถึงจมูก ตั้งจมูกแน่นว่า ตาโตกลม หน้าผากกว้าง รูจมูกบาน ขากรรไกรใหญ่ลึก ปากลึก หูเรียวชิดเข้าหากัน ทำคอหมากรุก รูปร่าง สูงสง่างาม มีฝีเท้าเร็ว

3. สายพันธุ์บาร์บ (Barb) มีถิ่นกำเนิดอยู่ในแถบตะวันตกเฉียงเหนือของอัฟริกา เป็นสายพันธุ์บรรพบุรุษสำคัญของม้าพันธุ์สเปน ที่นำไปแพร่พันธุ์ยังทวีปอเมริกาในพุทธศตวรรษที่ 21

4. ม้าโปนี่ (Pony) หรือม้าขนาดเล็ก หรือม้าแกลบ มีหลากหลายพันธุ์ มักเป็นพันธุ์พื้นเมืองของแต่ละท้องถิ่น มีขนาดเล็ก ลำตัวบึกบึน ขาสั้น ใบหูเล็ก ขนหนา¹³ มีความสูงประมาณ 12-13 hands หรือต่ำกว่า 14 hands มักใช้เป็นม้าใช้งาน ม้าตางและม้าลากจูง

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้นำลักษณะของม้าสายพันธุ์สำคัญ 2 สายพันธุ์มาเป็นต้นแบบในการเปรียบเทียบลักษณะเด่นของม้าที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดีเพื่อใช้ความ สัมพันธ์ที่คล้ายคลึงกันของสายพันธุ์มาเป็นแนวทางหนึ่งบอกถึงที่แหล่งที่มาของม้าที่นำมาสู่ดินแดนประเทศไทยแต่ละช่วงสมัยในอดีต ตามการสันนิษฐานเบื้องต้น คือ ม้าสายพันธุ์มองโกเลีย หรือม้ามองโกล มาจากฝั่งตะวันออก และสายพันธุ์อาหรับมาจากฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรมาลายู

ส่วนของม้าที่เลือกมาใช้ในการศึกษาลักษณะ

เพื่อใช้จำแนกประเภท และสายพันธุ์ ในการศึกษาได้ใช้ลักษณะที่กล่าวไว้ในตำราม้าของเก่าและตำราลักษณะม้า ของหม่อมเจ้าทองทิมาฯ ทองใหญ่ ที่เรียบเรียงและจัดกรรมสิทธิ์ไว้เมื่อ พ.ศ. 2457 เป็นเกณฑ์ในการกำหนดส่วนและลักษณะของม้า ที่เป็นลักษณะที่เห็นเด่นชัดและสามารถถ่ายทอดลงในงานศิลปะได้โดยกว้าง ร่วมกับข้อมูลรายละเอียดอื่นๆนำมาประมวลพอสรุปได้ คือ

1. ศีรษะม้า แบ่งเป็นสองส่วน

1.1 ส่วนหน้า คือส่วนตั้งแต่กระดูกหน้าผากระหว่างตา จนถึงปลายจมูก

1.2 ส่วนกระหม่อม คือส่วนกระดูกหน้าผาก กระดูกกระหม่อม ถึงกระดูกท้ายทอย มีหลักในการพิจารณาดังนี้

1.2.1 ถ้าม้ามมีส่วนหน้าเล็กกว่าส่วนกระหม่อมมาก มักเป็นม้าเลือดร้อน หรือม้าพันธุ์เบา ฉลาด ว่องไว เช่น ม้าพันธุ์อาหรับ

¹³Juliet Clutton - Brock, *A Natural History of Domesticated Mammals*, British Museum (London : Cambridge University Press, 1987), 82-83

1.2.2 ถ้าม้าที่มีส่วนหน้าใหญ่ มักเป็นม้าเลือดเย็นหรือม้าพันธุ์หนัก มีกำลังมาก อคทน ไม่ว่องไว

2. แนวสันจมูกม้า ลักษณะแนวเส้นสันจมูกม้าแบ่งเป็น สันจมูกตรง (Straight line) สันจมูกโค้งนูน(Convex line) และ สันจมูกแอ่นงอน(Concave line)

2.1 ม้าที่มีสันจมูกตรงหรือแอ่นงอน มักเป็นลักษณะของม้าเลือดร้อน

2.2 ม้าที่มีสันจมูกโค้งนูนตรงกลาง มักเป็นม้าเลือดเย็น

ภาพที่ 8 แสดงส่วนของใบหน้าม้าที่มีแนวสันจมูกเป็นแนวตรง (ซ้าย) และแนวสันโค้งเว้า (ขวา)
ที่มา : M. Horace Hayes, Points of the Horse : A Treatise on the Conformation, Movement, Breeds and Evolution of the Horse. 7th ed. (New York : Arco Publishing Company Inc., 1969), 157, 159.

นอกจากนี้ข้อมูลจากการศึกษาของ M. Horace Hayes เรื่อง Points of the Horse, seventh edition ค.ศ. 1969 สรุปสัดส่วนและส่วนที่แตกต่างกันของม้าที่ควรพิจารณา คือ

1. ขนาดและลักษณะศีรษะ แบ่งเป็น ขนาดเล็ก และขนาดใหญ่ มีความสัมพันธ์กับสัดส่วนความยาว ความสูง และน้ำหนักตัว
2. ความโค้งนูนของสันจมูก ขนาดของลูกตา ใบหู
3. ความหนาของส่วนคอ มีลักษณะเฉพาะแต่ละกลุ่ม
4. ความสูงของม้า เป็นสัดส่วนกับความยาวของศีรษะ แตกต่างกันในแต่ละสายพันธุ์ แบ่งเป็น สูง ปานกลาง เตี้ย มีหน่วยเป็น hands (hands เป็นหน่วยความสูงของม้า) 1 hand = 4 นิ้ว

การจำแนกประเภทของม้าทางสัตววิทยา (Animal Classification)

ใช้หลักการความคล้ายคลึงของลักษณะทางกายภาพของสายพันธุ์ มาแยกประเภทของม้าตามสายพันธุ์ ซึ่งจะสัมพันธ์กับแหล่งกำเนิด ที่มา และลักษณะเฉพาะ จำแนกความแตกต่างลักษณะของสายพันธุ์ทางชีววิทยามี 2 วิธี คือ

1. จำแนกตาม **Genotype** คือการจำแนกความแตกต่าง จากระหัสข้อมูลทางพันธุกรรม (ดีเอ็นเอ, ยีนส์) ม้าสายพันธุ์เดียวกันจะมีรหัสดีเอ็นเอในยีนส์เป็นแบบเดียวกัน เรียกว่ามี **Genotype** เดียวกัน

2. จำแนกตาม **Phenotype** คือการจำแนกความแตกต่าง จากลักษณะทางรูปพรรณสัณฐานภายนอกที่ปรากฏ ในม้าที่มี **Genotype** เดียวกัน หรือสายพันธุ์เดียวกัน ควรมีลักษณะรูปพรรณสัณฐานภายนอก (**Phenotype**) เป็นแบบเดียวกัน แต่เนื่องจากดีเอ็นเอซึ่งเป็นรหัส ข้อมูลคู่จะมีลักษณะเด่นและด้อยแฝงอยู่เสมอ การถ่ายทอดลักษณะทางพันธุกรรม จะแสดงลักษณะเด่นทางกายภาพบางปรากฏออกมาให้เห็น เช่น สีของขน สีของนัยน์ตา ความสูง สัดส่วน เป็นต้น จึงทำให้เกิด **Phenotype** หรือรูปพรรณสัณฐานที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละสายพันธุ์ และในแต่ละตัว

การจำแนกความแตกต่างของสายพันธุ์ จากระหัสข้อมูลทางพันธุกรรมนั้นต้องใช้ ส่วนของเนื้อเยื่อที่ติดกับกระดูกมาวิเคราะห์ การพบกระดูกสัตว์เป็น หลักฐานทางโบราณคดี ที่ช่วยพิสูจน์ว่ามีสิ่งมีชีวิตนั้นจริงในพื้นที่ที่พบ และถ้ามีสภาพเหมาะสมอาจนำไปจำแนกหาขนาดและสีบาสายพันธุ์อย่างกว้างๆ ได้ จากการศึกษาข้อมูล และจากความเห็นของนักวิชาการทางโบราณคดี สรุปได้ว่า ไม่พบหลักฐานกระดูกม้าในยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์เลย จน กระทั่งสมัยทวารวดี- สมัยลพบุรี มี รายงาน การขุดค้น ว่าพบชิ้นส่วนกระดูกม้าจากแหล่งโบราณคดีบ้านโดนด อำเภอนอนสูง จ . นครราชสีมา ซึ่งถือเป็นการพบกระดูกม้าครั้งแรกจากการ ขุดค้นในแหล่งโบราณคดี¹⁴ ในการศึกษาครั้งนี้ไม่สามารถหาตัวอย่าง ชิ้นส่วนสัตว์มาทำการศึกษา ด้านการจำแนกสายพันธุ์ทาง Genotype ได้ จึงต้องใช้รูปทรงทางศิลปะประกอบบริว มกับหลักฐานทางโบราณคดีอื่นมาทำ การศึกษาเพื่อหาความสัมพันธ์กับลักษณะบางประการของรูปพรรณสัณฐานทางกายภาพที่ปรากฏ -Phenotype ของสายพันธุ์ม้าหลักแทน

จากการรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้ ส่วนใหญ่ เป็นโบราณวัตถุประเภทสิ่งประดิษฐ์ งานศิลปกรรม และภาพเขียน การศึกษานี้จึง ได้วิเคราะห์หาลักษณะ เด่นของม้าจากลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏเท่านั้น เนื่องจากไม่มีหลักฐานทางนิเวศวัตถุให้ทำการศึกษาได้

¹⁴ปรีชา กาญจนาคม , รายงานการวิจัยการขุดค้นแหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนปลายใน จังหวัดนครราชสีมา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2539), 71.

การจัดกลุ่มสายพันธุ์ ตามตำราไม้ของเก๋า¹⁵

ทฤษฎีการจัดกลุ่มจากหลักจำแนกสายพันธุ์ สามารถจำแนกตามลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏ หรือ Phenotype มาใช้จัดจำแนกหมวดหมู่ได้พอสังเขปตามเกณฑ์ในตำราไม้ของเก๋า ซึ่งเขียนรวบรวมไว้ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีการจัดแบ่งกลุ่ม ออกเป็นจำพวกใหญ่ๆเช่นเดียวกับหลักสากล ไว้ดังนี้

1. ไม้เลื้อยหรือ ไม้พุ่มใหญ่ เป็นไม้ที่มีขนาดใหญ่ ปราดเปรียวไม่ค่อยแข็งแรง แต่วางไวได้แก่ ไม้อาหรับ ไม้เปอร์เซีย ไม้สเปน
2. ไม้เลื้อยหรือ ไม้พุ่มเล็ก เป็นไม้ที่มีรูปร่างใหญ่โต แข็งแรง บึกบึน แต่ไม่วางไวได้แก่ พุ่มมั่งงา ไม้ลากรถ
3. ไม้ขนาดเล็ก หรือ ไม้พุ่ม เป็นไม้ที่มีขนาดเล็ก แข็งแรง และวางไวได้สมควรได้แก่ ไม้ไทย ไม้เชียงตุง ไม้เคลี ไม้สก็อตแลนด์

การศึกษารั้วนี้ เป็นการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีที่อายุเก่ากว่าในตำราไม้มาก จึงใช้ได้เฉพาะจัดกลุ่มของไม้โดยกว้างๆ โดยหาลักษณะของไม้ตามรูปพรรณสัณฐานทางกายภาพที่ปรากฏตามสายพันธุ์ที่มาจากไม้ ซึ่งมีสายพันธุ์ และลักษณะทางกายภาพแตกต่างกันหลายประการ โดยการวิเคราะห์หากลุ่ม ที่มีลักษณะใกล้เคียงและจัดกลุ่มอย่างกว้างๆว่าอยู่กลุ่มใด และกลุ่มเหล่านั้นสามารถเป็นตัวแทนของไม้ที่มาจากแหล่งใหญ่ที่สันนิษฐานว่ามีลักษณะพอเชื่อถือได้ใช้เป็นลักษณะเด่นทางกายภาพและถ่ายทอดตามความนิยมในงานศิลปะ แหล่งที่มาของไม้แหล่งใหญ่ที่สันนิษฐานไว้คือ

1. แหล่งที่มาจากฝั่งตะวันตก ได้แก่จาก อินเดีย เปอร์เซีย คือสายพันธุ์ไม้อาหรับ
2. แหล่งที่มาจากฝั่งตะวันออก ได้แก่จากจีน คือไม้พุ่มมองโกเลีย หรือ ไม้มองโกล
3. แหล่งที่มาจากตอนใต้ของเอเชียตะวันออกเฉียงหรือตอนใต้ของจีน ที่เรียกว่า ไม้เอเชีย หรือ ไม้กลบมองโกล คือไม้ที่มีขนาดเล็ก น้ำหนักน้อย เกิดจากการผสมพันธุ์กันเองระหว่าง ไม้มองโกลหรือ ไม้เอเชียด้วยกัน และคุณค่าอาหารที่ได้รับ

การเปรียบเทียบลักษณะรูปทรงของไม้จากสายพันธุ์อาหรับกับสายพันธุ์มองโกล

ลักษณะเด่นของสายพันธุ์ไม้ที่ปรากฏ ของไม้สายพันธุ์อาหรับ กับไม้สายพันธุ์มองโกล พอสรุปเปรียบเทียบลักษณะอย่างกว้างๆได้ดังตารางที่ 1

¹⁵ กรมศิลปากร, ตำราไม้ของเก๋า กับ ตำราลักษณะไม้ ของ หม่อมเจ้าทองทิมาฯ ทองใหญ่ (กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์, 2544), 76.

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบลักษณะเด่นของม้าสายพันธุ์อาหรับ กับสายพันธุ์มองโกเลีย - ม้าเอเชีย

ลักษณะ รูปทรง ท่าทาง	ม้าสายพันธุ์อาหรับ	ม้าพันธุ์มองโกเลีย - ม้าเอเชีย
ใบหน้า ตา หู ขนาดแผงคอ	หูยาวชี้ไปข้างหน้า ตาโตกลม ขนาดแผงคอบาง คอยาว 	หูเล็กตั้งตรง ตาเล็ก ขนาดแผงคอหนา
แนวสันจมูก	เป็นเส้นตรงหรือโค้งเว้า	แนวสันโค้งนูน ปลายจมูกงุ้มลง
ลีลา อิริยาบถ การแสดงออก	ชอบควบ วิ่ง ในท่ายกขาหน้า เหมือนมีการเคลื่อนไหว	ยืนตรง ก้มหน้านิ่งเฉย ม้าในศิลปะจีนมักแสดงภาพยืนตรง หน้าตรงและอ้าปาก
สัดส่วน ความสูง สะโพก	ร่างสูง ใหญ่ สะโพกอนกลมกลิ้ง	อ้วนหนา สูงปานกลาง ถึงเตี้ยหรือสะโพกบางก้นปอด

การประดับเครื่องม้ายำหรับใช้ขี่และบังคับม้า

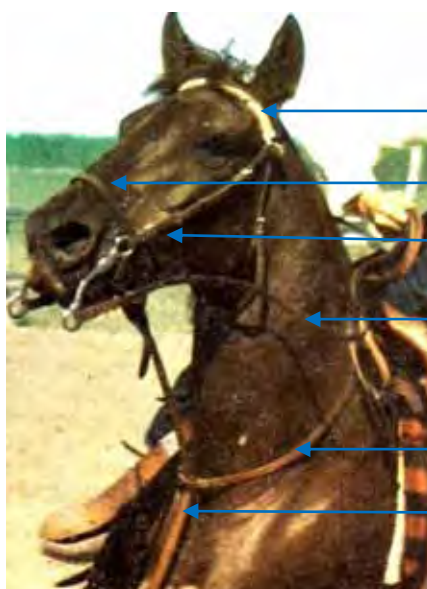
เครื่องม้าย หมายถึงอุปกรณ์ที่ใช้ผูกกับตัวม้าเพื่อการบังคับและการขี่ ซึ่งได้แก่ อานม้า บังเหียนม้า เป็นหลัก และมีเครื่องประดับอื่นประกอบรองลงมา เพื่อความสวยงาม ความกระชับ สะดวกสบาย เพื่อประดับเกียรติยศ และประดับตามความเหมาะสมในแต่ละภูมิภาค ได้แก่ ผ้ารองอานม้า ผ้าปูทับ กระดิ่ง แผงสร้อยคอ เครื่องประดับสัญลักษณ์ต่างๆ เป็นต้น

การติดอุปกรณ์ หรือการประดับเครื่องม้าย่อมมีความแตกต่างกัน ในแต่ละหน้าที่การใช้สอย ได้แก่ ใช้บรรทุกสัมภาระ ใช้ลากจูงหรือเทียมรถ ใช้ในการขี่และการบังคับม้าให้ทำกิจกรรมอื่น การประดับแตกต่างกันในแต่ละระดับชนชั้น ในแต่ละประเภทของม้า ในแต่ละท้องถิ่น ภูมิภาค ภูมิประเทศ ฤดูกาล ซึ่งมีความหลากหลาย เครื่องม้ายจึงเป็นรูปแบบของเครื่องประดับชนิดหนึ่ง ที่สามารถใช้บ่งบอกถึงลักษณะของผู้ที่เป็นเจ้าของ หรือผู้ใช้งานได้เป็นอย่างดี ว่าเป็นชนชั้นใด อยู่ในภูมิภาคใด และใช้กับงานใด ประกอบด้วย

1. เครื่องบังเหียนม้า (Bridles and Bits) (ภาพที่ 9)

เป็นอุปกรณ์ผูกปากม้าเพื่อบังคับ ประกอบด้วยเหล็กขวางปากม้า ขลุม และสายบังเหียน ทั้งหมดจะผูกโยงถึงกัน ขลุมเป็นส่วนที่ใช้สวมครอบศีรษะม้า ประกอบด้วย

- 1.1 สายรัดกระหม่อม สายรัดหน้าผาก ดอกจันทร์
- 1.2 สายรัดคอ
- 1.3 สายรัดคาง สายรัดคอกุ้ม ผูกโยงกับวงแหวนเหล็กบังเหียนปากอ่อน โซ่รัดคาง
- 1.4 สายบังเหียน ใช้นับกับม้าด้วยมือจับสายบังเหียน
- 1.5 สายง่อง ยึดกับสายรัดทึบ
- 1.6 พวงมาลัยรอบคอ

สายรัดหน้าผาก
สายรัดคาง
สายรัดคอกุ้ม
สายบังเหียน
พวงมาลัยรอบคอ
สายง่อง

ภาพที่ 9 แสดงการผูกเครื่องบังเหียนม้า และการใส่ขลุมเพื่อการบังคับม้าในการขี่

2. เครื่องอานม้า (Saddles)

เป็นอุปกรณ์สำหรับรองนั่งบนหลังม้าที่ใช้ขี่และบรรทุกของ เพื่อลดแรงกดและกระแทกทั้งสำหรับผู้ขี่และตัวม้า เริ่มแรกเมื่อราว 2,000 ปีมาแล้วตอนปลายสมัยโรมัน อานม้าทำด้วยไม้ จุดประสงค์ของการผูกอานม้าเพื่อเป็นเบาะรองนั่งให้ผู้ขี่สบายและมั่นคง ขึ้น และช่วยให้กระจายน้ำหนักบนหลังม้าได้สมดุล อานม้าถูกพัฒนาจนได้รูปทรงที่เหมาะสมและไม่กดทับกระดูกสันหลังม้าในราวพุทธศตวรรษที่ 11 ปัจจุบันแวงอานม้ามักทำด้วยหนังสัตว์ และมีหลายรูปทรงเหมาะสมกับแต่ละจุดประสงค์ของการขี่ เครื่องอานม้าประกอบด้วย

2.1 ฟ้ายูหลัง หรือฟ้ายรองอาน

2.2 แผงอานม้า (แผงอานใหญ่ และแผงอานน้อย)

2.3 โกลนและสายโกลน ผู้กรัดลำตัวม้าด้วยสายรั้งสายรัดทึบ เมื่อนั่งบนหลังม้า ทำหน้าที่จะสอดไว้ที่โกลน บังคับม้าด้วยการกระทุ้งด้วยน่องและส้นเท้า และสายบังเหียน

2.4 สายรั้ง สายรัดทึบ

2.5 สายเหา การผูกอานแบบโบราณจะมีสายเหา เป็นเครื่องรัดท้ายม้าจากอานไปยังโคนหางอีกเส้นหนึ่ง

อุปกรณ์สำคัญอีกชนิดหนึ่งที่สำคัญต่อสุขภาพและการใช้งานของม้าที่ขาดไม่ได้คือ เกือกม้า (Horse shoes) ส่วนของขาและกีบม้า (Legs and Hooves) ทั้ง 4 ข้าง เป็นอวัยวะส่วนสำคัญที่สุดในการรับน้ำหนักตัวของม้าที่ต้องได้รับการดูแลอย่างดียิ่ง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการบาดเจ็บหรืออ่อนแรง (Lameness) ที่มีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของม้า มนุษย์ได้คิดค้นหาวิธีการต่างๆมาตั้งแต่โบราณกาล และพบว่าชาวเปอร์เซียเป็นกลุ่มแรกๆที่ตระหนักถึงความสำคัญของกีบม้า จึงได้ประดิษฐ์คิดค้นทำเกือกม้าขึ้นเป็นพวกแรกเมื่อราว 2,500 ปีมาแล้ว หรือราว 500 ปีก่อนคริสตกาล¹⁶ เกือกม้าเริ่มแรกเป็นแถบผ้ายาวพันรอบกีบม้าแล้วมัดไว้บริเวณเหนือข้อขาซึ่งช่วยลดและป้องกันการกระแทก และยังช่วยในการเดินบนน้ำแข็ง และก้อนหินได้ดี ปัจจุบันเกือกม้าทำด้วยโลหะ เหล็กชุบโครเมียมตามกีบม้า ใช้ตอกยึดกับปลายกีบม้าด้วยตะปู

ม้ากับการใช้งาน

ในสมรภูมิรบของชนยุคโบราณ กว่า 3,000 ปีมาแล้ว ม้าเป็นส่วนสำคัญในประวัติศาสตร์การสู้รบและชัยชนะของหลายชนเผ่า ม้า ถูกเริ่มนำมาใช้ในการสงคราม ด้วยการลากรถ และงานอื่นๆที่คนจำเป็นต้องพึ่งพาม้าอย่างมากคือการลากจูงของหนัก และการลากรถม้า จนกระทั่งถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 - 24 ม้าถูกใช้เทียมรถที่มีน้ำหนักเบาขึ้นและมีการประดับประดาอย่างหรูหรา พร้อมๆไปกับวิวัฒนาการด้านการคัดสรรพันธุ์ทางแบบสมัยใหม่โดยเฉพาะในยุโรป ลักษณะของม้าที่นิยมจึงปรับเปลี่ยนไปให้เหมาะสมกับการใช้งานงาน ในการจัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์ในยุโรป ม้าถือเป็นสัตว์เลี้ยง ที่ใกล้ชิดกับมนุษย์และได้รับการยกย่องในความเป็นเลิศด้านต่างๆมากที่สุด

1. ใช้เป็นแรงงานก่อนมีเครื่องจักร ใช้ลากหรือบรรทุกของหนักได้ดี ทั้งใช้ทำงานและขนย้ายสัมภาระในถิ่นทุรกันดาร การเดินทางอพยพของคนในอดีต เช่น พวกยิปซี ม้ามี

¹⁶Don M.Wagoner and Lorraine W. Chalkley, Equine Genetics & Selection Procedures (Texas : Equine Research Publications, 1998), 34.

พละกำลังสูงมากโดยเฉพาะม้าพันธุ์หนั ก ซึ่งต่อมา James Watt ผู้คิดค้นเครื่องจักรไอน้ำขึ้นในปี พ.ศ. 2312 ยังได้เทียบหน่วยวัดกำลังของเครื่องจักรไอน้ำเป็นหน่วยกำลังแรงม้า หรือ horse power

2. ใช้ในการเกษตร ม้าเป็นสัตว์จำเป็นที่ใช้ในการไถพรวนเพื่อเตรียมดินในยุโรปอย่างกว้างขวาง ใช้ในการเก็บเกี่ยวบรรทุกพืชผลทางการเกษตร ใช้ต้อนฝูงสัตว์ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23-24 เป็นที่นิยมใช้มาก

3. ใช้ในการรบ การศึกสงคราม ในประวัติศาสตร์สงครามมาพร้อมกับการแผ่อำนาจ การรบที่เมืองทรอย กองทัพกรีกของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชเข้ามาครอบครองอินเดียได้ต่างสำเร็จด้วยกองทัพม้า แ่อารยธรรมกรีก และเป็นการอพยพม้ามายังอินเดียเป็นจำนวนมาก ปัจจุบัน กองทัพยังคงใช้ม้าในทหารกองเกียรติยศ กองพันสัตว์ต่าง และกองเสบียง ใช้ในการทำงานของ ตำรวจ ในขบวนแถวกองเกียรติยศและลาดตระเวน

4. ใช้ในการกีฬา การออกกำลังกายและการพักผ่อน ทั่วโลกยังนิยมขี่ม้าเพื่อการ แข่งขัน การออกกำลังกาย และการพักผ่อน แทนที่การใช้แรงงานม้าในอดีต

อย่างไรก็ตาม หากกล่าวถึงการใช้งานม้าแล้วย่อมต้องหมายถึงการเดินทาง ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางนั้นเพื่อจุดประสงค์ใด เพราะนั่นหมายถึงการเคลื่อนย้าย การติดต่อ การค้า ข่ายสัมพันธ์กัน ของดินแดนที่ม้าไปถึงในยุคอดีต ก่อนการพัฒนาเรื่องเครื่องยนต์และการประดิษฐ์รถยนต์มาใช้ใน การเดินทางแทนม้าและรถม้า

ม้า ตามคติความเชื่อทางศาสนา สัตว์มงคล พาหนะของเทพ และปัทมกันทร

ม้าเป็นสัตว์ที่มีความแข็งแรง ว่องไว งามสง่าและเฉลียวฉลาด กินหญ้าเป็นอาหารเป็น สัตว์ที่พบในธรรมชาติ ตามป่าเขา ทะเลทราย และยังเป็นสัตว์เลี้ยงที่เฉลียวฉลาดของมนุษย์ จึงถือเป็นสัตว์มงคลชนิดหนึ่ง ที่แสดงถึงหรือแทนความมีอำนาจ พละกำลัง และความสง่างาม

1. ม้าในคติความเชื่อ

ความเชื่อของคนในเอเชียและอินเดียเกี่ยวกับม้า จากการที่ม้ามียพละกำลังและความ แข็งแรง จึงเป็นตัวแทนของ **พละกำลังและอำนาจ**¹⁷ โดยเฉพาะในอดีตมีการกำหนดให้หน่วยของ กำลังแรงเป็น “**แรงม้า – Horse Power**” และใช้เรื่อยมาจนถึงยุคเครื่องจักรกลก็ยังคงใช้หน่วย “**แรงม้า**” ด้วยความที่ม้ามียรูปร่างอันสง่า และมีขนหลากสีงามราวเส้นไหม จึงเป็นตัวแทนของความ

¹⁷Trilok C. Majupuria, Sacred Animals of Nepal & India (Bangkok : Craftsmen Press Ltd., 1991), 107- 109.

สง่างาม ม้ามีการเคลื่อนไหวที่ปราดเปรียว ว่องไว จึงเป็นตัวแทนของ ความรวดเร็ว การปกป้องรักษาหรือผู้พิทักษ์ ความนุ่มแน่นที่มี ปัญญาเฉียบไว และม้ายังเป็นสัญลักษณ์แทน ยานหรือการเดินทางของชีวิต (Vehicle of Life) ที่มีจิตวิญญาณเป็นผู้ขับเคลื่อนในทางพุทธศาสนา¹⁸ ความเชื่อเหล่านี้หลายประการคล้ายคลึงกับความเชื่อของชาวยุโรปและกรีกโบราณ ซึ่งเกิดจากคุณสมบัติที่พิเศษของม้านั่นเอง ในภาษาสันสกฤตโบราณใช้คำว่า “asva” สำหรับ “ความเร็ว” เช่นเดียวกับชาวเมโสโปเตเมียใช้เรียกม้าในภาษากรีกว่า “equus” ซึ่งมาจากคำว่า “acer” หมายถึง “ความเร็ว” เช่นกัน ม้าจึงเป็นสัญลักษณ์ของ ความรวดเร็ว คล่องแคล่ว และปราดเปรียว

2. ม้า ทางพุทธประวัติ และพุทธชาดก

● ในพุทธประวัติ ม้าเป็นสัญลักษณ์ตอนเสด็จมหาภิเนษกรรม หรือตอนเสด็จออกบรรพชา เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จหนีออกจากกรุงกบิลพัสดุ์เพื่อทรงบรรพชา ได้ทรงม้ากัณฐกะไปพร้อมกับนายฉันทะ ในหนังสือปฐมสมโพธิกถา ฉบับพระนิพนธ์กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส หน้า 131 ว่า เมื่อพระมหาสัตว์จะออกสู่มหาภิเนษกรรม ได้ให้นายฉันทะไปเลือกม้าที่โรงม้าต้น ได้อธิบายว่า “ได้ทัศนการณ์เห็นว่าพระยาม้ากัณฐกะอัศวราช อันมีการโดยยาวตั้งแต่คอกจดท้ายประมาณได้ 18 ศอก โดยสูงก็สมควรกับกายอันยาวสีขาวบริสุทธิ์ดุจสังข์อันขัดใหม่ ศีรษะนั้นดุจสีแห่งกา มีเกสาในมุขประ เทศขาวผ่องดุจใส่หญาปล้องงามสะอาด กอบด้วยพหลกำลังมาก สมควรเป็นราชพาหนะพระที่นั่งทรงองค์บรมจักรพรรดิ ” เมื่อม้ากัณฐกะทราบว่าจะถูกนำไปเป็นพระพาหนะของพระพุทธเจ้า ด้วยความดีใจก็เปล่งเสียงร้องกึกก้องได้ยินไปทั่วกรุงกบิลพัสดุ์ถึง 2 ครั้ง จนเทพยดาต้องออกมาทักบั้งเสียงเพื่อไม่ให้เป็นอุปสรรคในการออกบรรพชาของเจ้าชายสิทธัตถะ เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จขึ้นทรงม้า มีท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 แวดล้อมประจำเท้าม้าทั้ง 4 แห่เสด็จไป มีนายฉันทะยัดหางม้าเดินตามไปเบื้องหลัง จนถึงฝั่งแม่น้ำอนามาม้ากัณฐกะก็สำแดงนิมิตแผ่นโผนพาพระองค์ข้ามแม่น้ำไป เจ้าชายสิทธัตถะทรงเลืกริมแม่น้ำอนามาเป็นที่บำเพ็ญทุกรกิริยา และทรงส่งนายฉันทะกับม้ากัณฐกะกลับ ด้วยความเสียใจและอาลัย ม้ากัณฐกะก็หันกลับมาดูพระพักตร์เจ้าชายสิทธัตถะตลอดเวลา เดินไปได้ไม่นานก็สิ้นใจตายด้วยความกตัญญู ม้ากัณฐกะเมื่อสิ้นใจแล้วได้ไปเกิดเป็นเทวดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ชื่อกัณฐกะเทพยดา¹⁹

¹⁸ Ibid., 110.

¹⁹ กรมศิลปากร, “งานค้นคว้าเรื่องม้าจากหนังสือประเภทวรรณคดีไทยและประวัติศาสตร์ไทย” นิตยสารศิลปากร 5, 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2504) : 35.

นอกจากนี้ในพุทธประวัติ ตอนเสด็จกลับจากโปรดพุทธมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มี เทวดา ขบวนช้าง ขบวนม้ามารับเสด็จ

● **ในพุทธชาดก** ปรากฏในพุทธชาดก 500 พระชาติ ซึ่งพระโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติ เป็นม้า ได้แก่ ตอนโกษขานิชาดก และตอนฉลาหัสสาชดก ส่วนในทศชาติหรือพระเจ้าสิบชาติ มี หลายเรื่องที่มีการแสดงภาพที่มีม้าประกอบ ได้แก่ เรื่องวิรุณบัณฑิต เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีขบวนทัพ ม้าในกองทัพ และมีขบวนม้าในการรับเสด็จ และการเดินทางของพระโพธิสัตว์ในหลายตอน

ทศชาติชาดกเรื่อง วิรุณบัณฑิต กล่าวถึงวิรุณบัณฑิตว่าเป็นเสนาบดีของพระเจ้าธัญชัย โกรพราช แห่งอินทปัตตนคร มีความสามารถและวาจาไพเราะในการแสดงธรรม วันหนึ่งนางวิมาลา ราชยาของพญารุณนคราต้องการฟังธรรม จึงออกอุบายเกลี้ยล่อมป่วยและต้องการหัวใจของวิรุณ บัณฑิต พระธิดาคือนางอิรันทีได้อาสามารถไปยื่นพ้อมรับนยอเคหา ให้เงื่อนไขว่าถ้าใครต้องการ แต่งงานกับนางต้องนำหัวใจของวิรุณบัณฑิตมาให้ ขณะนั้นปุณณกัณษจีมีวิเศษเหาะผ่านมาพอดีจึง อาสาไปเอาหัวใจของวิรุณบัณฑิตมาให้ โดยไปทำพ้อมนสกับพระเจ้าธัญชัยโกรพราชเมื่อขณะ จึงขอวิรุณบัณฑิตไป ปุณณกัณษ จีก็พาวิรุณบัณฑิตขึ้นม้าวิเศษเหาะออกไปและพยายามฆ่าด้วยวิธี ต่างๆแต่ไม่สามารถฆ่าได้ วิรุณบัณฑิตจึงถามปุณณกัณษจีจึงทราบว่าการหัวใจของตนไปให้นาง นาค วิรุณบัณฑิตเข้าใจทันทีว่าหัวใจนั้นหมายถึงพระธรรม จึงแสดงธรรมโปรดแก่ปุณณกัณษจีจน เข้าใจซาบซึ้งได้ขอขมาต่อวิรุณ บัณฑิตและจะพาไปส่งที่อินทปัตตนคร แต่วิรุณบัณฑิตขอให้พาไป แสดงธรรมโปรดในนาคพิภพก่อน²⁰

ในปัญญาสาชดก เรื่องพระสุธนูชาดก พระสุธนู มีม้าคู่ใจชื่อ ม้ามณีกาฬ ซึ่งเกิดในวัน และเวลาเดียวกันเป็นสหชาติกัน เมื่อเติบโตได้มาสวามีภักดิ์รับใช้เป็นม้าคู่พระทัยพระสุธนู กล่าว กันว่าม้ามณีกาฬได้กลับชาติมาเกิดเป็นม้ากัณฐกะ²¹

● **รัตนะประดับพระบารมีพระมหากษัตริย์** นอกจากนี้ทางพุทธศาสนา ถือว่าม้าเป็น สัตว์มงคลอย่างหนึ่งในรัตนะทั้งเจ็ดของเครื่องหมายมงคล ที่เรียกว่า สปตรัตนะแห่งพระมหากษัตริย์

²⁰ ปติสร เพ็ญสุด, “การวิเคราะห์ภาพสลักวิรุณบัณฑิตบนเสมาทวารวดีในภาคอีสาน”

ดำรงวิชาการ 8, 1 (มกราคม – มิถุนายน 2552) : 24-25.

²¹ กรมศิลปากร , “งานค้นคว้าเรื่องม้าจากหนังสือประเภทวรรณคดีไทยและ ประวัติศาสตร์ไทย” นิตยสารศิลปากร 5, 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2504) : 36.

หรือพระจักรพรรดิ ซึ่งได้แก่ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว ขุนพลแก้ว ขุนคลังแก้ว นางแก้ว และ
ดวงแก้ว โดยได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากอินเดียโบราณ²²

3. ม้า ถือเป็นพาหนะของเทพ หรือใช้เป็นสัญลักษณ์แทนตัวเทพ

โดยเฉพาะเทพในคัมภีร์พระเวท และในศาสนาพราหมณ์ฮินดู เทพเกือบทุกองค์มักมี
สัตว์ต่างๆเป็นพาหนะประจำองค์ และเป็นสัญลักษณ์แทนเทพเหล่านั้นในบางครั้ง

ตามตำนานม้ากำเนิดขึ้นจากการกวนเกษียรสมุทร ได้ม้าที่ถือว่าเป็นม้าแก้วมีสีระสีขา
ชื่ออุจโจสรพ มีพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่และเป็นเทพแห่งฝนและสายฟ้า เป็นผู้ใช้ม้านี้เทียมรถทรง
เวชยันต์เป็นครั้งแรก

พระนารายณ์ หรือพระวิษณุ เทพผู้มีหน้าที่คุ้มครองโลกได้อวตารลงมาบนโลกมนุษย์
หรือนารายณ์อวตารถึง 10 ปาง ปางที่ 10 คือ กัลกียาวตาร อวตารเป็นบุรุษขี่ม้าขาวชื่อกัลกิ²³ เป็นปาง
สุดท้ายก่อนจะสิ้น โลกในสมัยกัลกียุค

เทพที่เกี่ยวข้องกับสุริยะ ได้แก่ สุริยเทพ สิวาตรี วิศววัต ภาคาฯ เทพเหล่านี้มักมี
สัญลักษณ์เป็นม้า หรือมีม้าเป็นสัตว์เทียมพาหนะของเทพ ที่เรียกว่าอัสว (Asva)

ม้าสีแดง 9 ตัว เทียมราชรถที่เป็นพาหนะของพระอาทิตย์ ซึ่งต้องเคลื่อนที่อยู่ในท้องฟ้า
ทุกวัน นอกจากนี้ยังเป็นสัญลักษณ์แทนหรือหมายถึงพระอาทิตย์ และอาจเปรียบเสมือนสัญลักษณ์
ของพระราชด้วย

ม้าสีขาวดั่งดอกมะลิ 10 ตัวเป็นพาหนะเทียมรถทรงของพระจันทร์ ที่มักปรากฏเป็น
สัญลักษณ์อยู่ในทิศตรงข้ามกับพระอาทิตย์เสมอ

ม้าเป็นพาหนะเทียมรถทรงเวชยันต์ของพระอินทร์

ม้า เป็นพาหนะของพระพาย เทพเจ้าแห่งลม และเทพประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ทรง
ม้าวลาหก

ม้าทรงสีขาว เป็นพาหนะในบางคราวของท้าวฤเวหหรือท้าวเวสสวัณ ผู้เป็นเทพประจำทิศ
เหนือ

ม้า เป็นพาหนะของพระอุมาอวตารปางเจ้าแม่กาลี

²² ณีฐฐภัทร จันทวิช, “ม้า : รัตนหนึ่งในเจ็ดของเครื่องหมายมงคลแห่งพระจักรพรรดิ
แผ่นทองจากกรุวัดมหาธาตุพระนครศรีอยุธยา.” ศิลปากร 50, 5 (กันยายน- ตุลาคม 2550) : 117.

²³ ศักดิ์ศรี แยมันดดา , นารายณ์อวตาร (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ , 2538),

4. ม้า สัตว์มงคลในป่าหิมพานต์

ในคัมภีร์พุทธศาสนา สัตว์มงคลที่เป็นประเภทสัตว์สี่เท้าที่อาศัยในป่าหิมพานต์ ได้แก่ วัวมีโหนก ช้าง ม้า และ สิงห์ อาศัยอยู่บริเวณปากแม่น้ำร อบสระอโนดาตที่ตั้งอยู่กลางป่าหิมพานต์ เจริงเขาพระสุเมรุบนสวรรค์แห่งจักรวาล มีแม่น้ำสี่สายไหลจากสระอโนดาตที่ไม่มีวันเหือดแห้งลงสู่ทะเลที่ปากแม่น้ำทั้งสี่ทิศ สายน้ำที่ผ่านปากแม่น้ำทางทิศตะวันตกมีหัวม้าเป็นสัญลักษณ์ ได้ลงมาจากปากแม่น้ำด้านนี้ก็จะเป็นที่อยู่อาศัยของฝูงม้าในป่าหิมพานต์ มีม้าอยู่ชุกชุม ในจำนวนม้าเหล่านี้ มีม้าพลาหะและม้าสินธพอยู่ด้วย ม้าพลาหะเป็นม้าที่เคยเป็นพระโพธิสัตว์ คอยช่วยเหลือนักเดินเรือให้รอดพ้นจากภัยพิบัติเรือล่มกลางทะเล

เรื่องป่าหิมพานต์นี้ เป็นความเชื่อในพุทธศาสนาที่สืบทอดเรื่องราวความเชื่อมาจากศาสนาพราหมณ์ฮินดู ที่เชื่อว่าศูนย์กลางของจักรวาลคือเขาพระสุเมรุ ปรากฏในหนังสือ ไตรภูมิพระร่วง หรือ เถกมิกถา ที่พระมหาธรรมราชาลิไทย พระมหากษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัยพระราชนิพนธ์ไว้ในราว พ.ศ. 1888 หนังสือนี้มีการคัดลอกตกทอดกันมาหลายยุคสมัยจนถึงปัจจุบัน

ไตรภูมิถาเป็นคัมภีร์ในพุทธศาสนาที่นักปราชญ์โบราณได้อธิบายเรื่องชีวิตบนโลกจักรวาล บอกถึงรูปพรรณสัณฐานของโลกและจักรวาล กำหนดตำแหน่ง ขนาด และสิ่งมีชีวิตที่ดำรงอยู่ทั้งโลกนี้และโลกหน้า พระไตรภูมิได้จำแนกภูมิของจักรวาลนี้ออกเป็น 3 ส่วน คือ กามภูมิ 1 รูปภูมิ 1 และอรุภูมิ 1 ดินแดนชั้นต่ำสุด คือ กามภูมิ ซึ่งเป็นดินแดนที่มนุษย์และสิ่งมีชีวิต รวมทั้งสัตว์นรก และเทวดาทั้งหมดเกี่ยวข้องกับอาศัยอยู่อันหมายถึงแดนสวรรค์ แดนมนุษย์ และแดนนรก นักปราชญ์โบราณพยายามที่จะสร้างแผนภูมิ แผนผังของไตรภูมิให้เห็น เป็นรูปภาพตามจินตนาการ อันมีเขาพระสุเมรุ หรือเขาสิเนรุราชเป็นแกนกลางของโลกที่สูงดิ่ง ยอดเขาเป็นที่ประทับของเทพเจ้าระดับสูง หรือพระพรหม ล้อมรอบด้วยมหานทีสี่พันคร มีเขาบริวารล้อมรอบเขาพระสุเมรุ 7 ชั้น เรียกเขาสัตตบรรณทัณฑ์ทั้งเจ็ด มีขอบเขาจักรวาลเป็นกำแพง จักรวาลโอบกั้นจักรวาลไว้ บนปากฟ้ามีพระสุริยเทพ พระจันทร์ ดวงดาวอื่นๆ โคจรไปรอบเขาพระสุเมรุโดยหมุนเวียนขวาประทักษิณ ทำให้เกิดกลางวัน กลางคืน ฤดู 3 ฤดู²⁴

ดังนั้นในภาพเขียนไตรภูมิจึงปรากฏพระอาทิตย์วงกลมสีแดงมีพระสุริยเทพกำลังทรงรถม้าสีขาว 9 ตัว และดวงจันทร์วงกลมสีเหลืองมีเทพบุตรพระจันทร์ทรงรถม้า 10 ตัว โคจรบนท้องฟ้ารอบเขาพระสุเมรุ ในแนวเดียวกันแต่คนละฟาก มีเส้นรุ้ง 3 แถบพาดผ่านแทนฤดูทั้งสามที่เกิดจากการโคจรของพระสุริยเทพม้าที่ปรากฏในภาพเขียนไตรภูมิอีกกลุ่มหนึ่งคือม้าพาหนะ เทียมรถของพระอาทิตย์ และพระจันทร์

²⁴ พิชณ สุภณมิต, ปริศนาแห่งหิมพานต์, ฉบับปรับปรุง (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ อัมรินทร์, 2551), 104-105.

5. **ม้าใช้ในพิธีการเลี้ยงทาย และขยายอาณาเขตของอินเดียโบราณ** เรียกว่า “พิธีอัสวเมธ” เป็นม้าอุปการหรือม้ามงคลที่คัดโดยพราหมณ์และมีพิธีปล่อยให้วิ่งจากเมืองหนึ่งไปยังดินแดนต่างๆเพื่อเป็นการเลี้ยงทายและเข้ายึดครอง เป็นการขยายอาณาเขตของกษัตริย์อินเดียโบราณตั้งแต่สมัยมหากาพย์ราว 700 – 300 ปีก่อน พุทธศักราช อัสวเมธ แปลว่า ม้าม้าบูชาัญญ กษัตริย์อินเดียโบราณทำพิธีนี้เพื่อขอพรจากเทพเทวดาเพื่อสิ่งสำคัญ 3 ประการ คือ เพื่อล้างบาป เพื่อขอลูก และการแผ่อำนาจ พิธีอัสวเมธเริ่มต้นด้วยการฉลองม้าตัวที่คัดเลือกมาเป็นม้าอุปการ จากนั้นจึงปล่อยให้วิ่งไปเหยียบแคว้นดินแดนของกษัตริย์อื่นๆ โดยมีกองทัพตามม้าไป ด้วย เมื่อม้าไปถึงแคว้นใด กษัตริย์แคว้นนั้นต้องต้อนรับม้าม้าด้วยแสดงการวะแล้วส่งต่อไป ถือว่าแคว้นนั้นเป็นมิตร ถ้าม้าไปถึงแคว้นใดไม่ต้อนรับม้า กองทัพก็จะปราบให้อยู่ได้อำนาจ ทำเช่นนี้ไปเรื่อยๆจนหมดแคว้นแคว้นจึงพาม้าอุปการกลับเมืองของตน ทำพิธีเฉลิมฉลองอย่าง งือกกรีก เสร็จแล้วม้าม้านั้นบูชาัญญ เป็นการทำให้พิธีอัสวเมธสำเร็จ²⁵ จะเห็นว่าม้าเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญตามคติฮินดูอย่างมาก

6. **ม้าเป็นหนึ่งใน 12 ปีนักษัตร** ในจำนวนรอบ 12 ปีนักษัตร ปีมะเมียถูกแทนสัญลักษณ์สัตว์คือม้า (ภาพที่ 10)

ภาพที่ 10 ตราสัญลักษณ์ประจำเมืองนครศรีธรรมราช ใช้สัญลักษณ์ 12 ปีนักษัตรแทนเมืองบริวารที่เคยรุ่งเรืองและปกครองมาในพุทธศตวรรษที่ 18

²⁵กรมศิลปากร , “งานค้นคว้าเรื่องม้าจากหนังสือประเพณี ทววรรณคดีไทยและประวัติศาสตร์ไทย” นิตยสารศิลปากร 5 , 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2504) : 31-32

การนับปีนักษัตรพบว่าจีนมีการใช้ระบบนับปีนักษัตรมาก่อนอินเดีย และประเทศในคาบสมุทรอินโดจีน มีการพบหลักฐานการนับปีนักษัตรในสุสานราชวงศ์ฉิน หรือราว 227-221 ปีก่อนคริสต์ศตวรรษ ซึ่งหมายถึงว่ามีการนับปีนักษัตรมาก่อนหน้านี้แล้ว

หลักฐานโบราณของจีนกล่าว ว่า นักดาราศาสตร์ชาวจีนโบราณได้ ให้ความสำคัญของวงโคจรของดาวพฤหัสบดี หรือ “ดาวไม” ที่โคจรรอบดวงอาทิตย์ ซึ่งกินเวลารอบละ 12 ปี ถือว่าเป็นรอบใหญ่อันเป็นวงวัฏ 12 ปี จึงเกิดระบบนักษัตรทั้ง 12 ขึ้น โดยแต่ละปีจะใช้สัตว์เป็นสัญลักษณ์ คือ หนู วัว เสือ กระต่าย งูใหญ่ งูเล็ก ม้า แพะ ลิง ไก่ หมา หมู เรียงกันตามลำดับ²⁶ ระบบ 12 ปีนักษัตร ผูกพันกับความเชื่อ โหราศาสตร์ และชีวิตประจำวัน ของทั้งคนจีนและคนในแถบเอเชียมานาน

การนับในรอบ 12 ปีนักษัตรตามรอบปฏิทินใหญ่ ได้กำหนดปีม้าหรือ ปีมะเมีย เป็นปีที่ 7 ในรอบ 12 ปีนักษัตร แทนธาตุไฟตามหลักโหราศาสตร์ ระบบรอบ 12 ปีนักษัตรนิยมใช้ในจีน ไทย อินเดีย และประเทศในแถบเอเชียมานานกว่า 2,000 ปี ทั้งนี้ปีนักษัตรมีปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา นอกจากนี้ตามหลักโหราศาสตร์ไทยใช้ม้าเป็นพาหนะของเทพประจำวันจันทร์

ม้า เป็นสัตว์เลี้ยงอยู่ร่วมกับมนุษย์มากกว่า 5,000 ปี มีพัฒนาการ มีการแพร่กระจายของสายพันธุ์ไปอย่างมากมาย มีการใช้งานอย่างกว้างขวางในอดีต และไม่ได้มีถิ่นกำเนิดและแพร่พันธุ์อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และทวีปออสเตรเลียเลยมาก่อน โดยเฉพาะในประเทศไทยยังไม่ปรากฏหลักฐานของม้าในยุคก่อนประวัติศาสตร์ เช่น โครงกระดูก หรือชิ้นส่วนในแหล่งโบราณคดีแหล่งใดเลย ดังนั้นการเข้ามายังดินแดนเหล่านี้ต้องมีการนำเข้ามาจากแหล่งอื่น อาจโดยการอพยพย้ายที่อยู่ตามการอพยพของมนุษย์ หรือการนำเข้ามาเพื่อจุดประสงค์การใช้งาน สัมพันธ์ตามความเจริญและการติดต่อค้าขายของมนุษย์ และชุมชนต่างๆในช่วงเวลานั้น ที่ สำคัญคือการติดต่อถึงกันระหว่างสังคมต้องมีการเดินทาง ทั้งทางน้ำและทางบก ในยุคที่พาหนะในการเดินทางยังไม่พัฒนา การใช้สัตว์เป็นพาหนะย่อมเป็นทางเลือกที่นิยม และสัตว์ที่เหมาะสมในแต่ละสภาพท้องที่ภูมิประเทศนั้นจะถูกคัดเลือกนำมาใช้งาน เช่น อูฐ ช้าง ม้า ลา พ้อ วัว ควาย ด้วยการใช้ใช้ เป็นพาหนะเทียมรถหรือเทียมเกวียน ใช้บรรทุกสัมภาระ ในจำนวนสัตว์ทั้งหมดที่กล่าวนี้ ม้าเป็นสัตว์ที่ช่วยให้การเดินทางได้รวดเร็วและว่องไวที่สุด ซึ่งเป็นพัฒนาการของการเดินทางชนิดหนึ่งในอดีต แม้มีข้อดีเรื่องความเร็ว ความเฉลียวฉลาด ก็มีข้อ จำกัดบางประการทางธรรมชาติที่ไม่สามารถใช้งานได้ในพื้นที่ เช่น แหล่งพื้นที่ชื้นแฉะ พื้นที่ทุรกันดาร หรือ ทะเลทรายที่แห้งแล้งเกินไป เนื่องจากม้าเป็นสัตว์ที่บอบ

²⁶ อธิคม สวัสดิญาณ, ผู้แปล, โหราศาสตร์จีน 12 นักษัตรประยุกต์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เต๋าประยุกต์, 2547), 17.

บางโดยเฉพาะส่วนกีบม้า และขาม้า คือส่วนสำคัญของการเดิน และการรับน้ำหนัก การย่ำในพื้นที่ชื้นและจะทำให้กีบเท้าเน่าไม่สามารถเดินได้ การปีนเขาหรือก้อนหินหรือก้อนน้ำแข็งจะลื่นขาหักได้เพราะการเกาะยึดไม่มั่นคงพอ จึงเลือกใช้สัตว์ที่มีอยู่ในพื้นที่และเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศในแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ อย่างไรก็ตามความต้องการม้าไว้ใช้งานในอดีต โดยเฉพาะใช้ในการศึกสงครามเป็นที่นิยมมาก เช่นเดียวกับความต้องการใช้รถในปัจจุบันที่ ต้องการรถที่มีสมรรถนะสูง การเคลื่อนย้ายม้าโดยมนุษย์จากแหล่งกำเนิดเดิมไปยังดินแดนต่างๆจึงเกิดขึ้น และได้แพร่พันธุ์กระจายในดินแดนนั้นในที่สุด เช่นในทวีปอเมริกา และทวีปออสเตรเลียปัจจุบันจากเดิมเป็นดินแดนที่ไม่มีม้าปัจจุบัน (Equus caballus – Modern horse)อยู่ แต่ถูกนำเข้ามาแพร่พันธุ์ในราว 400-500 ปีมานี้ จนปัจจุบันมีม้าป่า และม้าสายพันธุ์ดีเป็นจำนวนมาก เพราะมีสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสม และใกล้เคียงกับถิ่นกำเนิด

บทที่ 3

หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับน้ำในดินแดนประเทศไทย

การจัดกลุ่มข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดี

จากการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมหาหลักฐานทางโบราณคดี ที่เกี่ยวกับน้ำที่พบตามภูมิภาคต่างๆในดินแดนของประเทศไทย รวมทั้งที่มีการกล่าวถึงน้ำในทางวรรณกรรมต่างๆ นั้น ได้สืบค้นและรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับน้ำที่เก่าแก่ที่สุดที่พบ จนมาถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยจัดกลุ่มประเภทหลักฐานออกเป็น

1. หลักฐานจากวรรณกรรม และเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ เอกสารวิชาการ เอกสารโบราณ จารึก พงศาวดาร ตำรา บันทึกรการเดินทาง บันทึกของชาวต่างชาติ
2. หลักฐานจากโบราณวัตถุสถาน
 - 2.1 ประติมากรรมลอยตัว และเครื่องประกอบสถาปัตยกรรม
 - 2.2 ประติมากรรมภาพสลักนูนต่ำ- นูนสูง
 - 2.3 ตราประทับ ตราดินเผา เหรียญกษาปณ์
 - 2.4 ภาพที่ปรากฏบนเครื่องมือเครื่องใช้ ลายสลักฉลุ
 - 2.5 ลวดลายบนภาชนะเครื่องถ้วย
 - 2.6 ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพเขียน และภาพลายรดน้ำบนโบราณวัตถุสถาน
3. หลักฐานนิเวศน์วัตถุ / กระดูกสัตว์
4. หลักฐานอุปกรณ์และเครื่องประดับน้ำ

การจำแนกกลุ่มประเภทหลักฐานทางโบราณคดี แบ่งออกตามช่วงยุคสมัยได้ 4 ช่วงสมัย เพื่อให้สอดคล้องกับช่วงวัฒนธรรมและสมัยการปกครองในดินแดนประเทศไทย และง่ายต่อการวิเคราะห์ การลำดับอายุสมัยของหลักฐานทางโบราณคดีในแต่ละหมวดหมู่ที่ตั้งสมมุติฐานไว้ โดยกำหนดจำแนกเป็น 5 ช่วงสมัย ดังนี้ คือ

1. ช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 12
2. ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 18
3. ช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 20
4. ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 – 23
5. ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24

การรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับผ้า

1. หลักฐานด้านวรรณกรรม

จากหลักฐานที่เป็นเอกสารประวัติศาสตร์ บันทึกการเดินทางของหลวงจีน จดหมายเหตุของราชทูต พงศาวดาร วรรณคดี และตำนาน พบว่ามีการกล่าวถึงผ้าในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนี้

- **หลักฐานเอกสาร ช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 12 และช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 18**

เรื่องราวเกี่ยวกับผ้าเก่าแก่ที่สุดในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีการกล่าวถึง คือ บทความของ B.N. Mukherjee, 1999 เรื่อง The Maritime Contact Between Eastern India and South-east Asia : New Epigraphic Data¹ เป็นบทความที่นำมาอ้างอิงและมีการกล่าวถึงเรื่อง ราวการค้าขายระหว่างดินแดนตะวันออกของอินเดีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เส้นทางทางทะเล โดยนำข้อมูลมาจากเนื้อหาในจารึกฝั่งเบงกอลตะวันตกหรืออินเดียตะวันออก เรื่องการค้าที่รุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 6 – 11 กล่าวว่า มีการค้าขายระหว่างอินเดียกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และได้ส่งผ้าจากเอเชียกลางมาขายยังอาณาจักรฟูนัน และมีการกล่าวถึงเมืองท่าตะโกลา (Thagola) ซึ่งปัจจุบันสันนิษฐานว่าอยู่ชายฝั่งทะเลตะวันตกของไทย และเมืองออกแก้วของเวียตนาม กับอาณาจักรฟูนัน อันแสดงให้เห็นว่าผ้าเป็นสินค้าประเภทหนึ่งบนเส้นทางการค้านี้มา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 - 11 และเป็นเส้นทางหนึ่งที่น่าผ้าจากเอเชียได้มาสู่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

¹ B. N. Mukherjee. “The Maritime Contacts Between Eastern India and South-east Asia : New Epigraphic Data,” in *Maritime Heritage of India*, ed. Behera, K. S. (New Delhi : Aryan Books International, 1999), 201-205.

หลักฐานเอกสารและวรรณกรรมที่มีเรื่องราวของม้า เป็นเอกสารต่างชาติที่มีความสัมพันธ์กับอาณาจักรไทยช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 มีดังนี้

1. พงศาวดารสมัยราชวงศ์เหลียง หรือเหลียงชู (Ling-Shu) เขียนขึ้นในช่วง พ.ศ. 1045-1100 อ้างอิงถึงเรื่องราวที่ราชทูตคงไถจากอาณาจักรวูของจีนสมัยสามก๊ก บันทึกไว้เมื่อเดินทางมาอาณาจักรฟูนันในช่วง พ.ศ. 788- 793 ว่าคงไถได้พบเซนสง (Zhen Song) ราชทูตจากอินเดีย เดินทางมาอาณาจักรฟูนันพร้อมม้าของพวกยูซี้⁴ 4 ตัว² และได้ทราบว่ายินเดียมีการติดต่อค้าขายกับอาณาจักรโรมันตะวันออก ลังกา คาบสมุทรมลายู และอาณาจักรฟูนัน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 8

2. เอกสารจีนสมัยราชวงศ์ถัง (Tang Dynasty พ.ศ. 1143 - 1440) กล่าวถึงนคร โถโลโปตี หรือทวารวดีเป็นรัฐที่ตั้งอยู่ใกล้ชายฝั่งทะเล มีความมั่งคั่งและอำนาจ มีเมืองเอกชื่อถานหลิง หรือตามพรลิงค์ หรือนครศรีธรรมราช เป็นรัฐที่มีความสัมพันธ์กับจีน โดยทูตของทวารวดีได้เคยขอม้าพันธุ์ชั้นดีจากจีน แลกกับงาช้างและไข่มุก เป็นรัฐที่มีประชากรมาก ผู้คนนับถือพุทธ ศาสนา มีการผลิตเหรียญกษาปณ์ของตนในการทำการค้ากับต่างประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับหนังสือ ดั่งห้วยเย่า ของหวางผู้แต่งในสมัยราชวงศ์ถัง ฉบับหอหลวงชำระใหม่ ที่กล่าวว่า ถานหลิง หรือตามพรลิงค์เป็นเมืองขึ้นของทู่หัวหลัว หรือทวารวดี และทวารวดีส่งทูตไปราชสำนักจีนใน พ.ศ. 1181 และ พ.ศ. 1192³

3. ศิลจารึกปราสาทหินพนมรุ้ง จารึกในพุทธศตวรรษที่ 16 บนหินทรายสีน้ำตาล จารึกมี 2 ด้าน อักษรขอม ภาษาเขมรโบราณ ด้านที่ 1 มีเนื้อความกล่าวถึงพระลำเบงเชื้อที่ดินจากพระเจ้าจันวาศเพื่อสร้างหมู่บ้านและอาศรม และการถวายสิ่งของแก่กัมมรเตงชคตแห่ง พนมรุ้ง มีบัญญัติเป็นอาลักษณ์ถึงพระเจ้าจันวาศแห่งเมืองลำเบงให้ถวายทาส สัตว์เลี้ยง สิ่งของต่างๆ แก่กัมมรเตงชคตแห่งพนมรุ้ง เนื้อความที่กล่าวถึงม้าเป็นสัตว์เลี้ยงถวายชนิดหนึ่งในพุทธศตวรรษที่ 16

“.....ขอให้ถวาย.....กันลุ ข้าวสารแก่ถวายช้าง ม้า ทางทิศเหนือและอีสานแห่งกัมมรเตง ชคตแห่งพนมรุ้ง.....”⁴

² ผาสุข อินทรารุช, สุวรรณภูมิจากหลักฐานทางโบราณคดี (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548), 19- 20.

³ วินัย พงศ์ศรีเพียร, “หลักฐานลายลักษณ์อักษรที่เกี่ยวกับประเทศไทย,” การสัมมนาเรื่อง 100 เอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย , (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย , 2552 เอกสารประกอบการสัมมนา โรงแรมวรบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 14 กุมภาพันธ์ 2552), 49. อ้างถึงใน วินัย ผู้นำพล , วัฒนธรรมผสมในศิลปกรรมสยาม (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2552), 156- 157.

⁴ อำไพ คำโท, “จารึกปราสาทหินพนมรุ้ง” นิตยสารศิลปากร 27, 6 (มกราคม 2527) : 72- 76.

4. ศิลาจารึกหลักที่ 57 จารึกศักดิ์ก้อกกรม 2 ทะเบียน ปจ. 2 จารึกในสมัยพระเจ้าอู่ไทย ติดยวรมันที่ 2 ศักราช 974 (พ.ศ. 1595) ภาษาสันสกฤต และบางส่วนเป็นภาษาเขมร นายชะเอม คล้ายแก้ว ผู้อ่าน และแปล เนื้อความภาษาสันสกฤตบางตอนของจารึก กล่าวเฉลิมพระเกียรติพระเจ้า อู่ไทยติดยวรมันที่ 2 มีการประกอบพิธีบูชาอัญญา ภูเขาเทพ ภูเขาพระราชมณเฑียร และพระราชทานวัตถุ สิ่งของทั้งหลาย แก่ราชครูศรีขยเณทรวรมัน รวมทั้งม้าปรากฏในจารึกด้านที่ 3 บรรทัด 27

“ ม้าศึกอย่างดี ที่มีขนหูสีดำ บ้างเขียนม้า รถม้าที่มีกระดิ่งรูปนกยาง ซึ่งนายสารตีประดับ แล้ว เป็นจำนวน 100 คัน ”
และด้านที่ 3 บรรทัด 31

“ เกวียนที่ประกอบด้วยม้ามี่กำลัง 400 คัน ซึ่งบรรทุกเต็มไปด้วยงาและไข่มุก แต่ละคันมี นายสารตีขับ 2 คน ”⁵

ม้าที่กล่าวถึงในจารึกศักดิ์ก้อกกรมนี้ แสดงการรู้จักคัดเลือกลักษณะม้าดี มีการใช้บังเหียน การใช้ม้าเทียมรถ การประดับรถม้า และมีสารตี เป็นรายละเอียดที่แสดงว่ามีการฝึกและใช้ม้าอย่าง ชำนาญในพุทธศตวรรษที่ 16 แม้เป็นเรื่องราวของประเทศเพื่อนบ้านก็ตาม

5. ศิลาจารึกหลักที่ 35 หรือ จารึกดงแม่นางเมือง ระบุศักราชตรงกับ พ.ศ. 1710 ภาษา เขมร พบที่ จ. นครสวรรค์ กล่าวถึงเรื่องราวของพระเจ้าศรีธรรมโศกราช มีข้อความกล่าวไว้ชัดเจน ว่า พระเจ้ากรุงศรีธรรมโศกราช ทรงมีรับสั่งให้ พระเจ้ากรุงสุนัต กลับไปที่ดินอุทิศข้าคนและสิ่งของ เพื่อบูชา พระสรีระธาตุของพระเจ้าศรีธรรมโศกราช องค์ที่ล่องลับไปแล้ว พระองค์ทรงโปรดให้มหา เสนาบดีชื่อ ศรีภูวนาทิตยอัสวรทวิป อัญเชิญกระแสดพระโองการมายังพระเจ้ากรุงสุนัต ในวันอาทิตย์ ขึ้น 15 ค่ำ เดือนสาม พ.ศ. 1710

“ สิ่งสักการะที่มหาราชาริราชผู้มีนามว่ากรุงศรีธรรมโศก ถวายแด่พระสรีระธาตุ ผู้มี นามว่ากรมเตงชคตศรีธรรมโศก ณ ตำบลธานีปุระ เช่นในบัญชีนี้ ข้าบาทมุลผู้มีวรรณทุกเหล่า 2012, พาน 22, ถ้วยเงิน 22, ช้าง 100, ม้า 100, นาค 10, สี่วิกาสอง, เป็นพระบูชา วันหนึ่ง ข้าวสาร 40 ลิฯ ”⁶

มีเนื้อหากล่าวถึง “ม้า 100” เป็นของถวาย พระสรีระธาตุของกษัตริย์ผู้ล่องลับไปแล้ว แสดงให้เห็นว่าเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 18 ดินแดนภาคกลางของไทยมีม้าเป็นสัตว์เลี้ยง

⁵ กรมศิลปากร , จารึกในประเทศไทย เล่ม 3 อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ 12-15 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529), 57.

⁶ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี, 2508), 13.

● **หลักฐานเอกสาร ช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 20**

1. หลักฐานจากศิลาจารึก

เรื่องราวของม้าปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัยหลายหลัก ที่กล่าวถึงม้าและการใช้ม้าในการค้าขาย การเดินทาง การฝึกวิชา และการกำหนดโทษผู้ลักขโมยม้าในกฎหมายลักษณะโจร ดังนี้

1.1 จารึกสุโขทัยหลักที่ 1 พ.ศ. 1835 ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 20, 21

“เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ ลูท่างเพื่อนจูงวัวไปค้า **ขี่ม้าไปขาย** ใครใคร่ค้าช้างค้า ใครใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองค้า ไพร่ฟ้าหน้าใส ” และอีกตอนหนึ่ง บรรทัด 28, 29 มีข้อความ

“คนใดขี่ช้างมาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหนือเพื่อกู้ **มันบ่มีช้างมีม้า บ่มีบัวมีนาง บ่มีเงินมีทอง ให้แก่นัน**”⁷

1.2 จารึกวัดศรีชุม หรือศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 พ.ศ. 188 – 1910 จารึกด้านที่ 1 บรรทัด 80, 81 กล่าวถึงเรื่องราวของสมเด็จพระมหาเถรเจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณีตอนเมื่อเจริญวัย ได้ทรงศึกษาศิลปวิทยาการต่างๆ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ได้อธิบายคำศัพท์คำว่า “รู้คุณ” หมายถึงการฝึกวิชาเกี่ยวกับสิ่งนั้น การฝึกหัดบังคับม้าก็เป็นวิชาหนึ่งที่ทรงศึกษา

“...มักเรียนคุณอันพิเศษ อันหนึ่งรู้คุณช้าง อันหนึ่งรู้คุณม้า อันหนึ่งรู้คุณ.... อันหนึ่งรู้คุณสี่...”⁸

1.3 จารึกนครชุม หรือศิลาจารึกหลักที่ 3 พ.ศ. 1900 ด้านที่ 2 บรรทัด 32 เป็นเรื่องราวพระยาภุชงค์ทรงประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุ และได้ปลุกต้นพระศรีมหาโพธิ์ จารึกกล่าวคำสรรเสริญและความสมบูรณ์ของบ้านเมือง

“...ไพร่ฟ้าข้าไท **ขี่เรือไปค้า ขี่ม้าไปขาย**”⁹

1.4 จารึกวัดมหาธาตุ- วัดสระศรี หรือศิลาจารึกหลักที่ 38 พุทธศตวรรษที่ 19-20 ด้านที่ 1 บรรทัด 41 เป็นจารึกกฎหมายลักษณะโจรในสมัยสุโขทัย มีม้าเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีความสำคัญชนิดหนึ่งกล่าวว่า

“...จะโมยอันลักวัวควาย **ช้างม้า สัตว์**อันใด ไปจอดไปกรายคนก็ดี...”¹⁰

⁷ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี , ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2521), 18- 19.

⁸ เรื่องเดียวกัน, 34, 43.

⁹ เรื่องเดียวกัน, 69.

1.5 จารึกภาษาไทย จ.ศ.754 หรือจารึกหลักที่ 45 พ.ศ. 1935 ด้านที่ 3 บรรทัด 1-4 กล่าวเป็นคำสาปแช่งผู้กระทำความผิด (หน้า 207 ประชุมจารึกภาค 1 สุโขทัย 2515)

“ อันนี้พันบรรดา ...โสด เบื้องปูพระยาที่ดีก็ศิลาไพร่ ไทยช้าง ม้าข้า อันให้ส่งวัวควายตกทั้ง กินเมืองนอกขอกแถม.....”¹¹

1.6 จารึกวัดบางสนุก หรือจารึกหลักที่ 107 พ.ศ. 1882 บรรทัด 25 กล่าวถึงการอุทิศสิ่งของแก่วัด อันมีม้าเป็นของอุทิศอย่างหนึ่ง

“ พระช้างตัวหนึ่ง ม้าตัวหนึ่ง วัวตัวหนึ่ง ควายตัวหนึ่ง ...”

หลักฐานจากศิลาจารึกสุโขทัยทั้ง 6 หลักข้างต้นนี้ มีการกล่าวถึงเรื่องม้าใน วิถีชีวิตและในชนชั้นสูงหลากหลายกิจกรรม แสดงให้เห็นว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20 นั้น ในดินแดนประเทศไทยโดยเฉพาะ ภาคเหนือมีการนำม้าเข้ามาเลี้ยง มาใช้เป็นพาหนะ ใช้ติดต่อกำขาย และใช้งานกันอย่างแพร่หลาย

2. หลักฐาน เอกสารทางประวัติศาสตร์ จดหมายเหตุ และพงสาวดาร

ประเทศจีนเป็นดินแดนถิ่นกำเนิดของม้าป่าที่สำคัญของโลกแหล่งหนึ่ง ชาวจีนทางตอนเหนือนำม้ามาเลี้ยงและฝึกใช้งานอย่างแพร่หลายมากกว่า 3,000 ปีมาแล้ว ถือเป็นแหล่งกำเนิดและแพร่พันธุ์ของม้าที่สำคัญของโลกคือม้าสายพันธุ์มองโกเลีย จากการที่ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีติดต่อกำขายและสัมพันธ์กับจีนในอดีตที่ยาวนาน เนื่องจากตั้งอยู่ในแนวเส้นทางการค้าโบราณทางทะเลระหว่างจีนและอินเดีย จึงมีความเป็นไปได้ในการรับม้าเข้ามาจากจีนนำมาเลี้ยงและใช้งานในดินแดนไทยในยุคนั้น ซึ่งปรากฏเรื่องการส่งม้าจากหลักฐานเอกสารของจีนหลายแห่ง

ในการเดินทางติดต่อของคณะราชทูตไทยและจีน ในพงสาวดารราชวงศ์หรงของจีน (พ.ศ.1823- 1911) ตรงกับสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาตอนต้น กล่าวว่ามีการติดต่อทางการทูต มีการส่งราชทูตไปมาหลายครั้งตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 และได้ส่งเครื่องราชบรรณาการแลกเปลี่ยนถวายกับราชวงศ์จีน¹² ตลอดจนค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าโดยพ่อค้าที่ติดตามคณะราชทูตไป รวมทั้งการขนส่งม้าที่ซื้อจากจีนมาด้วย¹³

¹⁰ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2508), 30.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, 66.

¹² สืบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทย-จีน ค.ศ. 1282 – 1853 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช 2525), 48.

¹³ สัมภาษณ์ ประเสริฐ ณ นคร, ราชบัณฑิต, 2 กุมภาพันธ์ 2551.

ในประวัติศาสตร์พม่าของหม่อง ทินอ่อง พ .ศ. 2548 กล่าวอ้างพงศาวดารพม่าถึงอาณาจักรใหม่พุกาม ในพ .ศ.1587 เมื่อพระเจ้าอนรุทขึ้นครองราชย์ ได้นำยุทธวิธีการรบแบบใหม่ เข้ามาใช้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มใช้ช้างในกองทัพ และให้กองทหารม้าชุ่มเตรียมพร้อมโจมตีข้าศึก¹⁴ และใน พ.ศ.1796 กุบไลข่านแม่ทัพมองโกลเข้ายึดฉนวนเจ้า หานอยของเวียตนาม หลังจากนั้นราชวงศ์ซ่งของจีนก็ส่งทหารมองโกลเข้ารุกรานพม่า การล่มสลายของอาณาจักรพุกามเริ่มใน พ .ศ. 1820 ทหารมองโกล 12,000 คน รบด้วยกองทัพม้า กับทหารพม่า 60,000 คน ใช้กองทัพช้างรบกัน ทหารมองโกลขี่ม้า ไล่ล่าจนพม่าแตกพ่าย ในที่สุด¹⁵ และมีการรบกับหลายครั้งจนสิ้นสุดอาณาจักรพุกาม จึงเป็นช่วงที่มีม้ามองโกลเข้ามาในดินแดนแถบนี้มากที่สุด พระเจ้ามังรายผู้สถาปนาอาณาจักรล้านนา (พ.ศ. 1805- 1854) ได้ยกทัพไปตีเมืองพุกามและได้นำช่างรักและช่างเงินจากเมืองพุกามมาด้วย¹⁶ น่าจะเป็นช่วงที่มีการนำม้าจากมองโกลเข้ามาจากการทำสงครามครั้งนี้เป็นจำนวนมาก

ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช มีเนื้อความว่าช่วงที่เมืองนครศรีธรรมราชมีอำนาจสูงสุดในราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 ได้ขยายอาณาเขตออกไปโดยจัดตั้งเมืองสิบสองนักษัตรโดยรอบขึ้นเป็นเมืองบริวาร โดยกำหนดให้เมืองตรังเป็น ปีมะเมีย ถือตราม้า เป็นสัญลักษณ์¹⁷

ตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ว่าสร้างขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ 18 มีวิหารพระม้ายภายในวัด ที่มีภาพปูนปั้นเรื่องราวพุทธประวัติตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณัฏฐ์ประดับที่ผนัง ทั้งสองด้านข้างบันไดทางขึ้นไปยังองค์พระบรมธาตุ กล่าวถึงตำนานผู้สร้างวิหารม้ายว่าในราวพุทธศตวรรษที่ 17 มีพ่อค้าที่มาจากลังกาเป็นผู้สร้างขึ้นถวาย ภาพปูนปั้นแสดงเป็นรูปม้ายักษ์ทะยานอยู่ ในอากาศ มีเทวดาประคองขาม้ายทั้งสี่ไว้ มีนายฉันทะอยู่ด้านท้ายม้าย วิหารม้ายมีการบูรณะหลายครั้ง ภาพปูนปั้นมีการบูรณะครั้งใหญ่ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา ในราวพุทธศตวรรษที่ 23

¹⁴ หม่องทินอ่อง, ประวัติศาสตร์พม่า, แปลโดย เพ็ชร สุมิตร พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), 32.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 68

¹⁶ พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2507), 261- 262.

¹⁷ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ . ประวัติศาสตร์อารยธรรมภาคใต้ : แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาสน์, 2545), 183.

● หลักฐานเอกสาร ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 - 23

กรุงศรีอยุธยาสถาปนาขึ้นใน พ.ศ. 1893 และเป็นราชธานีอยู่นานถึง 417 ปี มีความเจริญรุ่งเรือง เป็นปึกแผ่นเข้มแข็ง และได้รวบรวมดินแดนแคว้นต่างๆโดยรอบเข้ามาอยู่ภายใต้ อาณาจักรและภายใต้การปกครองของกรุงศรีอยุธยา มีความสัมพันธ์ติดต่อค้าขายกับอาณาจักร และ นานาประเทศ หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับมามีทั้งกิจกรรมด้านการศึกสงคราม การใช้งาน การค้าขาย และใช้ในราชสำนัก ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการเลี้ยงม้าและการใช้งานม้าอย่างกว้างขวาง

ทางด้านวรรณกรรม มีการกล่าวถึงม้า ในพระราชพงสาวดาร พงสาวดาร ดำน่าน และ ประวัติศาสตร์ชาติไทย ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการรบกับพม่าและประเทศเพื่อนบ้าน การศึกสงคราม และการเดินทาง เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาต้องทำการรบพุ่งกับหัวเมืองต่างๆโดยรอบอยู่ตลอดเวลา กองทหารม้าจึงถูกพัฒนาขึ้นเพื่อทำศึก มีการฝึกการรบบนหลังม้าเช่นเดียวกับการรบบนบก ลังช้าง แม้การรบในสมัยโบราณนิยมการรบด้วยช้างเป็นหลักสำคัญที่กำหนดถึงการแพ้ชนะของการศึกนั้น กองทหารม้าเป็นกองร่วมรบที่จำเป็นกองหนึ่งโดยเฉพาะในการเดินทาง การส่งข่าวสาร ที่ต้องร่วม อยู่ในกองทัพด้วยเสมอ แม้ในตำราพิชัยสงครามที่จัดทำขึ้นในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ยัง กำหนดในแบบแผนขบวนกองทัพ ต้องมีหน่วยทหารทัพม้าเป็นหนึ่งในทัพทั้งสี่เหล่า ที่เรียกว่า จตุรงค์เสนา¹⁸ คือ กองทัพช้าง กองทัพม้า กองทัพเท้า และกองทัพรถรบหรือกองช่าง

1. พงสาวดารกรุง เก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ปรากฏเนื้อ ความกล่าวถึงสมัย สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ได้จัดทำตำราพิชัยสงครามขึ้นเป็นครั้งแรกของไทย ได้กล่าวถึงการ จัด กองทัพม้า การบัญญัติลักษณะม้าศึกสำหรับเหล่าทหารม้า

2. พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่าในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวร เมื่อยกกองทัพไปตีทัพพม่าในปี พ.ศ. 2124 กองทัพไทยมีทหาร 150,000 คน มีช้าง 800 เชือก และ ม้า 1,800 ตัว ในรัชสมัยนี้มีการใช้ทหารม้าอย่างกว้างขวาง มีการปรับปรุงกองทหารม้าให้มี ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และจัดยุทธวิธีการรบใหม่ เรียกว่าเบญจเสนา คือจัดกองทหารม้าอยู่ตรง กลาง ระหว่างกองทหารเดิ นเท้าและกองรบอื่นๆ ทำให้กำลังทหารไทยเข้มแข็ง กองทหารม้ามี ความสามารถโดดเด่น และได้รับชัยชนะอยู่ตลอดเวลา¹⁹

3. กฎหมายฉบับที่ตราขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือ พระไอยการศักดินา ทหารหัวเมือง และพระไอยการศักดินาพลเรือน ปี พ.ศ. 1997 ถือเป็นหลักฐานชั้นต้นฉบับแรกของ

¹⁸ นิติ แสงวัฒน์, “วิวัฒนาการของทหารม้า ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชา โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2519), 138.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 140.

ไทยที่แบ่งแยกหน้าที่จัดระบบการปกครองออกเป็นฝ่ายทหารและพลเรือนอย่างชัดเจน ได้บันทึกรายละเอียดบรรดาศักดิ์และตำแหน่งของกรมต่างๆทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน กรมของพลเรือนรวมเรียกว่าจตุสดมภ์ มีกรมช้างหรือกรมพระคชบาลมีศักดินา 5,000 ในกรมช้างมีกรมม้าหรือกรมพระอศวราชอยู่ด้วย เจ้ากรมมีศักดินา 3,000 สังกัดฝ่ายพลเรือนคือกรมวัง²⁰

4. บันทึกของชาวต่างชาติ

4.1 จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ เรื่องราชอาณาจักรสยาม โดย มร . เดอะ ลา ลูแบร์ อัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็ม แห่งองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปสู่พระเจ้ากรุงสยาม แปลโดย สันต์ ท . โกมลบุตร , 2510 ลา ลูแบร์ เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ อยู่ในประเทศสยามนานประมาณ 3 เดือน คือช่วง 27 กันยายน ค.ศ. 1687 – 3 มกราคม ค.ศ. 1688 (พ.ศ. 2230 - 2231) ในจดหมายเหตุกล่าวถึงในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ว่า ช้างเป็นสัตว์ที่สำคัญยิ่ง ม้ามีอยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น และมีเรื่องราวในบทที่ 5 ว่าด้วยรถและยานพาหนะทั่วไปของชาวสยาม กล่าวถึงม้าไว้หลายตอน ดังนี้

- กล่าวถึงสายพันธุ์ม้า และแหล่งซื้อหา

“ สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามโปรดให้เลี้ยงม้าไว้ประมาณ 2,000 ตัวเท่านั้นเอง มีม้าที่ส่งมาจากเปอร์เซียราว 12 ตัว แต่เสื่อมพันธุ์หมดแล้ว ตามธรรมเนียมพระองค์ทรงส่งเจ้าพนักงานไปจัดหาซื้อม้าที่เมืองปัตตาเวีย ซึ่งเป็นม้าพันธุ์เล็ก เปรี๊ยะพอใช้ แต่มีพิษ ”²¹

“ พระเจ้ากรุงสยามมีค้อยจะได้ทรงม้า หรือไม่ทรงเลยทีเดียว เมื่อเราไปถึงเมืองปัตตาเวียนั้น มีคนสยาม 2 นาย ไปหาซื้อม้า 200 ตัว สำหรับพระมหากษัตริย์เจ้านายของตน และได้จัดส่งไปยังกรุงสยามแล้ว 150 ตัว ”

- กล่าวถึงการใช้ม้าในราชสำนัก ขบวนเสด็จพระราชดำเนิน กองทหารม้ารักษาพระองค์ และการทหาร

“ ขบวนแห่เสด็จพระราชดำเนินจะมีข้าทูลละอองธุลีพระบาทแห่แหนโดยเสด็จราว 200 ถึง 300 ทั้งเดินเท้าและขี่ม้า ”²² “ มีเจ้าพนักงานตำรวจรักษาพระองค์ 2 นาย ในเหล่าอาสาเขมรและลาว ขี่ม้าเดินแซงสองข้างทาง ”

²⁰ ควอริช เวลส์ , การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ , แปลโดย กาญจน์ สมเกียรติกุล (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2519), 222.

²¹ สันต์ ท. โกมลบุตร ผู้แปล, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ : ราชอาณาจักรสยาม โดย มร. เดอะลา ลูแบร์ อัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มแห่งองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปสู่พระเจ้ากรุงสยาม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2510), 177 - 178.

“ กองทหารม้ารักษาพระองค์ของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามประกอบด้วยบุคคลชาตินิลาและชาวประเทศข้างเคียงอีกประเทศหนึ่ง-มอญ ”

“ ในพระบรมมหาราชวังชั้นแรกนั้น มีโรงช้างและโรงม้าเชือกและตัวที่สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามโปรดที่สุด เจ้าพนักงานที่ได้รับมอบหมายให้เอาเป็นธุระกับม้าหลวง ทั้งในด้านเลี้ยงและฝึก ทำหน้าที่ทำนองเจ้ากรมม้านั้น ชื่อว่าออกหลวงชุมพล ...”²³

4.2 บันทึกของคณะทูตเปอร์เซียเข้ามากรุงศรีอยุธยา เรื่องสำเภาภักษัตริย์สุลัยมาน –The Ship of Sulaiman แปลโดย ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์, 2517 กล่าวถึงคณะราชทูตของภักษัตริย์สุลัยมานแห่งวงศ์สะอะพะวีเยฮ์ ได้เดินทางทางเรือมาเยือนกรุงสยามในช่วง พ .ศ. 2228 -2231 ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ คณะทูตประกอบด้วยเจ้าหน้าที่หลายฝ่าย รวมทั้งทหารม้า คณะได้นำม้ามืดตัวเข้ามาเพื่อใช้ในการเดินทางทางบกหลายตัวรวมทั้งตามขบวนเสด็จไปยังที่ต่างๆ และได้ขายม้าให้ชาวสยามก่อนเดินทางกลับ²⁴

2. หลักฐานด้านโบราณวัตถุ

สมัยก่อนประวัติศาสตร์

หลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ไม่พบว่ามีร่องรอยของม้าในดินแดนประเทศไทย ทั้งจากแหล่งภาพเขียนสีบนผนังถ้ำ หรือการศึกษาเรื่องกระดูกสัตว์ (Fauna) ในยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าการนำม้าเข้ามาใน ประเทศไทยไม่มีมาก่อนพุทธศตวรรษที่ 11 หรือนานไปกว่า 1,500 ปี มาแล้ว ซึ่งตรงกับหลักฐานทางสัตววิทยาที่แสดงถึงการแพร่กระจายของสายพันธุ์ม้าทางธรรมชาติว่าไม่พบม้ามีถิ่นที่อยู่อาศัยในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้²⁵

²² เรื่องเดียวกัน, 197, 199.

²³ เรื่องเดียวกัน, 236.

²⁴ ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์, บันทึกของคณะราชทูตเปอร์เซียเข้ามากรุงศรีอยุธยา : สำเภาภักษัตริย์สุลัยมาน (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2545), 5, 41.

²⁵ George G. Simpson, Horses : The Story of the Horse Family in the Modern World and though Sixty Million Years of History (New York : Doubleday & Company Inc., 1961), 25.

สมัยประวัติศาสตร์

● หลักฐานช่วงสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ หรือช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 12

หลักฐานเกี่ยวกับม้าที่พบในอายุสมัยนี้มักพบในแหล่งโบราณคดีภาคใต้ และแหล่งโบราณคดีภาคกลาง

ภาพสลักลายเส้นและภาพสลักบนเครื่องประดับ และเครื่องใช้

1. หัวแวนหินอาเกตแกะสลักรูปม้า จำนวน 3 ชิ้น จากการสำรวจที่แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง- บ้านกล้วย จ.ระนอง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 5-11²⁶ เป็นภาพสลักรูปคนขี่ม้า ซึ่งมีลักษณะการและสลักแบบร่องลึก ที่เรียกว่า อินทาลิโอ (Intaglio)²⁷ เป็นรูปม้าวิ่งที่ปรากฏทั้งบนหัวแวนหินอาเกต และหินคาร์เนเลียน เป็นสินค้าออกสำคัญประเภทหนึ่งของอาณาจักรกรีก-โรมัน พบสินค้าประเภทเดียวกันนี้ตามเมืองท่าโบราณทั้งทางตะวันออกและตะวันตกที่มีการติดต่อค้าขายกับชาวโรมัน²⁸ หัวแวนหินอาเกตสีน้ำตาลแดงขนาด 1.8 ซม. ลักษณะม้ายู่ในท่าวิ่งมีคนขี่ไล่หมวกถือสายบังเหียนบังคับม้า เห็นขนแผงคอยาวปลิวตามแรงวิ่ง รูปทรงม้าสูงเพรียวได้สัดส่วน ลีลาคล้ายม้าเทศหรือม้าทางยุโรป (ภาพที่ 11)

ภาพที่ 11 หัวแวนหินอาเกต แกะสลักรูปม้าเดี่ยววิ่ง มีคนขี่ พบที่แหล่งโบราณคดีบ้านกล้วย

จ.ระนอง

(บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ นักโบราณคดี, สำนักโบราณคดีที่ 15, ภูเก็ต)

²⁶ สัมภาษณ์ บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ นักโบราณคดี สำนักโบราณคดีที่ 15 ภูเก็ต, 8 ธันวาคม 2552. ให้ข้อมูลว่าโบราณวัตถุนี้ได้จากการสำรวจแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง จ. ระนอง และกำหนดอายุตามอายุของแหล่งโบราณคดีคือราว 2,000- 1,200 ปีมาแล้ว

²⁷ ไมเคิล ไรท์, กรีก-โรมัน ในอุษาคเนย์. (กรุงเทพฯ : มติชน, 2552), 11.

²⁸ ภาสุข อินทรารุช, สุวรรณภูมิจากหลักฐานทางโบราณคดี. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548), 54.

2. หัวแหวนหินคาร์เนเลียนสีส้ม สลักร่องเป็นรูปม้า ขนาด 0.9 ซม. ได้จากการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง จ. ระนอง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 5 - 11 เป็นรูปม้าเดี่ยวในท่าวิ่งก้าวควบเต็มที่ รูปทรงสมส่วนเหมือนจริง (ภาพที่ 12)

ภาพที่ 12 หัวแหวนหินคาร์เนเลียนสีส้ม สลักร่องเป็นรูปม้าเดี่ยวในท่าวิ่งก้าวควบที่แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง จ. ระนอง
(บุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ นักโบราณคดี, สำนักโบราณคดีที่ 15, ภูเก็ต)

3. หวีงาช้างที่เมืองโบราณจันเสน จ. นครสวรรค์ ขนาด กว้าง 6 ซม. ยาว 9.5 ซม. ด้านหนึ่งเป็นภาพสลักลวดลายม้าวิ่งสองตัวอยู่ด้านล่าง ด้านบนเป็นภาพสลักเครื่องราชูปโภคมงคล ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นภาพหงส์ ศิลปะอมราวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 6 - 8 แสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ภาพที่ 13) รูปแบบหวีงาช้างนี้เป็นสินค้านำเข้ามีแหล่งผลิตในประเทศอินเดีย พบมากที่เมืองตักศิลา และเมืองอุชเชนที่เป็นศูนย์กลางการค้าสมัยโบราณ เป็นแบบที่นิยมและได้รับอิทธิพลมาจากพวกกรีก-โรมัน²⁹

ลักษณะม้าคู่เป็นม้าอ้วนสมบูรณ์และไม่สูงนัก อยู่ในท่ากำลังวิ่ง ไม่มีเครื่องประดับคล้ายม้าป่า คอหนาสั้น ขนแผงคอตั้งตรงเป็นแผง

²⁹ ผาสุข อินทราวุธ, สุวรรณภูมิจากหลักฐานทางโบราณคดี (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548), 51-52.

ภาพที่ 13 ภาพหวีงาช้างด้านที่มีลวดลายม้า จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร และภาพวาดลายเส้นจากกรมศิลปากร แสดงลวดลายภาพสลักบนหวีงาช้างทั้งสองด้าน ศิลปะอมราวดี พบที่แหล่งโบราณคดีจันเสน จ.นครสวรรค์
ที่มา : ธิดา สาระยา, ทวารวดีต้นประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2545). 55.

- **หลักฐานช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 18** ตรงกับสมัยทวารวดี และสมัยลพบุรี

หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับม้าพบในแหล่งข้อมูล คือ

1. ตราประทับ และตราดินเผา

ตราประทับและตราดินเผา (Baked clay sealing) ที่มีรูปม้า มักพบในแหล่งโบราณคดีภาคกลางเป็นส่วนใหญ่ คือพบที่เมืองอู่ทอง จ.สุพรรณบุรี ที่เมืองโบราณจันเสน จ.นครสวรรค์ และที่เมืองนครปฐมโบราณ จ.นครปฐม ทั้งมีอักษรและไม่มีอักษรกำกับอยู่ด้านข้างหรือด้านหลัง เป็น

อักษร เป็นอักษรพราหมีสมัยคุปตะ อักษรปัลลวะ และอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 10-11, 11-12 และ 12-13 ตามลำดับ³⁰ ทุกชิ้นทำด้วยดินเผา

1.1 ตราดินเผารูปม้าตัวเดียวแสดงอาการเคลื่อนไหว พบที่เมือง จันเสน จ. นครสวรรค์ (ภาพที่ 14) ใช้เป็นตราประทับ แสดงภาพม้าตัวเดียวไม่มีอักษรกำกับ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถาน จ. นครสวรรค์

ภาพที่ 14 ตราดินเผารูปม้าตัวเดียวแสดงอาการเคลื่อนไหว ที่แหล่งโบราณคดีจันเสน นครสวรรค์
ที่มา : Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Center, 7th publication, Chansean Museum.
(Bangkok : n.p., 1998), 19.

1.2 ตราดินเผารูปม้า 2 ตัวมีคาน้ำค้ำ คล้ายกำลังตีกลองหรือนักรบถืออาวุธ มีจำนวน 8 ชิ้น ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน พบที่เมืองจันเสน อ. ตาคลี จ. นครสวรรค์ จำนวน 5 ชิ้น ที่เมืองโบราณ นครปฐม อ. เมือง จ. นครปฐม จำนวน 1 ชิ้น และที่เมืองอู่ทอง อ. อู่ทอง จ. สุพรรณบุรี จำนวน 1 ชิ้น ด้านข้างมีรูปตัวอักษรปัลลวะ และอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต และบาง ชิ้นไม่มีตัวอักษร อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 – 13³¹ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถาน จ. นครสวรรค์ (ภาพที่ 15) ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง จ. สุพรรณบุรี และที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี (ภาพที่ 16 และ 17) และไม่พบตราประทับรูปม้าก่อนพุทธศตวรรษที่ 12³²

³⁰ อนันต์ กลิ่นโพธิ์กลับ , “การศึกษาความหมายและรูปแบบตราประทับสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อู่ทองอำเภ่อู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร 2547), 165-167, 202-204.

³¹ อนันต์ กลิ่นโพธิ์กลับ, ตราประทับ : ตราประจำตัวและเครื่องรางยุคโบราณ (กรุงเทพฯ : สำนักเมืองโบราณ, 2550), 44.

³² เรื่องเดียวกัน, 62.

ภาพที่ 15 ตราดินเผารูปม้า 2 ตัวมีคันทรี พบที่เมืองจันเสน จ. นครสวรรค์ ทะเบียนเลขที่ 2993/38
ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 5.1 ซม. จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจันเสน จ. นครสวรรค์
ที่มา : Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Center, 7th publication, Chansean Museum.
(Bangkok : n.p., 1998), 18.

ภาพที่ 16 ตราประทับรูปม้า 2 ตัวมีคันทรี ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 4.1 ซม. หนา 1.8 ซม. พบที่เมือง
จันเสน จ. นครสวรรค์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี

ลักษณะลวดลายบนตราประทับ เป็นรูปรอยนูนต่ำ รูปคันทรีมี 2 ตัว ม้าอยู่ในท่าวิ่งมี
รูปร่างได้สัดส่วน ช่วงขาขาว ที่เห็นเด่นชัดคือส่วนหัวมีใบหน้ายาว ขนแผงคอปลิวตั้งเป็นเส้นๆ
ชัดเจน เช่นเดียวกับลักษณะบนตราประทับที่พบที่เมืองโบราณอู่ทอง จ. สุพรรณบุรี

ภาพที่ 17 ตราประทับรูปม้วน 2 ตัวมีคณจี ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 7.3 ซม. สภาพชำรุด พบที่เมืองอุทอง จ. สุพรรณบุรี จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี

2. ลวดลายบนภาชนะดินเผา

2.1 เศษภาชนะดินเผาประทับตราภาพคนควม้วน สลักลายคณจีข้างในช่องกระจกลีปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 พบที่เมืองโบราณจันเสน อ.ตาคลี จ. นครสวรรค์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี จำนวน 3 ชิ้น (ภาพที่ 18 และ 19)

ลักษณะลวดลายที่พบบนภาชนะดินเผาทั้ง 3 ชิ้น เป็นม้วนที่อยู่ในลักษณะกาว้าง มีคณจีถือบังเหียนบังคับม้า ส่วนของศีรษะมีใบหน้ายาวเด่นชัด คอยาว ก้มหน้าต่ำเช่นเดียวกันทั้ง 3 ชิ้น

ภาพที่ 18 เศษภาชนะดินเผาประทับตราภาพคนควม้วนในช่องกระจกลีปะทวารวดี ขนาด 5x8 ซม. ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 พบที่เมืองโบราณจันเสน จ. นครสวรรค์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี
(สายันต์ ไพรัชญจิตร, คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.)

ภาพที่ 19 เศษภาชนะดินเผาประทับตราลายภาพคนขี่ม้าวิ่งในช่องกระจก สลักกับลายช้าง ขนาด 6 x 6 ซม. ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 พบที่เมืองโบราณจันเสน จ. นครสวรรค์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี (สาขันธ์ ไพเราะจิตร์, คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.)

2.2 เศษภาชนะดินเผา ตกแต่งด้วยลายประทับ จากบ้านคูเมือง อ. อินทร์บุรี จ. สิงห์บุรี เป็นลายนางระบำ และคนขี่ม้า (ภาพที่ 20) โดยลวดลายเหล่านี้อยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมพื้นผ้าเป็นช่องๆ นำมาต่อกันเป็นแถวในแนวนอน น คั่นด้วยเส้นไขว้ปลา เป็นเทคนิคการตกแต่งลายประทับบนภาชนะดินเผาที่นิยมและพบมากบนภาชนะดินเผาของโรมัน เป็นการเลียนแบบโรมัน ผ่านทางอินเดีย แพร่หลายเข้ามาตามอิทธิพลอารยธรรมอินเดีย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-14 ลวดลายมีทั้งเลียนแบบโรมัน และผสมกับลายพื้นเมืองของอินเดีย³³

ภาพที่ 20 ภาพลายเส้น แสดงลวดลายประทับรูปม้ามีคนขี่อยู่ในช่องสี่เหลี่ยมบนเศษภาชนะดินเผา ที่แหล่งโบราณคดีบ้านคูเมือง จ. สิงห์บุรี
ที่มา : ภาสุข อินทราวุธ, ครรชนิภาชนะดินเผาสมัยทวารวดี (กรุงเทพฯ : สยามการพิมพ์, 2528), 95.

³³ ภาสุข อินทราวุธ, ครรชนิภาชนะดินเผาสมัยทวารวดี (กรุงเทพฯ : สยามการพิมพ์, 2528), 12 - 13, 45

3. ประติมากรรมปูนต้ำ และประติมากรรมลอยตัว

3.1 จากการศึกษา โบราณคดีและเมืองโบราณในวัฒนธรรมทวารวดีที่เมืองคูบัว พบ ประติมากรรมดินเผารูปสัตว์หลายชนิดรวมทั้งม้า ที่เมืองคูบัว³⁴ จ.ราชบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-15 ประติมากรรมรูปปั้นดินเผารูปม้า ลักษณะเอี้ยวตัวหันหน้าออกมีคนขี่สภาพชำรุด ขนาดสูง 12 ซม. ยาว 26 ซม. ใช้ประดับศาสนสถาน ศิลปะทวารวดี ขุดพบที่เมืองโบราณคูบัว จ.ราชบุรี แสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร เลขทะเบียน 439/2504 (ภาพที่ 21)

ภาพที่ 21 ประติมากรรมรูปปั้นดินเผารูปม้ามีคนขี่ สภาพชำรุด ใช้ประดับศาสนสถาน

ศิลปะทวารวดี ขุดพบที่เมืองโบราณคูบัว จ. ราชบุรี

นอกจากนี้ยังพบรูปปั้นดินเผารูปพ่อหรือลา 2 ตัวในท่าหมอบติดกัน ใช้เป็นลวดลายประดับศาสนสถาน ขนาดสูง 12.5 ซม. ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 ขุดพบที่เมืองโบราณคูบัว จ. ราชบุรี จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร เลขทะเบียน 527/2504 (ภาพที่ 22)

ภาพที่ 22 รูปปั้นดินเผารูปพ่อหรือลา 2 ตัวในท่าหมอบติดกัน ใช้เป็นลวดลายประดับศาสนสถาน

ศิลปะทวารวดี ขุดพบที่เมืองโบราณคูบัว จ. ราชบุรี ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

³⁴กรมศิลปากร, “ความก้าวหน้าในการศึกษาโบราณคดีและเมืองโบราณในวัฒนธรรมทวารวดี” เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา สำนักงานศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี 22-25 กันยายน 2546, 21, 23, 25, 28 (อัดสำเนา)

3.2 ภาพปูนปั้นนูนต่ำรูปม้ามืดคนจี ประดับที่ฐานด้านตะวันตกเฉียงใต้ของฐานเจดีย์จุล
ประโทน จ.นครปฐม ลักษณะหันหน้าตรง 1 ภาพ พบอยู่ใต้ภาพสิงห์ที่สร้างทับไว้ พิริยะ ไกรฤกษ์,
2517 สันนิษฐานว่าเป็นภาพปางเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณี ศิลปะทวารวดี สร้างขึ้นในสมัยที่ 1 อายุ
ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13³⁵ ต่อมามีการใช้รูปสิงห์คู่เข้ามาแทนที่ในสมัยที่ 2 พุทธศตวรรษที่ 13-14
ภาพปูนปั้นทั้งสองแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ (ภาพที่ 23) ภาพปูนปั้นม้ามืดเป็น
ม้ามืดหน้าตรงมีผมหน้าปรกลงมาผูกเป็นพวงคล้ายม้วนในศิลปะอมราวดี หน้าผากกว้าง นัยน์ตาสองข้าง
วางอยู่ตรงกลางในแนวตรง เป็นตำแหน่งที่ช่างปั้นต้องถนัดกำหนดขึ้นเองตามจินตนาการ

ภาพที่ 23 ภาพปูนปั้นนูนต่ำรูปคนจีม้ามืด ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 12-13 และภาพปูนปั้น
สิงห์ที่เคยทับรูปม้ามืดอยู่ ประดับที่ฐานชั้นในเจดีย์จุลประโทน จ. นครปฐม จัดแสดงที่
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ จ. นครปฐม

³⁵ พิริยะ ไกรฤกษ์, พุทธศาสนนิทานเจดีย์จุลประโทน, หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล
(กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2517), 8, 11

ภาพที่ 24 ภาพแสดงตำแหน่งปูนปั้นรูปสิงห์คู่ สร้างขึ้นสมัยที่ 2 ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 ที่ฐาน
ชั้นล่างทั้งสองข้างของบันไดทางขึ้นเจดีย์จุลประโทน จ. นครปฐม ทับอยู่บนตำแหน่ง
ปูนปั้นรูปม้ามืดคนขี่ที่สร้างในสมัยที่ 1
(พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ จ. นครปฐม)

3.3 เศษภาพดินเผาเนื้อละเอียดหลายชิ้นประกอบกันเป็นรูปม้า ลักษณะยื่นหันข้างเอี้ยว
ไปหน้ามามอง มีคนกำลังขึ้นขี่สภาพชำรุด 1 ภาพ (ภาพที่ 25) ขนาด กว้าง 44.5 ซม. ยาว 65 ซม.
ศิลปะทวารวดี ฐานเจดีย์จุลประโทนด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จ . นครปฐม เก็บที่คลัง
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ จ.นครปฐม ทะเบียนเลขที่ 66/2541 จากการขุดแต่งเมื่อ พ.ศ.
2511 พบชิ้นส่วนตกอยู่ที่ฐานเจดีย์จุลประโทนสมัยที่ 2 สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยที่ 1 อยุธยาพุทธ
ศตวรรษที่ 12 – 13³⁶ พริยะ ไกรฤกษ์, 2517 อธิบายว่าน่าจะเป็นภาพแสดงเรื่องพระยาม้าพละหะที่
ไปช่วยเหลือบรรดาพ่อค้าที่หนีมาจากเกาะของนางยักษิณี³⁷ ในพุทธชาดกเรื่องวลาหีสตชาดก

³⁶ เรื่องเดียวกัน, 8.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, 31, 44.

ภาพที่ 25 ชิ้นส่วนภาพดินเผารูปม้าหันข้างมีคนกำลังขึ้นขี่ แสดงเรื่องพระยาม้าพลาหะในพุทธ
ชาดกเรื่องวลาหัสสชาดก พบที่เจดีย์จุลประโทน จ. นครปฐม³⁸
(คลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ จ. นครปฐม, 2550.)

3.4. ชิ้นส่วนภาพปูนปั้นรูปม้า ขนาด กว้าง 31 ซม. ยาว 72 ซม. เป็นภาพเล่าเรื่องรูปม้า
ลักษณะหันข้างกำลังเดิน โดยยกขาข้างซ้ายขึ้นมา อยู่ระดับต้นคอ มีลวดลายเหมือนกำแพงอยู่
ด้านหลังของม้าและมีวัตถุลักษณะคล้ายแจกันอยู่ใต้ท้องม้า³⁹ ศิลปะทวารวดี พบประดับที่ฐานเจดีย์
จุลประโทน จ. นครปฐม จากการขุดแต่งเจดีย์จุลประโทนพ.ศ. 2511 อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-16
พบเฉพาะชิ้นส่วนหัวถึงลำตัวครึ่งตัว ทำให้องค์ประกอบของภาพไม่ครบจึงไม่สามารถตีความได้ว่า
มาจากชาดกเรื่องใด ม้าอยู่ในท่ายืนชูคอส่ง่า ลักษณะใบหน้ายาว มีแนวสันจมูกและปลายจมูกโค้ง
ลง นัยน์ตาวางแนวตรงขนานกับใบหู เกือบที่คลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ จ. นครปฐม
ทะเบียนเลขที่ 62/2/2541 (ภาพที่ 26)

³⁸ สัมภาษณ์คุณมนัสศักดิ์ รักอู่, อดีตเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ จ. นครปฐม, 13 พฤศจิกายน 2550. กล่าวเพิ่มเติมว่า คุณอาภรณ์ ณ สงขลา นายช่างประจำโครงการขุด
แต่งเจดีย์จุลประโทน เป็นผู้เรียงและต่อภาพ ร่วมกับคุณสมศักดิ์ รัตนกุล ผู้อำนวยการโครงการฯใน
ขณะนั้น จนสำเร็จ

³⁹ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ จ. นครปฐม, ข้อมูลทะเบียนวัตถุเลขที่
62/2/2541, 2552

ภาพที่ 26 ชิ้นส่วนภาพปูนปั้นรูปม้าหันข้าง ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 พบระดับพุทธสถานพื้นฐาน
เจดีย์จุลประโทน จ.นครปฐม
(คลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ จ. นครปฐม, 2550.)

3.5. ประติมากรรมดินเผาขนาดเล็ก รูปหัวม้า ศิลปะทวารวดีจำนวน 2 หัว อายุราว
พุทธศตวรรษที่ 12-16 พบที่บริเวณเมืองเก่าอุททอง จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุททอง จ .
สุพรรณบุรี ม้าเลขทะเบียน 361/2505 ขนาด กว้าง 6 ซม. สูง 5.5 ซม. สภาพชำรุด ขนแผงคอและใบ
หูหักทั้ง 2 ข้าง มีแต่หัวถึงคอ ลักษณะม้าหัวกลม หน้ายาว ปากลึกในทำอ้าปาก ตาขนุน (ภาพที่ 27)
ส่วนม้าอีกชิ้นหนึ่งเลขทะเบียน 75/2504 ขนาดกว้าง 2 ซม. สูง 3.2 ซม. สภาพชำรุด ใบหูหัก
ลักษณะคอสูงตั้งตรง หน้ากลม มีผมหน้าม้าปรกยาวลงมาถึงสันจมูก (ภาพที่ 28)

ภาพที่ 27 ประติมากรรมดินเผาขนาดเล็ก รูปหัวม้า เลขทะเบียน 75/2504 สภาพชำรุด ศิลปะทวารวดี
(พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุททอง จ. สุพรรณบุรี, 2552.)

ภาพที่ 28 ประติมากรรมดินเผาขนาดเล็ก รูปหัวม้า เลขทะเบียน 75/2504 สภาพชำรุด ศิลปะทวารวดี มีลักษณะเด่นคือ มีผมหน้าม้าเป็นพวงปรกยาวลงมาถึงสันจมูก จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทONG จ. สุพรรณบุรี

3.6 ประติมากรรมดินเผาบนจุกภาชนะเป็นตุ๊กตารูปหัวสัตว์ต่างๆ มีรูปหัวม้า จำนวน 1 หัว ขนาด 2x3x4 ซม. พบที่เมืองอุทONG จ. สุพรรณบุรี ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี การปั้นรูปหัวสัตว์บนจุกภาชนะ นั้นมักเลือกชนิดสัตว์ที่รู้จัก ได้แก่ กวาง ม้า เป็นต้น⁴⁰ ซึ่งมีม้าเป็นหนึ่งในสัตว์จำนวนนั้น (ภาพที่ 29)

ภาพที่ 29 จุกภาชนะดินเผา รูปหัวม้าพบที่เมืองอุทONG จ. สุพรรณบุรี ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี

3.7 ภาพสลักนูนต่ำบนใบเสมาหินทราย ที่เมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง จ . กาฬสินธุ์ เป็นภาพเล่าเรื่องพุทธชาดก ซึ่ง ดร . พิริยะ ไกรฤกษ์วิเคราะห์ไว้ว่าเป็นเรื่องวิรุณทัตตชาดก ตอน แสดงธรรมโปรดปัญณกยัณห์ โดยวิรุณทัตตนั่งอยู่บนแท่นสูงทางซ้ายมือ สวมสิราภรณ์แสดงท่า

⁴⁰ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ.ลพบุรี, คำอธิบายประกอบภาพ, 2552

วิตรรกมูทรา ด้านขวาเป็นบุคคลนั่งอยู่กับพื้น ปรากฏรูปม้าขนาดเล็กหมอบอยู่ด้านล่างในภาพสลัก⁴¹ ฉากของเสมาสลักเป็นรูปต้นไม้และภูเขา ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น จ. ขอนแก่น (ภาพที่ 30)

การแสดงผลภาพเพื่อสื่อถึงชาดกเรื่องนี้โดยทั่วไปมักแสดงตอนปลุกณคัยกษัพัทวิรุณบัณฑิตขึ้นม้าวิเศษออกจากกรุงอินทปัตถนคร หรือตอนวิรุณบัณฑิตแสดงธรรมโปรดปลุกณคัยกษัพัท ซึ่งจะปรากฏภาพม้าขนาดเล็กหมอบอยู่ให้เห็น

ภาพที่ 30 ภาพสลักบนใบเสมาศิลาเล่าเรื่องพุทธชาดก ตอนวิรุณบัณฑิต ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 พบที่เมืองฟ้าแดดสงยาง จ. กาฬสินธุ์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น จ. ขอนแก่น
(รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.)

3.8 ภาพสลักนูนต่ำบนใบเสมาหินทราย ที่เมืองโบราณวัดพระพุทธรบาทบัวบาน อ. บ้านฝ้อ จ.อุดรธานี เป็นภาพสลักเล่าเรื่องพุทธประวัติ ตอนเสด็จมหาภิเนษกรรม⁴² หรือเรื่องใน

⁴¹ Piriya Krairiksh, Semas with scenes from the Mahanipata- Jatakas in the National Museum at Khon Kaen (Bangkok : Department of Silpakorn, 1974), 54.

⁴² กรมศิลปากร , ใบเสมากลุ่มพระพุทธรบาทบัวบาน อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2541), 37 - 38.

พุทธชาดก เรื่องวิรุณบัณฑิต⁴³ ในภาพสลักปรากฏรูปม้ายืนบนแท่นเตี้ยภายในซุ้มทางด้านซ้ายของภาพ หันหน้าเข้าหาประธานของภาพ ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 (ภาพที่ 31)

ภาพที่ 31 ภาพสลักนูนต่ำด้านหน้าบนใบเสมาหินทราย เล่าเรื่องพุทธชาดก ที่เมืองโบราณวัดพระพุทธรบาทบัวบาน จ. อุตรธานี ศิลปะทวารวดี รูปม้ายืนบนแท่นภายในซุ้มทางด้านซ้ายของภาพสลัก
(รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.)

3.9 ภาพสลักนูนต่ำบนใบเสมาหินทราย ที่เมืองโบราณวัดโนนศิลาอาสน์ อ. บ้านฝ้อ จ.อุตรธานี เป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ ตอนเสด็จมหาภิเนษกรรม⁴⁴ หรือเล่าเรื่องพุทธชาดกตอนวิรุณบัณฑิต⁴⁵ ปรากฏรูปม้ายืนบนแท่นภายในซุ้ม ทางด้านซ้ายล่างของภาพสลัก ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 (ภาพที่ 32)

⁴³ ปติสร เพ็ญสุต, “การวิเคราะห์ภาพสลักวิรุณบัณฑิตบนเสมาทวารวดีในภาคอีสาน ,” ดำรงวิชาการ 8, 1 (มกราคม – มิถุนายน 2552) : 29.

⁴⁴ อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, “ใบเสมาสลักภาพมหาภิเนษกรรมที่วัดโนนศิลาอาสน์วราราม ,” เมืองโบราณ 26, 4 (ตุลาคม – ธันวาคม 2543) : 108.

⁴⁵ ปติสร เพ็ญสุต, “การวิเคราะห์ภาพสลักวิรุณบัณฑิตบนเสมาทวารวดีในภาคอีสาน ,” ดำรงวิชาการ 8, 1 (มกราคม – มิถุนายน 2552) : 30.

ภาพที่ 32 ภาพสลักนูนต่ำบนใบเสมาหินทราย เล่าเรื่องพุทธประวัติ ตอนเสด็จมหาภิเนษกรรม
แสดงที่เมืองโบราณวัดโนนศิลาอาสน์ จ. อุตรธานี มีม้ายืนบนแท่นภายในซุ้มทาง
ด้านซ้ายล่างของภาพสลัก ศิลปะทวารวดี
(รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.)

3.10 ภาพจำลองบนผนังอิฐรูปกษัตริย์ทรงม้า ที่ฐานพระธาตุพนมองค์เดิม⁴⁶ จ. นครพนม
ด้านทิศตะวันออกภาพขวามือส่วนล่าง ภาพซ้ายมือส่วนบน และภาพด้านทิศเหนือด้านซ้ายมือ ของ
พระธาตุพนม จ. นครพนม อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14–15⁴⁷ รูปบุคคลขี่ม้าล้อมด้วยลวดลายแบบทวาร
วดี ผสมกับลายแบบเขมร เป็นลายสกุลเดียวกับที่พบบนใบเสมาที่เมืองฟ้าแดดสงยาง⁴⁸ จ. กาฬสินธุ์
บุคคลขี่ม้ากำลังควบวิ่งมีผมขมวดมุ่นไว้เบื้องหลังคล้ายพราหมณ์ไม่สวมเสื้อนุ่งผ้าหยักครึ่งสูง หน้าตา
และเครื่องแต่งกายแบบคนพื้นเมือง มือขวาถือดาบ มีบริวารหรือทหารเกล้าผมขมวดที่ท้ายทอยกาง
กลดหรือฉัตรเดินและวิ่งตาม สันนิษฐานว่าเป็นกษัตริย์ทรงม้า (ภาพที่ 33 และ 34)

⁴⁶ธิดา สารยา. ทวารวดี : ต้นประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2545), 49.

⁴⁷หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2550), 64.

⁴⁸น.ณ ปากน้ำ, ศิลปะแห่งอาณาจักรไทยโบราณ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
2520), 43.

ภาพที่ 33 และ 34 ภาพจำลองบนผนังอิฐรูปกษัตริย์ทรงม้าที่ฐานพระธาตุพนมองค์เดิม จ. นครพนม
อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 – 15

ที่มา : ธิดา สาระยา, ทวารวดี : ต้นประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2545), 49.

3.11 ภาพสลักนูนต่ำรูปม้า บนทับหลังเหนือประตูทางเข้าด้านนอกของบรรณาลัยด้านทิศเหนือ ที่ปราสาทสระกำแพงใหญ่ อ. อุทุมพรพิสัย จ. ศรีสะเกษ เป็นภาพเล่าเรื่องราวกษัตริย์นารายณ์ ตอนพระกฤษณะกำลังประลองยุทธกับม้า ม้าคืออสูรเกสินแปลงร่างเป็นม้าขนาดมหึมาเพื่อทำร้ายพระกฤษณะ พระกฤษณะจับขาของม้าแคว่งไปมารอบๆ แล้วเหวี่ยงไปไกลเป็นระยะทาง 20 คันธนู เมื่ออสูรเกสินได้สติคืนมาจึงวิ่งเข้ามาเพื่อจะกัดพระกฤษณะ พระองค์จึงใช้มือยันเข้าไปในปากจนหายใจไม่ออกและตายในที่สุด ทับหลัง ศิลปะบาปวน อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 (ภาพที่ 35)

ภาพที่ 35 ภาพสลักนูนต่ำ ตอนพระกฤษณะฆ่าม้า บนทับหลังด้านหน้าปราสาทค์ทิศตะวันออกปราสาทหินสระกำแพงใหญ่ จ. ศรีสะเกษ พุทธศตวรรษที่ 16-17

3.12 ภาพสลักนูนต่ำบนทับหลัง ที่ปราสาทหินพิมาย จ. นครราชสีมา มีรูปขบวนช้าง ขบวนม้า เล่าเรื่องรามเกียรติ์ ตอนกลับจากกรุงลงกา พุทธศตวรรษที่ 16-17 (ภาพที่ 36)

ภาพที่ 36 ทับหลังสลักภาพนูนต่ำเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามยกทัพกลับกรุงอโยธยา ประดับที่ ปราสาทหินพิมาย พุทธศตวรรษที่ 16-17
(พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย จ. นครราชสีมา, 2550.)

3.13 ภาพสลักนูนต่ำรูปม้าในหมู่พราหมณ์ เล่าเรื่องราวพิธีอศวเมธ บนทับหลังของ พลับพลาด้านหน้าปราสาทหินพิมาย จ. นครราชสีมา พุทธศตวรรษที่ 16 (ภาพที่ 37) แสดงภาพ พราหมณ์จับศีระม้ายูการ โดยจับหูทั้งสอง และจับผมหน้าม้าไว้ ม้ายังคงลืมหูลูก

ภาพที่ 37 ทับหลังสลักภาพปูนดำ พริธัศวเมธ ตอนมอบม้าอุปการแก่พราหมณ์ที่พลับพลาเปลื้อง
เครื่อง ด้านหน้าปราสาทหินพิมาย พุทธศตวรรษที่ 16-17
(พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย จ. นครราชสีมา)

ม้าอุปการ เป็นชื่อม้าในพริธัศวเมธ ซึ่งกษัตริย์อินเดียโบราณกระทำกัน ในพริธัศวเมธ
นั้น จะจัดม้าแต่งเครื่องครบให้เดินทางไปในแคว้นต่างๆ โดยมีทหารติดตามไป แคว้นไหนไม่รับรอง
ม้าถือว่ากระด้างกระเดื่อง ทหารที่ตามม้าไปก็จัดการกำราบปราบปรามแคว้นนั้น เมื่อม้ากลับคืน
มายังบ้านเมืองเดิมก็ถูกฆ่าบูชาโยธู พริธัศวเมธหรือพริธัศวเมธม้าอุปการนี้เป็นพิธีแสดงอำนาจของ
กษัตริย์อินเดียโบราณ

3.14 ส่วนประกอบราชรถ มีฐานรูปเคารพลุลวดลาย ทำ แผ่นด้วยสำริด ที่มุม ด้านหน้า
ทำเป็นรูปสิงห์แบก ด้านทั้งสองข้างฉลุโปร่งเป็นภาพบุคคลและภาพเล่าเรื่อง มีขบวนราชรถลากด้วย
ม้า 1 ตัวประดับในภาพ ฐานขนาดกว้าง 12.5 ซม. ยาวด้านละ 17 ซม. ศิลปะลพบุรี อายุราวพุทธ
ศตวรรษที่ 16-17 ไม่ทราบที่มา จัดแสดงที่ห้องลพบุรี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร
กรุงเทพมหานคร เลขทะเบียน ลบ.67 (ภาพที่ 38)

ภาพที่ 38 ภาพเล่าเรื่องมีขบวนราชรถลากด้วยม้า 1 ตัว ประดับที่มุ่มฐานที่ตั้งเทวรูปที่เป็นส่วนประกอบของราชรถ ทำด้วยแผ่นสำริดรูปสามเหลี่ยมฉลุลาย ศิลปะลพบุรี จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

- **หลักฐานช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-20 ตรงกับสมัยสุโขทัย**

1. ภาพสลักลายเส้น วัดศรีชุม จ. สุโขทัย

พุทธชาดก ตอนโกชนานิชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นม้า สลักเป็นลายเส้นบนหินชนวนในอุโมงค์มณฑปวัดศรีชุม จ. สุโขทัย (ภาพที่ 39) ศิลปะสุโขทัย ปลายพุทธศตวรรษที่ 19⁴⁹ มีข้อความจารึกด้วยอักษรไทยสมัยสุโขทัย 3 บรรทัด คำจารึกอ่านได้ว่า “โกชนานิชาดก พระโพธิสัตว์ เป็นม้าเทศนาธรรมแด่พระยาเจ็ดคน อันเป็นคำรบยี่สิบสี่”⁵⁰ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ทะเบียนเลขที่ สข . 3 ขนาด 28 x 48 ซม. รูปม้าที่จารไว้เป็นม้ามีสังวาลที่คอ ลักษณะสมส่วน อ้วนพี งดงาม อยู่ในท่านั่งหมอบบนแท่น ขนแผงคอเป็นเส้นมีระเบียบปลายขนอยู่

⁴⁹ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550), 155.

⁵⁰ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาค 5 (วัดศรีชุม), (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2526), 49.

ในกรอบ ไม่พลั่วเป็นเส้นไหว มีผมหน้ายาวลงมาถึงระดับตา ลักษณะเด่นของศิลปะลายสลักรูปม้านี้ คือ มีปอยผมหน้าม้ายาวเป็นพวงปรกลงมาถึงสันจมูก ส่วนของหางจะยกกระดกโคนหางขึ้นตรง ก่อนจึงค่อยหักศอกปลายลงเสมอ และส่วนของลำคอจะเขียนเป็นรอยเส้นรอบครึ่งปล้องคอ แสดงถึงรูปแบบเฉพาะของศิลปะยุคนี้

ภาพที่ 39 ภาพสลักบนแผ่นหินเรื่องโกชานนิชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นม้าในอุโมงค์ มณฑปวัดศรีชุม จ. สุโขทัย มีข้อความจารึกด้วยอักษรไทยสมัยสุโขทัย ศิลปะสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ 19

ที่มา : หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร , 2550), 155.

ภาพที่ 40 ภาพลายเส้นลอกจากภาพสลักเล่าเรื่องพุทธชาดกรูปม้าตอนโกชานนิชาดก ที่วัดศรีชุม จ. สุโขทัย เขียนโดยกรมศิลปากร

ที่มา : กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึกภาค 5 (วัดศรีชุม) (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2526), 48.

2. เศษเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่ง ลายประทับรูปบุคคลกำลังขี่ม้า คนกำลังฝึกม้า คนควบม้า และลวดลายรูปม้าอิริยาบถต่างๆ⁵¹ จำนวนหลายชิ้น หลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากการขุดค้นที่แหล่งเตาเผาบ้านบางปูน จ. สุพรรณบุรี กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17-20 (ภาพที่ 41 และ 42) ลักษณะม้าวิ่งมีคนที่ขี่มักแสดงการปลิวไหวของขนแพงคอเป็นเส้นลู่ไปด้านหลัง รูปทรงม้าสมส่วนและสมจริง หางม้าทุกอิริยา บถมีลักษณะพิเศษคือโคนหางจะตั้งขึ้นขนานกับพื้นแล้วจึงหักเป็นมุมฉากลงไป

จารึก วิไลแก้ว, 2531 ได้ทำการศึกษาโบราณวัตถุและหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในการสำรวจและขุดค้นอย่างละเอียด และรายงานว่าผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในกลุ่มเครื่องถ้วยสุพรรณบุรีที่พบลวดลายนี้ เป็นเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่ง (Stoneware) ในกลุ่มภาชนะประเภทไห มีการตกแต่งลวดลายตั้งแต่ส่วนคอ ไหล่ ตัว ตลอดจนถึงฐาน ลักษณะเป็นลายขูดขีดและกดประทับจากแบบ หรือแม่พิมพ์หลายลักษณะด้วยกัน ที่สำคัญคือรูปภาพบุคคล รูปสัตว์ ลายเรขาคณิต ลายใบไม้ดอกไม้ว ในกรอบสามเหลี่ยมและสี่เหลี่ยม ลวดลายในกรอบสี่เหลี่ยม ที่โดดเด่นปรากฏบนไหขนาดต่าง ๆ นั้น จารึก วิไลแก้ว สันนิษฐานว่าเป็นภาพสะท้อนถึงพิธีแรกนาขวัญ ภาพการจับช้างป่า ภาพช้างศึก ม้าศึก ไพร่ราบ พลเดินเท้า ฯลฯ และลวดลายคล้ายเสมา เป็นต้น⁵² หลักฐานจากการขุดค้นศึกษาทางโบราณคดีครั้งที่ 2 พ.ศ.2542 ยืนยันว่าแหล่งเตาเผาที่บ้านบางปูน ได้ทำการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งมาตั้งแต่เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 และดำเนินการผลิตสืบเนื่องมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 20 -21⁵³

⁵¹กรมศิลปากร, แหล่งเตาเผาบ้านบางปูน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์, 2531), 57

⁵²เรื่องเดียวกัน, 31.

⁵³สาธิต ไพรชาญจิตร , “แหล่งเตาและเครื่องถ้วยสุพรรณบุรีที่บ้านบางปูน .” เอกสารโครงการโบราณคดีชุมชน ภาควิชาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 6 มกราคม 2549. (อัดสำเนา)

ภาพที่ 41 ลายประทับรูปบุคคลกำลังขี่ม้า หลายอิริยาบถ บนเศษเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่ง ที่แหล่ง
เตาเผาบ้านบางปูน จ. สุพรรณบุรี กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17-20
แถวล่างเป็นภาพวาดลายเส้น ลวดลายประทับรูปบุคคลกำลังขี่ม้า แสดงภาพม้าที่ปรากฏ
บนชิ้นส่วนภาชนะดินเผาเตาบ้านบางปูนในอิริยาบถต่างๆ
(มนัสศักดิ์ รักอยู่, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ จ. นครปฐม, 2550.
และ สายันต์ ไพรชาญจิตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.)

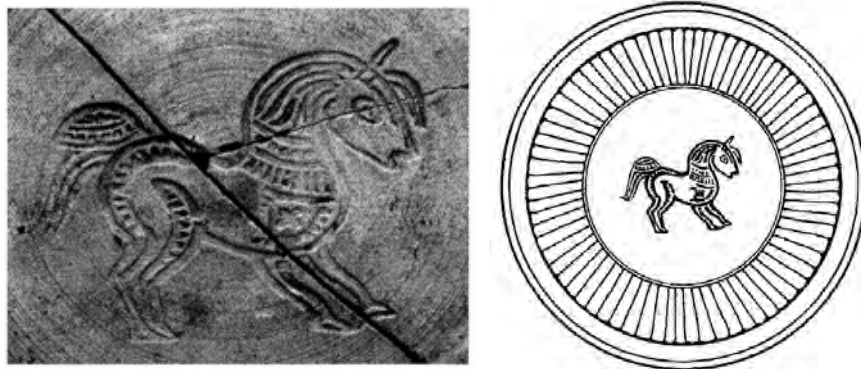

ภาพที่ 42 เศษภาชนะดินเผาจำนวน 2 ชิ้น มีลายประทับรูปบุคคลกำลังขี่ม้าวิ่ง มือข้างหนึ่งถืออาวุธ อีกข้างหนึ่งถือบังเหียนบังคับม้า และภาพวาดลายเส้น จากการขุดค้นที่แหล่งเตาเผาบ้านบางปูน จ. สุพรรณบุรี จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุพรรณบุรี จ. สุพรรณบุรี (สาขันธ์ ไพรชาญจิตร, มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.)

ที่มา : กรมศิลปากร, แหล่งเตาเผาบ้านบางปูน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์, 2531), 54.

3. ลวดลายม้าบนขาม ,งานเคลือบจากแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว จ . พะเยา เป็นรูปม้าทรงเครื่องซึ่งเป็นสัตว์มงคล ชื่อนทับอยู่ตรงกลางดวงอาทิตย์ หรือธรรมจักร โดยพบร่วมกับลวดลายสัตว์อื่นๆ ได้แก่สิงห์ เสือ ช้าง ม้า นกหงส์ ปลาแบบต่างๆ (ภาพที่ 43) ซึ่งลายสัญลักษณ์รูปสัตว์มงคลเหล่านี้พบใช้กันแพร่หลายใน อินเดีย จีน และกลุ่มชนชาวไทย-ลาว มาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล และยังเป็นหลักฐานแสดงถึงคติความเชื่อของกลุ่มชนแถบนี้ในการนำรูปสัตว์มงคลมาไว้บนขาม ขาม ทำให้กลายเป็นวัตถุมงคลและนำไปใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ได้ ภาชนะเครื่องถ้วยจากแหล่งเตานี้กำหนดอายุสมัยราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19⁵⁴

⁵⁴ สาขันธ์ ไพรชาญจิตร, โบราณคดีเครื่องถ้วยสยาม แหล่งเตาเมืองน่านและพะเยา (นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551), 157, 168, 177, 180.

ภาพที่ 43 ภาพลายประทับรูปม้าทรงเครื่องบนก้นชามดินเผาใน บนเศษภาชนะดินเผาในการขุดค้น
แหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว กลุ่มเตาเก่ามะเฟือง จ. พะเยา

ภาพขวา เป็นภาพวาดสังเคราะห์ได้มุมมองจากด้านบน

ที่มา : สายันต์ ไพเราะจูจิตร, โบราณคดีเครื่องถ้วยสยาม แหล่งเตาเมืองน่านและพะเยา (นครปฐม :
สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551), 168.

4. ภาพเขียนลวดลายรูปม้าสีดำได้เคลือบ คล้ายมังกรมีขา จำนวน 5 ขัน ที่ก้นจานดิน
ใน บนเศษภาชนะเครื่องถ้วยจากเตาเวียงกาหลง จ. เชียงราย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 (ภาพที่ 44)

ภาพที่ 44 ลวดลายรูปม้าสีดำได้เคลือบ คล้ายมังกรมีขา บนเศษภาชนะเครื่องถ้วยจากเตาเวียงกาหลง
จ. เชียงราย พุทธศตวรรษที่ 20
(โครงการเครื่องปั้นดินเผา, ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549.)

5. ตราในเงินทอกลำปาง ตีตรารูปม้าอยู่ที่ขอบซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเมืองลำปาง จึงเรียกกันว่า เงินทอกลวงดินม้า ทำด้วยเนื้อเงินผสมหรือเนื้อสำริด ลักษณะคล้ายเปลือกหอยกาบที่นูนด้านหนึ่งเป็นแอ่งเว้าด้านหนึ่ง (ภาพที่ 45)

การปรากฏรูปม้าตีตราบนเงินล้านนานั้น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของม้า ที่ถูกเลือกให้เป็นสัตว์สัญลักษณ์ของเมืองลำปาง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ลักษณะม้าไม่เหมือนจริงนักเพราะมีขนาดเล็ก ทำขึ้นเพื่อแสดงสัญลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นเท่านั้น

เงินทอกเป็นเงินตราที่ชาวล้านนาใช้ภายในอาณาจักร ได้แก่ เงินทอกลำปาง ทอกเชียงใหม่ ทอกน่าน ทอกหอยโข่ง ทอกปากหมู โดยมีการตีตราสัญลักษณ์ประจำเมืองที่ผลิตไว้ เงินทอกลำปางตีตราม้า เงินทอกเชียงใหม่ตีตราช้าง เป็นต้น เงินทอกมีการใช้ติดต่อในรูปแบบเดียวกันอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยล้านนาตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ 19 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 24⁵⁵ เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาและพม่าไม่มีการควบคุมการผลิตเงินตราของประเทศราช หัวเมืองในอาณาจักรล้านนาจึงยังคงผลิตเงินตราของตนเองใช้จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพที่ 45 ภาพซ้าย ภาพเงินทอกลำปางตีตรารูปม้าที่ขอบ และตีตราอักษร “ล”

ภาพขวา เป็นภาพเขียนลายเส้นรูปม้าและอักษร “ล” จำลองจากของจริง
ที่มา : นวรัตน์ เลชะกุล, เบี้ย บาท กษาปณ์ แบงค์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี, 2543), 42.

⁵⁵ นวรัตน์ เลชะกุล, เบี้ย บาท กษาปณ์ แบงค์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี, 2543),

● ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 - 23

หลักฐานศิลปะโบราณวัตถุที่เกี่ยวกับม้าในช่วงสมัยอยุธยา มีจำนวนมาก ทั้งปรากฏบนภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนัง ประติมากรรมปูนปั้น ภาพสลักนูนต่ำ นูนสูง และประติมากรรมลอยตัว ตามโบราณสถานต่างๆ บนแผ่นเงินแผ่นทองฉลุลาย จำหลักลาย และการวาดลวดลาย บนภาชนะเครื่องถ้วย ดังนี้

1. แผ่นทองคำ แผ่นเงิน ฉลุลายหรือจำหลักรูปม้า

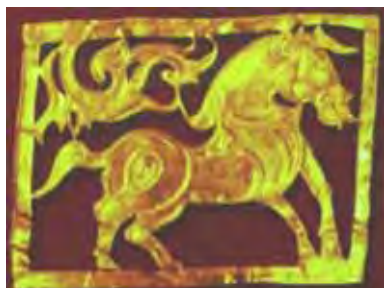
1.1 เครื่องทองคำฉลุลายรูปม้าจำนวนหลายชิ้น เป็นม้าทรงเครื่องเดี่ยว และม้าในลายกรอบทอง ที่กรุเจดีย์วัดมหาธาตุ จ. พระนครศรีอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 20 (พ.ศ. 1913-1931) จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 46 และ 47) เครื่องทองเหล่านี้ พบพร้อมกับหีบผอบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ นักวิชาการได้ตีความหมายไว้ว่าม้าทองคำนี้เป็นหนึ่งในรัตนเจ็ดอย่าง⁵⁶ ที่เป็นเครื่องประดับพระบารมีพระมหากษัตริย์ตามคติความเชื่อของอินเดียโบราณ อิทธิพลที่ได้รับจากอินเดียด้านศาสนาและด้านอื่นๆ รวมถึงการใช้เครื่องทองตามอย่างชาวอินเดียประดับตกแต่งร่างกาย และสิ่งของเครื่องใช้ที่ทำด้วยทองคำ เป็นการแสดงฐานะยศถาบรรดาศักดิ์ และอำนาจ⁵⁷

ภาพที่ 46 แผ่นทองคำฉลุลายรูปม้าทรงเครื่องทำวง ขนาด ยาว 8 ซม. สูง 7.7 ซม. ทะเบียนเลขที่ กศก 62 (20) จากกรุเจดีย์วัดมหาธาตุ จ. พระนครศรีอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 20 (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา)

⁵⁶ ญัตถุภัทร จันทวิช, “ม้า : รัตนหนึ่งในเจ็ดของเครื่องหมายมงคลแห่งพระจักรพรรดิ แผ่นทองจากกรุวัดมหาธาตุ พระนครศรีอยุธยา”, *ศิลปากร* 50, 5 (กันยายน – ตุลาคม 2550) : 117.

⁵⁷ ศิลปากร. กรม, *เครื่องทองกรุวัดราชบูรณะศิลปะของแผ่นดิน* (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2550), 194.

ภาพที่ 47 แผ่นทองคำฉลุลายม้าในกรอบสี่เหลี่ยม ที่กรุวัดมหาธาตุ จ. พระนครศรีอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 20 ขนาดสูง 4.5 ซม. ยาว 8.2 ซม. เลขทะเบียน ม . 44 (2) จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา

1.2 แผ่นทองคำจำหลัก และแผ่นทองคำฉลุลายรูปม้าทรงเครื่อง ขนาดยาว 5.5 ซม. สูง 4.5 ซม. เลขทะเบียน พ 11 จากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จ. พระนครศรีอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 20 (พ.ศ. 1967) จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 48) แผ่นทองคำรูปม้าสันนิษฐานว่าเป็นหนึ่งในสัตว์มงคล และหนึ่งในสปัตร์ต้นสำหรับเฉลิมพระเกียรติยศพระมหากษัตริย์ ที่พบร่วมกับลายฉลุรูปสัตว์มงคล และเครื่องทองต่างๆ

ภาพที่ 48 แผ่นทองคำฉลุลายรูปม้าทรงเครื่องในทำยี่น ที่กรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จ. พระนครศรีอยุธยา ศิลปะอยุธยาตอนต้น พุทธศตวรรษที่ 20 (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา)

1.3 แผ่นเงินฉลุลายรูปม้าทรงเครื่อง ขนาด 8 x 5 ซม. และรูปม้าเทียมราชรถ ขนาด 12 x 11 ซม. ใช้ถวายเป็นเครื่องพุทธบูชา แสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ จ. เชียงราย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 (ภาพที่ 49) ลักษณะเครื่องทรงของม้าประกอบด้วยอานม้า

ยกสูง ฝักรองอานเป็นแถบยาวห้อยลงมาเลยลำตัว และฝักลุมตัวม้าทรงสี่เหลี่ยมอยู่ใต้ฝักรองอาน ม้ามีผมหน้ายาวปรกลงมา อยู่ในท่าย่างเดิน

ภาพที่ 49 แผ่นเงินฉลุลายรูปม้าทรงเครื่อง และรูปม้าเทียมราชรถ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ จ. เชียงราย พุทธศตวรรษที่ 21-22

2. ประติมากรรมดินเผาลอยตัว

2.1 ประติมากรรมรูปปั้นลอยตัวเครื่องเคลือบดินเผาสังคโลกรูปม้ามีคนขี่ พร้อมสายบังเหียนและอาน มีคนยืนประจำที่ขาม้าทั้งสี่ คนขี่สี่ระยะชำรุด น้ำเคลือบหลุดลอก ขนาดความสูง 22 ซม. พบในเรือกลางอ่าวที่จมอยู่ใต้ท้องทะเลอ่าวไทย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 เก็บที่คลังโบราณ วัตถุ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร จ . ปทุมธานี ทะเบียนเลขที่ 102/2535 (ภาพที่ 50) ลักษณะม้าหน้าสั้น ยืนก้มหัวแบบม้าหมากรุก ใบหน้าสั้น สายบังเหียนและสายรัดอานเส้นใหญ่กลม ลำตัวอ้วนสูงใหญ่ได้สัดส่วน ขนแผงคอตั้งขึ้นเป็นแผงแต่หักหายไปเกือบหมด

ภาพที่ 50 ประติมากรรมลอยตัวเครื่องเคลือบดินเผาสังคโลก จากแหล่งเตาศรีสังขนาถ รูปม้ายืนมีคนขี่ ได้จากเรือกลางอ่าวที่จมอยู่ใต้ทะเลอ่าวไทย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21-22

(Roxana Brown, Bangkok University, 2007.)

2.2 ประติมากรรมลอยตัวเครื่องเคลือบดินเผาสังคโลก สีขาวลายน้ำตาลได้เคลือบ รูปช้างออกศึก ด้านข้างซ้ายขวามีคนขี่ม้าติดอยู่ข้างละตัว ม้าด้านขวาชำรุดหายไปเหลือแต่หาง ส่วนคอคนขี่ม้าด้านซ้ายหักชำรุดขนาดความสูง 25 ซม. เศาศรีสังขนาลัย จ. สุโขทัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 แสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ทะเบียน 758/2502 (ภาพที่ 51)

ภาพที่ 51 ประติมากรรมลอยตัวเครื่องเคลือบดินเผาสังคโลก สีขาวลายน้ำตาลได้เคลือบ รูปช้างออกศึก ด้านข้างซ้ายขวามีคนขี่ม้าติดอยู่ข้างละตัว เศาศรีสังขนาลัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 แสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร

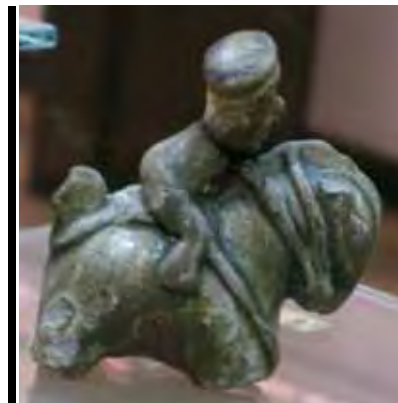
นอกจากนี้ยังพบประติมากรรมลอยตัวเครื่องสังคโลกรูปช้างออกศึก มีคนขี่สองคน และมีม้ายกขาหน้าพร้อมคนขี่สี่ตัวติดอยู่ที่ขาข้างทั้งสี่ มีคนที่หางช้างอีกหนึ่งคน เคลือบขาว และเคลือบน้ำตาล สภาพสมบูรณ์ จากแหล่งเศาศรีสังขนาลัย จ. สุโขทัย อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานอินโดนีเซีย (ภาพที่ 52)

ภาพที่ 52 ประติมากรรมเครื่องสังคโลกรูปช้างออกศึกมีคนขี่สองคน และมีม้ายกขาหน้าพร้อมคนขี่
สี่ตัว ติดอยู่ที่ขาข้างทั้งสี่ มีคนที่ทางช้างอีกหนึ่งคน เคลือบเขียว และเคลือบน้ำตาล จาก
แหล่งเตาศรีสังขนาถย์ อายูราวพุทธศตวรรษที่ 20-21

ที่มา : Guerin, N. and Oenen, D., Thai Ceramic Art – The Three Religions (Singapore : Sun Tree
Ltd., 2005), 254.

2.3 ประติมากรรมลอยตัวเครื่องเคลือบดินเผาสังคโลก เคลือบเขียว รูปม้ามี่คนขี่ไล่
หมวก ถือบั้งเหียน หูและขาม้าทั้งสองชำรุด เป็นตุ๊กตาสังคโลกรูปสัตว์ ขนาดความสูงยาว 8 x 8.5 ซม.
จากเตาศรีสังขนาถย์ จ. สุโขทัย อายูราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พระนคร ทะเบียน 198/2487 (ภาพที่ 53)

ภาพที่ 53 ประติมากรรมลอยตัวเครื่องสังคโลก เคลือบเขียว รูปม้ามี่คนขี่ไล่หมวก ถือบั้งเหียน
สภาพชำรุด กลุ่มตุ๊กตารูปสัตว์เตาศรีสังขนาถย์ จ. สุโขทัย อายูราวพุทธศตวรรษที่ 21-22

2.4 ประติมากรรมลอยตัวเครื่องสังคโลก ปั้นเป็นตุ๊กตารูปสัตว์ต่างๆ มีรูปปั้นม้า ทั้ง 1 ตัว และ 2 ตัว ทั้งมีและไม่มีคนขี่ เคลือบเขียว เคลือบน้ำตาล เตาศรีสัชนาลัย จ. สุโขทัย ปัจจุบันแสดงที่พิพิธภัณฑสถานต่างประเทศ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 (ภาพที่ 54)

ภาพที่ 54 รูปปั้นลอยตัวเครื่องเคลือบดินเผาสังคโลก เคลือบสีน้ำตาล เป็นตุ๊กตารูปม้ายืนตัวเดียว พร้อมสายบังเหียนที่นูนหนาเห็นชัดเจน ศิลปะสุโขทัย

ที่มา : Guerin, N. and Oenen, D., Thai Ceramic Art – The Three Religions Singapore : Sun Tree Ltd., 2005), 256.

2.5 ประติมากรรมเครื่องสังคโลกขนาดเล็ก เคลือบเขียว พบประติมากรรมลอยตัวรูปหัวม้า ตกแต่งด้วยลวดลายขูดขีดเป็นร่องลึก มีเชือกบังเหียนรัดที่ปากพาดแก้มมาที่คอ ผมน้ำปรก ลงมาถึงสันจมูกจากแหล่งเตาศรีสัชนาลัย ใช้เป็นเครื่องประดับสถาน ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคโลก จ. สุโขทัย (ภาพที่ 55) ศิลปะสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ 21-22

ภาพที่ 55 ประติมากรรมลอยตัวรูปหัวม้าขนาดเล็ก เครื่องสังคโลกเคลือบเขียว ลวดลายขูดขีดเป็นร่องลึก พุทธศตวรรษที่ 21-22 ศิลปะสุโขทัย

2.6 ประติมากรรมตุ๊กตาดินเผา รูปม้ามีคนขี่ขนาดเล็ก สูง 16 ซม. ศิลปะอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 21-23 รูปม้ามียุคสมัยผสมหน้ายาวเป็นพวงปรกลงมาถึงสันจมูกคล้ายหงอน ใบหูแหลมตั้งขึ้น อ้าปากเล็กน้อย บั้นท้ายลาดลงต่ำ หางหักหายไป คนมีรูกลางศีรษะ ไม่ผูกสายบังเหียน (ภาพที่ 56) พบที่จังหวัดกาญจนบุรี จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง จ. สุพรรณบุรี ทะเบียนเลขที่ 12/2522

ภาพที่ 56 ประติมากรรมตุ๊กตาดินเผา รูปม้ามีคนขี่ขนาดเล็ก ศิลปะอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 21-23 (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง จ. สุพรรณบุรี, 2552)

2.7 ประติมากรรมตุ๊กตาดินเผา รูปม้ายืน ขนาดเล็ก สูง 15 ซม. สภาพชำรุด ศิลปะอยุธยา เป็นประติมากรรมที่ทำขึ้นอย่างง่าย ๆ ทั้งรูปบุคคลและรูปสัตว์ เพื่อใช้ในพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อ⁵⁸ รูปม้ามียุคสมัยปากอ้าเล็กน้อย ผมนหน้ายาวเป็นพวงปรกลงมาถึงสันจมูกคล้ายหงอน ใบหูหนาแหลมตั้งขึ้น ราวพุทธศตวรรษที่ 21-23 จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี (ภาพที่ 57)

⁵⁸ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี, ประติมากรรมเพื่อความเชื่อ, คำบรรยายภาพ, 2552.

ภาพที่ 57 ภาพด้านข้างและด้านหน้า ประติมากรรมตุ๊กตาดินเผารูปม้ายืน สภาพชำรุด ศิลปะอยุธยา
จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี

2.8 ประติมากรรมตุ๊กตาดินเผารูปม้ายืนมีคันทรี ขนาดสูง 18 ซม. สภาพชำรุดที่ขาหน้า
ริมฝีปากล่าง และใบหูขวาหัก ศีรษะคันทรีหักหายไป ฝีมือประณีต ศิลปะอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่
20 - 22 ม้ามีลักษณะเด่นคือมีขนแผงคอ อดังเป็นสันนูน ผมนหน้าเป็นพวงยาวลงมาถึงสันจมูกส่วน
ปลายหักชำรุด ใบหูแหลมตั้งขึ้นบนท้ายลาดลงต่ำ และโคนหางกระดกขึ้นแล้วหักพับลงตรง
ส่วนกลาง ลำตัวอ้วนกลม ม้าไม่ผูกสายบังเหียน พบที่เมืองโบราณพระรถ วัดหน้าพระธาตุ อ. พนัสนิคม จ. ชลบุรี ปัจจุบันเก็บที่คลังวัดหน้าพระธาตุ อ. พนัสนิคม จ. ชลบุรี (ภาพที่ 58)

ภาพที่ 58 ตุ๊กตาดินเผารูปม้ายืนมีคันทรี ฝีมือประณีต ศิลปะอยุธยา ที่วัดหน้าพระธาตุ จ. ชลบุรี

3.ภาพสลักบนปูนปั้น และ ภาพลวดลายปูนปั้นบนปูนต่ำ

3.1 ภาพสลักบนแผ่นไม้ ที่ด้านหลังรอยพระพุทธรูปบาทสลักไม้ วัดพระรูป

จ. สุพรรณบุรี เป็นภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ⁵⁹ มีขบวนพวงหรีดมารบนหลังช้าง หลังม้า (ภาพที่ 59) ศิลปะอยุธยาตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ 20-21

ภาพที่ 59 ภาพสลักบนแผ่นไม้ ที่ด้านหลังรอยพระพุทธรูป วัดพระรูป จ.สุพรรณบุรีเล่าเรื่องตอนมารผจญ รูปม้ามามีพวงหรีดมารขึ้นหลัง วังตามพระยามารที่อยู่บนหลังช้างในขบวนพวงหรีด

3.2 ภาพปูนปั้นบนปูนต่ำเรื่องราวพุทธประวัติ ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ณ ที่ผนังข้างบันไดทางขึ้นองค์พระธาตุทั้งสองด้านในวิหารพระทรงม้า วัดพระมหาธาตุนครศรีธรรมราช จ. นครศรีธรรมราช สร้างในราวพุทธศตวรรษที่ 19 บุรณะครั้งสุดท้ายสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พุทธศตวรรษที่ 23⁶⁰ (ภาพที่ 60) ลักษณะเป็นม้าทรงเครื่องมีเครื่องสายบังเหียน ผ้าปูรองอาน และอานม้าประดับลวดลายในท่ากำลังเหาะ รูปทรงสมส่วน มีใบหน้าและลำคอยาว โคนหางกระดกขึ้นเล็กน้อยแล้วหักตรงยาวลงมา

⁵⁹ น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง], ศิลปกับโบราณคดีในสยาม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2520), 157.

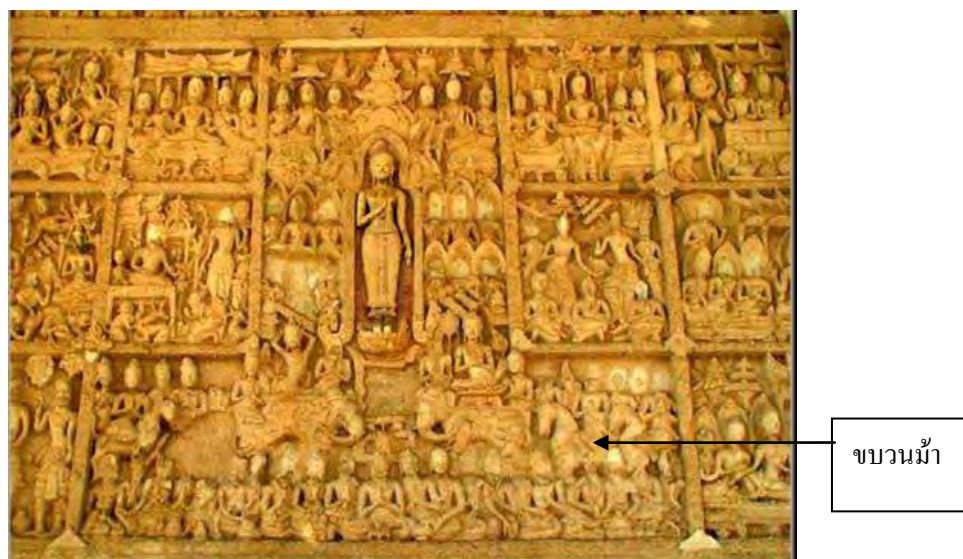
⁶⁰ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ . ประวัติศาสตร์อารยธรรมภาคใต้ : แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, 2545), 183.

ภาพที่ 60 ภาพปูนปั้นที่ผนังวิหารพระทรงม้า พระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช จ. นครศรีธรรมราช ภาพพุทธประวัติ ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม

3.3 ภาพปูนปั้นประดับผนังสกัดหน้า เรื่องพุทธประวัติ ตอนพระพุทธรเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเรื่องทศชาติชาดก ปรางค์ม้าวร่วมในขบวนรับเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สลักที่ผนังส่วนกลางระหว่างประตูทางเข้าหน้าวิหารวัดไถ่ จ. ลพบุรี ศิลปะอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 (ภาพที่ 61)

ประติมากรรมปูนปั้นที่วัดไถ่ จ. ลพบุรี แสดงภาพตอนสำคัญของชาดกแต่ละชาติ การอธิบายว่าเป็นพระชาติใด ตอนใด มีการสื่อความหมายให้เกิดความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับทศชาตินั้น ทำให้ตีความได้ว่าเป็นภาพเรื่องราวของทศชาติชาดกตอนใดได้ ดังแผนผังข้างล่างนี้ การปรากฏภาพม้าในตอนดังกล่าวแสดงถึงจินตนาการการสื่อความหมายของภาพ แสดงถึงการถวายพระเกียรติยศ และการวะแด่พระพุทธรองค์ ลักษณะของม้าในขบวนเป็นม้ายืนตรงสง่ามีระเบียบรูปร่างสวยงาม ก้มศีรษะแบบม้าหมากรุก

ภาพที่ 61 ภาพปูนปั้นประดับผนังศักดิ์หน้า เรื่องพุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเรื่องทศชาดก ที่ผนังหน้าวิหารวัดไผ่ จ. ลพบุรี

นารด 8	วิฑูร 9	พระพุทธองค์ เสด็จลงจาก สวรรค์ชั้น	เนมิยราช 4	สุวรรณสาม 3
จันทกุมาร 7	เวสสันดร 10	ดาวดึงส์ มี เทพเทวดา และขบวนมา	มโหสถ 5	มหาชนก 2
อุริทัตต์ 6	ขบวนม้า	ส่ง-รับเสด็จ	ขบวนม้า	เดมิย์ 1

แผนผังที่ 1 แผนผังแสดงตำแหน่งและลำดับของทศชาติชาดกแต่ละตอน บนผนังปูนปั้นศักดิ์หน้า ที่วิหารวัดไผ่ จ. ลพบุรี มีขบวนช้าง ขบวนม้ามารับเสด็จพระพุทธองค์จากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (ดัดแปลงมาจากภาพลายเส้นกรมศิลปากร)⁶¹

⁶¹ มหาวิทยาลัยศิลปากร , ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ คณะโบราณคดี , ตามเส้นทางงานช่างโบราณ:ประวัติศาสตร์ศิลป์กับการท่องเที่ยว, (กรุงเทพฯ : เอส วี พี การพิมพ์, 2550), 25.

3.4 ภาพปูนปั้นประดับผนังสกัดหลังของวิหารวัดไถ้ จ. ลพบุรี เรื่องมโหสถชาดก ตอนสงครามหนึ่งร้อยหนึ่งทัพ มีกองทัพม้าปรากฏในขบวนรบ ศิลปะอยุธยา⁶² อายุราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 (ภาพที่ 62 และ 63)

ภาพที่ 62 ภาพปูนปั้นประดับผนังสกัดหลังของวิหารวัดไถ้ จ. ลพบุรี เล่าเรื่องมโหสถชาดก ตอนสงครามหนึ่งร้อยหนึ่งทัพ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 22-23

ภาพที่ 63 ภาพขยายรูปขบวนม้าออกศึก จากภาพปูนปั้นประดับผนังสกัดหลังของวิหารวัดไถ้ เล่าเรื่องมโหสถชาดก ศิลปะอยุธยา

ที่มา : กรมศิลปากร, ลายปูนปั้น : งานช่างประณีตศิลป์ของไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2540), 157.

⁶² เรื่องเดียวกัน, 26 – 27.

4. ภาพเขียน ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพลายรดน้ำ

หลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นภาพเขียนมีช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา พบภาพจิตรกรรมหลายแห่ง แต่มักเสื่อมสภาพและลบเลือนไปตามกาลเวลา ส่วนใหญ่เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพเขียนบนสมุดไทย ฝาเบด ภาพลายรดน้ำบนตู้พระไตรปิฎกและบนตู้พระธรรม ภาพม้าที่เขียนมีลักษณะรูปร่างได้สัดส่วนสมจริงมากขึ้น ลักษณะเด่นของศิลปะคือมีขนแพงคอเขียนเป็นเส้นตั้งในกรอบแนวขนานกับแพงคอ และต่อมาเขียนเป็นเส้นขอบขนานยาวไปกับแพงคอเส้นเดียว ที่ส่วนของลำคอจะมีเส้นวงโค้งเป็นปล้อง 3-4 ปล้องให้เห็นเสมอเพื่อให้เกิดความอ่อนช้อย ภาพเริ่มแรกที่ปรากฏลักษณะเด่นเหล่านี้ คือภาพสลักเรื่องโกซหานิชชาดกที่มณฑลปัตตานี จ. สุโขทัย ถือเป็นภาพต้นแบบของลักษณะทางศิลปะนี้ตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ลีลาของม้ามักอยู่ในท่ายืนตรงหรือเดินเหยาะ ไม่โลดโผนเหมือนลวดลายที่ทำขึ้นก่อนหน้านี้นี้ ถ้าเป็นม้าทรงเครื่องมักมีเครื่องประดับที่สายบังเหียน ที่สายรัดคอกมีลายคล้ายสร้อยสังวาลย์คล้องอยู่ มีสายรัดโคนหาง และมีลวดลายประดับที่ผ้าปูรองอาน อานม้า พัฒนาแตกต่างกันตามความนิยมในแต่ละช่วงสมัย

จากจดหมายเหตุของราชทูตฝรั่งเศสลา ลูแบร์ กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามโปรดให้เลี้ยงม้าไว้ประมาณ 2,000 ตัวเท่านั้นเอง มีม้าที่ส่งมาจากเปอร์เซียราว 12 ตัว แต่เสื่อมพันธุ์หมดแล้ว” “ตามธรรมเนียมพระองค์ทรงส่งเจ้าพนักงานไปจัดหาซื้อม้าที่เมืองปัตตาเวีย ซึ่งเป็นม้าพันธุ์เล็ก เปรี๊ยวพอใช้ แต่มีพิษ ” ม้าที่ปรากฏในภาพเขียนจึงน่าจะเป็นม้าเทศ และม้าที่มาจากชาว คนขี่ม้าในขบวนเป็นพวกแขก ลาว ทหารไทย สัมพันธ์กับรูปลักษณะของม้า และการแต่งกายของทหาร ดังเช่นข้อมูลจากบันทึกของคณะทูตเปอร์เซียเข้ามากรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เรื่องสำเนาอักษรีย์สุลัยมาน – The Ship of Sulaiman แปลโดย ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์ , 2517 คณะราชทูตของกษัตริย์สุลัยมานที่เดินทางทางเรือมาเยือนกรุงสยามในช่วง พ.ศ. 2228 - 2231 คณะทูตได้นำม้ามืดตัวเข้ามาด้วยเพื่อใช้ในการเดินทางทางบกหลายตัว รวมทั้งใช้ตามขบวนเสด็จไปยังที่ต่างๆ และได้ขายม้าให้แก่ชาวสยามก่อนเดินทางกลับ⁶³

4.1 ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ วัดช่องนนทรี เขตช่องนนทรี

กรุงเทพมหานคร ศิลปะอยุธยาตอนกลาง ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22 เล่าเรื่อง ทศชาติชาดก อดีตพระพุทธเจ้า และพุทธประวัติ มีจิตรกรรมภาพม้าหลายภาพปรากฏบนผนังในพระอุโบสถด้านทิศใต้ เล่าเรื่องทศชาติชาดก ตอนวิรุทธชาดก และตอนพรหมนารถชาดก (ภาพที่ 64)

⁶³ ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์ , ผู้แปล, บันทึกของ คณะราชทูตเปอร์เซียเข้ามากรุงศรีอยุธยา : สำเนาอักษรีย์สุลัยมาน (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2545), 5, 41.

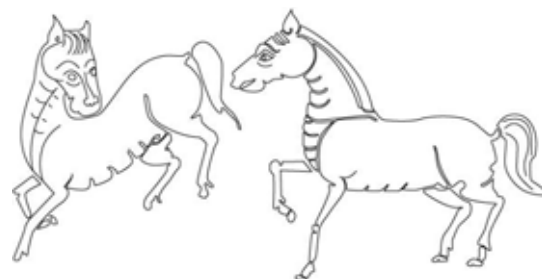
ม้าเทศ มีขนาดใหญ่

ม้าพันธุ์ผสมหรือม้าเอเชีย

ภาพที่ 64 ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดช่องนนทรี กรุงเทพมหานคร เรื่องทศชาติชาดก ตอนวิรุทธชาดก และพรหมนารถชาดก ศิลปะอยุธยาตอนกลาง ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22

4.2 ผู้พระไตรปิฎกปลายกำแพงลือ ศิลปะอยุธยา ลวดลายป่าหิมพานต์ พุทธศตวรรษที่ 23 แสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

4.3 ลายรดน้ำบนตู้พระไตรปิฎก ศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 23 มีภาพฝูงม้า พลาหกอาศัยในป่าหิมพานต์ ใกล้ปากแม่น้ำ รูปหัวม้าที่ไหลมาจากสระอโนดาต แสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา (ภาพที่ 65) แสดงภาพม้าไม้ประดับเครื่องทรงหรือผูกสายบังเหียนซึ่งเป็นม้าป่า

ภาพที่ 65 ลวดลายรูปม้าในป่าหิมพานต์ ริมสระอโนดาต บนตู้พระธรรมไม้ลายรดน้ำ ศิลปะ
อยุธยา พุทธศตวรรษที่ 22-23 จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จ.
พระนครศรีอยุธยา

4.4 ลายรดน้ำบนตู้พระธรรม พุทธศตวรรษที่ 23 ลวดลายพุทธชาดก มีภาพ
เทวดาทรงม้า แสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา

4.5 ลายรดน้ำบนหีบพระธรรม พุทธศตวรรษที่ 23 มีภาพม้าทรงของเทวดา และ
ภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ และพระเวสสันดรชาดก ศิลปะล้านนา แสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
เชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ (ภาพที่ 66 และ 67)

ภาพที่ 66 ภาพม้าทรงของเทวดา ลายรดน้ำบนหีบพระธรรม พุทธศตวรรษที่ 23-24
จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ จ. เชียงใหม่

ภาพที่ 67 หีบพระธรรม ลายรดน้ำ แสดงภาพเล่าเรื่องพระเวสสันดรชาดก ศิลปะล้านนา
พุทธศตวรรษที่ 23- 24 จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ จ. เชียงใหม่

● ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 สมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

หลักฐานทางโบราณคดีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นมา นิยมการเขียนภาพ จึงปรากฏภาพม้าในงานจิตรกรรมมากกว่าในงานประติมากรรมอื่น การเขียนภาพม้ามียุคหลายอิริยาบถ และสื่อความหมายเรื่องราวของภาพ นั้นๆ ได้ละเอียดชัดเจนมาก ความสวยงามขึ้นกับฝีมือช่าง และรูปแบบศิลปะที่นิยม และมีความเหมือนจริง สามารถสื่อเรื่องราวและแสดงลักษณะรูปทรงของม้าในภาพได้

1. ภาพเขียนในสมุดไทยขาว หอสมุดแห่งชาติ ท้าวสุกรี แสดงวีรกรรมพระนพพยุหยาตรา ม้า ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ต้นพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งเป็นหนึ่งในพระนพพยุหยาตราใหญ่หรือพระนพพยุหยาตราเพชรพวงในสมัยกรุงศรีอยุธยา อันประกอบด้วยการจัดวีรกรรมพระนพพยุหยาตรา ม้ามารวมอยู่ด้วย ในพระนพพยุหยาตราม้าจะมีม้าจัดแต่งเป็นพระนพพยุหยาตรา และพระนพพยุหยาตราใหญ่ก็มีม้าประกอบในพระนพพยุหยาตราด้วย หลักฐานในหอสมุดแห่งชาติปัจจุบันเป็นเอกสารในรูปสมุดไทยที่บันทึกขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. 2336 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยบอกรายละเอียดว่า ได้คัดมาจากรูปของเก่าครั้ง พ.ศ. 2219 ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช⁶⁴

ลักษณะภาพเขียนเป็นม้าเทศและม้าพันธุ์ผสมรูปร่างไม่สูงใหญ่ นักผูกเครื่องม้าเต็มยศ ผู้ขี่มีทั้งทหารไทย และคนต่างชาติ ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลในจดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ หลายตอนที่

⁶⁴ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และนิยะดา ทาสุนัข , พระนพพยุหยาตรา : ประวัติและพระราชพิธี (กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2531), 4.

กล่าวถึงม้าและม้าทรงของพระมหากษัตริย์ ว่าซื้อมาจากเปอร์เซียและปัตตาเวีย⁶⁵ (ภาพที่ 70) ศิลปะอยุธยาตอนปลาย-รัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพที่ 68 ภาพเขียนในสมุดไทย แสดงกระบวนพยุหยาตราม้า ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คัดลอกจากต้นฉบับเดิม (พ.ศ. 2219) เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 24 (พ.ศ. 2336) ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ที่มา : กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ , กระบวนพยุหยาตรา : ประวัติและพระราชพิธี (กรุงเทพฯ : ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรฯ, 2531), 100, 104

2. หนังสือสมุดไทยตำราม้า ต้นฉบับแต่งขึ้นสมัยอยุธยา โปรดฯให้ทำการคัดลอกใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ 3 เก็บรักษาที่สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ใน

⁶⁵ สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล, จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ : ราชอาณาจักรสยาม โดย มร. เดอะลา ลูแบร์ อัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มแห่งองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไปสู่พระเจ้ากรุงสยาม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2510), 177

เอกสารโบราณหมวดสัตวศาสตร์ ว่าด้วยตำราม้า ชื่อ “พระสมุดโคลงแผนม้า ตำราพุกาม”⁶⁶ มีภาพเขียนสีถ่ายแบบม้าของเดิมมาประกอบลักษณะของม้าที่จัดกลุ่มออกเป็นประเภทต่างๆ เขียนม้ารูปทรงเดียวกันทั้งหมดแตกต่างกันที่สี ขวัญ ใบหน้า และปลายหาง พร้อมคำบรรยายเป็นคำโคลง เรียกตำราลักษณะม้า ตำราม้าคำโคลง (ภาพที่ 69)

ภาพที่ 69 ภาพเขียนสีน้ำยารูปม้า ในตำราม้าคำโคลง จากหนังสือสมุดไทยขาว ศิลปะรัตนโกสินทร์ ตอนต้น

ที่มา : กรมศิลปากร, ตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2508. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานบำเพ็ญกุศลศตมวารศพพระยาประติพัทธภูบาล (คอ อยู่เหลณ ระนอง) มิถุนายน 2508), 47.

3. สมุดภาพไตรภูมิภิกขา

สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม 2 มีหลายตอนที่ปรากฏรูปม้าในบทบาทหน้าที่ต่างๆ ได้แก่ ภาพพุทธประวัติเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ ภาพตอนเสด็จประพาสอุทยาน ภาพสระอโนดาตในป่าหิมพานต์ ภาพทศชาติชาดก ภาพพระอาทิตย์ พระจันทร์ทรงราชรถบนท้องฟ้า เป็นต้น สมุดภาพไตรภูมิฉบับนี้เขียนขึ้นเป็นภาษาไทยในปลายพุทธศตวรรษที่ 23 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 (ภาพที่ 70)

⁶⁶“พระสมุดโคลงแผนม้า ตำราพุกาม,” นิตยสารศิลปากร 46, 3 (พฤษภาคม – มิถุนายน 2546) : ปกหลัง.

ภาพที่ 70 สมุดภาพไตรภูมิภูมิกถา ส่วนแผนที่โบราณ แสดงตำแหน่งและภาพโดยรวมของสระ
อโนดาตมีแม่น้ำ 4 สายไหลลงสู่มหานที ปากแม่น้ำทางทิศใต้เป็นรูปหัวม้า มีฝูงม้า
พลาหกตระกูลอยู่ในป่าหิมพานต์ทิศเดียวกัน

ที่มา : กรมศิลปากร, สมุดภาพไตรภูมิภูมิกถา ฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี (กรุงเทพฯ : กรม
ศิลปากร, 2542), 194.

นอกจากนี้ภาพเขียนม้าที่ปรากฏในภาพเขียนไตรภูมิอีกกลุ่มหนึ่งคือม้าพาหนะเทียมรถ
ของพระอาทิตย์และพระจันทร์ พระอาทิตย์วงกลมสีแดงมีพระสุริยเทพกำลังทรงรถม้าสีขาว 9
ตัว และดวงจันทร์วงกลมสีเหลืองมีเทพบุตรพระจันทร์ทรงรถม้า 10 ตัว โคจรบนท้องฟ้ารอบเขา
พระสุเมรุในแนวเดียวกันแต่คนละฟาก ภาพม้าทรงในพุทธประวัติตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม
(ภาพที่ 71) และภาพพุทธชาดกบางตอน

ภาพที่ 71 ภาพพุทธประวัติ ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ ภาพที่ 122 สมุดภาพไตรภูมิ

ฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี พุทธศตวรรษที่ 23-24

ที่มา : กรมศิลปากร, สมุดภาพไตรภูมิภิกขา ฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542), 208.

4. ภาพลายน้ำ บนตู้พระธรรมไม้ ด้านหน้าเป็นลายมงคล 108 ประการ ด้านหลังเป็นรอยพระพุทธรูป ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้นสมัย ร.3 พุทธศตวรรษที่ 24 ภาพม้าทรงเครื่องเป็นหนึ่งในสิ่งมงคลทางพุทธศาสนา แสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ.ลพบุรี (ภาพที่ 72)

ภาพที่ 72 ภาพม้าทรงเครื่องหนึ่งในมงคล 108 ประการทางพุทธศาสนา ลายรดน้ำบนตู้พระธรรมพุทธศตวรรษที่ 24 ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพลายรดน้ำบนตู้พระไตรปิฎกไม้ และบนฉากกลับแลไม้ พุทธศตวรรษที่ 24 ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น เล่าเรื่องราวเกียรติ์ ปราภูปภาพม้าเทียมราชรถของพระรามหลายตอน จัดแสดงที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 73)

ภาพที่ 73 ภาพม้าเทียมราชรถของพระรามในเรื่องรามเกียรติ์ ลายรดน้ำบนตู้พระไตรปิฎก และบน
 ลับแลไม้ ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น พุทธศตวรรษที่ 24

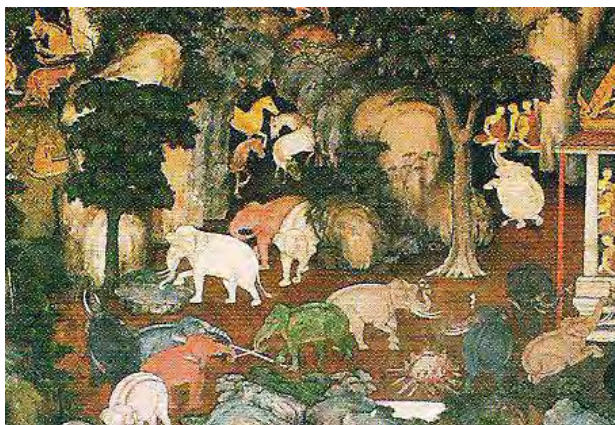
5. ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ปรากฏภาพม้าบนจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ พระวิหาร
 พุทธสถานหลายแห่ง ได้แก่ ในกรุงเทพมหานคร อยุธยา เชียงใหม่ เพชรบุรี เป็นต้น

5.1 ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภายในพระอุโบสถวัดเครือวัลย์วรวิหาร
 กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 74) ภาพม้าในพุทธชาดก ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพที่ 74 ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดเครือวัลย์วรวิหาร ศิลปะรัตนโกสินทร์
 ตอนต้น

5.2 ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร ภาพเล่า
 เรื่องศูนย์กลางของจักรวาลทางพุทธศาสนา ในป่าหิมพานต์ มีภาพม้าพลาหก ที่ผนังด้านหน้าในพระ
 อุโบสถ (ภาพที่ 75) และในพระวิหารหลวง (ภาพที่ 76) ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในรัชกาลที่ 3
 พุทธศตวรรษที่ 24

ภาพที่ 75 ภาพม้าพลาหก กับฝูงสัตว์อื่น ในป่าหิมพานต์ บนจิตรกรรมฝาผนังด้านหน้าในพระ

อุโบสถ วัดสุทัศนเทพวราราม ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ที่มา : มหาวิทยาลัยศิลปากร ,งานวันพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประจำปี 2552 “พระนั่งเกล้าฯ กับความเป็นศูนย์กลางจักรวาลของวัดสุทัศน์ฯ” (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งเอนด์พับลิชชิ่ง , 2552), 136.

ภาพที่ 76 ภาพม้าพลาหกและบริวาร ริมสระอโนดาตบริเวณช่องทางน้ำไหลรูปหัวม้ากลางป่าหิม

พานต์ จิตรกรรมผนังหน้าเสาพระวิหารหลวงต้นที่ 2 วัดสุทัศนเทพวราราม ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ที่มา : มหาวิทยาลัยศิลปากร ,งานวันพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประจำปี 2552 “พระนั่งเกล้าฯ กับความเป็นศูนย์กลางจักรวาลของวัดสุทัศน์ฯ” (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งเอนด์พับลิชชิ่ง , 2552), 129.

5.3 ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร ศิลปะสมัยรัชกาลที่ 3 รัตนโกสินทร์ตอนต้น (ภาพที่ 77)

ภาพที่ 77 ภาพจิตรกรรมฝาผนัง พุทธประวัติตอนเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกชมเมือง ที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร พุทธศตวรรษที่ 24

3. หลักฐานนิเวศน์วัตถุ

หลักฐานที่เป็นนิเวศน์วัตถุ หรือโครงกระดูกม้า ในการขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทยมีรายงานการพบกระดูกม้าครั้งแรกที่แหล่งโบราณคดีบ้านโตนด อำเภอนोनสูง จังหวัดนครราชสีมา เป็นการพบหลักฐานเก่าแก่ที่สุดในชั้นดินช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18 และพบหลักฐานที่เป็นโครงกระดูกม้าในชั้นดินช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 อีก 2 แหล่งคือ ที่แหล่งโบราณคดีปรังค์สามยอด จ. ลพบุรี และ แหล่งโบราณคดีวัดชมชื่น จ. สุโขทัย

3.1 แหล่งโบราณคดีบ้านโตนด อ.โนนสูง จ.นครราชสีมา จากรายงานการวิจัยการขุดค้นแหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนปลายในจังหวัดนครราชสีมา โดยปรีชา กาญจนาคม พ.ศ. 2537 ในหลุมขุดค้นที่ 8 บ้านโตนด อำเภอนोनสูง พบกระดูกม้าในความลึก 110-140 ซม.จากเส้นระดับมาตรฐานสมมุติ ผู้ทำการวิเคราะห์กระดูกคือ อำพัน กิจงาม ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิเคราะห์กระดูกสัตว์ กองโบราณคดี กรมศิลปากร ถือเป็นรายงานการพบกระดูกม้าครั้งแรกจากการขุดค้นทางโบราณคดี

ในประเทศไทย⁶⁷ และจากแผนผังแสดงชั้นดินของหลุมขุดค้นที่ 8 บ้านโตนด ตำแหน่งที่พบกระดูกม้าอยู่ในชั้นดินทางวัฒนธรรมที่ 2 ซึ่งในรายงานได้วิเคราะห์ว่าเป็นชั้นดินที่ต่อเนื่องทางวัฒนธรรมระหว่างสมัยประวัติศาสตร์ คือสมัยลพบุรี และสมัยทวารวดี กับสมัยก่อนประวัติศาสตร์⁶⁸ กำหนดอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 18

นอกจากนี้ในหลุมขุดค้นที่ 6 บ้านสัมฤทธิ์ ตำบลสัมฤทธิ์ อำเภอยะผา จังหวัด นครราชสีมา ในชั้นดินที่ 2 พบตุ๊กตารูปม้า (Horse clay figurine) ปั้นด้วยดินเหนียวขนาดเล็ก 6 x 6 ซม. ขำรุค 1 ตัว ส่วนที่เป็นหัว ขา และหางบางส่วนหักหายไป เหลือแต่ส่วนที่เป็นลำตัว (ภาพที่ 78) อาจเป็นของเด็กเล่นหรืออาจเป็นเครื่องเซ่นไหว้⁶⁹ ในชั้นวัฒนธรรมทวารวดี

ภาพที่ 78 ภาพวาดจำลองลายเส้นจากชิ้นส่วนตุ๊กตาดินเหนียวรูปม้าได้จากการขุดค้น หลุมขุดค้นที่ 6 ที่บ้านสัมฤทธิ์ จ. นครราชสีมา ในชั้นวัฒนธรรมทวารวดี

ที่มา : ปรีชา กาญจนาคม. รายงานการวิจัยการขุดค้นแหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนปลายในจังหวัด นครราชสีมา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2539), 170.

3.2 แหล่งโบราณคดีปราสาทสามยอด จังหวัดลพบุรี จากรายงานการขุดแต่งและขุดค้น โบราณสถานพระปราสาทสามยอด ตำบลท่าหิน อำเภอเมือง จ. ลพบุรี พ.ศ.2538 มีรายงานว่าหลุมทดสอบที่ 2 พบโครงกระดูกม้าเกือบทั้งโครงไม่มีศีรษะฝังอยู่⁷⁰ ไม่มีร่องรอยการเผาไฟ กระจายอยู่

⁶⁷ ปรีชา กาญจนาคม. รายงานการวิจัยการขุดค้นแหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนปลายใน จังหวัดนครราชสีมา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2539), 71.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, 89.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, 22, 43.

⁷⁰ ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง. “รายงานการขุดแต่งและขุดค้นโบราณสถานพระ ปราสาทสามยอด จ.ลพบุรี” (ม.ป.ท., 2538), 48, 66. (อัดสำเนา)

ได้ชิ้นส่วนพระพุทธรูปศิลาทราย ศิลปะลพบุรี และมีเศษแผ่นทองคำขนาดเล็ก 1 แผ่นวางอยู่ใกล้กระดูกสันหลังของม้า (ภาพที่ 79) ชั้นบนสุดของหลุมทดสอบนี้มีแท่งศิลาแลงจำนวน 6 ก้อนวางทับอยู่ตรงตำแหน่งเดียวกับที่พบโครงกระดูก กำหนดชั้นดินช่วงที่พบโครงกระดูกม้าอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18-20 อาจใช้ในพิธีกรรมหรือเป็นการฝังศพม้าสำคัญที่เสียชีวิต⁷¹ อำพัน กิจงาม ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิเคราะห์กระดูกสัตว์ กองโบราณคดี กรมศิลปากร เป็นผู้ทำการวิเคราะห์กระดูกสัตว์ในครั้งนี้

ภาพที่ 79 แสดงโครงกระดูกม้าเกือบทั้งโครงที่ฝังบนแท่นดิน ได้พระพุทธรูปหินทราย ที่แหล่ง

โบราณคดีปรางค์สามยอด จ. ลพบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 18-20

ที่มา : ห้างหุ้นส่วน สุรศักดิ์ก่อสร้าง, “รายงานการขุดแต่งและขุดค้นโบราณสถานพระปรางค์สามยอด จ. ลพบุรี (ม.ป.ท., 2538), (อัดสำเนา)

3.3 แหล่งโบราณคดีวัดชมชื่น จ. สุโขทัย พบโครงกระดูกม้าทั้งโครงฝังที่ผนังหลุมขุดค้น ที่ระดับชั้นดินสมัยปลายสุโขทัย ถึงอยุธยาตอนต้น แต่ไม่ได้ขุดโครงกระดูกออกจากชั้นดิน ยังคงแสดงที่ผนังหลุมขุดค้น บริเวณชั้นดินอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20 (ภาพที่ 80)

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, 66.

โครงกระดูกไม้ฝังอยู่ใน
ระดับชั้นดินที่มีแนวแถบ
สีเข้ม

ภาพที่ 80 แสดงตำแหน่งของโครงกระดูกไม้ที่ฝังในชั้นดิน บริเวณแถบสีเทาดำ กำหนดอายุราว
พุทธศตวรรษที่ 19 - 20 ที่แหล่งโบราณคดีวัดชมชื่น จ. สุโขทัย

เนื่องจากส่วนของโครงกระดูกไม้จากแหล่งโบราณคดีแหล่งที่ จ . ลพบุรี และ จ .
สุโขทัย ผู้ทำการขุดค้นไม่ได้ศึกษาในรายละเอียดและระบุการวิเคราะห์ กระดูกในรายงานทาง
โบราณคดี และหลักฐานโครงกระดูกไม่สามารถนำมาทำการวิเคราะห์ เพิ่มเติมได้ จึงไม่มีข้อมูล
โดยละเอียดให้ศึกษาเพิ่มเติมจากข้อมูลเดิม แต่จากข้อมูลนี้สามารถใช้ประกอบว่ามีการพบหลักฐาน
ทางนิเวศน์วัตถุของไม้ในหลุมขุดค้นทางโบราณคดีในชั้นดินที่กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18-20
และ พุทธศตวรรษที่ 19 - 20 ใน จ. ลพบุรี และ จ. สุโขทัย ส่วนหลักฐานการพบกระดูกไม้ที่
เก่าแก่ที่สุดจากการขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทย คือจากแหล่งโบราณ คดีบ้านโดนด จ .
นครราชสีมา ในราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 18

4. หลักฐานเครื่องประดับ และอุปกรณ์เกี่ยวกับผ้า

เครื่องผ้าและเครื่องประดับผ้าหมายถึงบังเหียนผ้าและอุปกรณ์ อานผ้า และ
เครื่องประดับอื่นเพื่อความสวยงาม การแสดงเกียรติยศ และหน้าที่การใช้งาน ในอดีตมักใช้วัสดุที่
เป็น หนัง เชือก ไม้ หรือผ้า ซึ่งเป็น อินทรียวัตถุย่อยสลายผุพังได้ง่ายในธรรมชาติ จึงไม่หลงเหลือ
เป็นหลักฐานถึงปัจจุบัน ส่วนที่เป็นโลหะทำการจำแนกวิเคราะห์ได้น้อยมาก เครื่องผ้าและ
เครื่องประดับผ้าที่เป็นโลหะและมีรูปทรงเห็นได้ชัดเจน คือ เกือกผ้า ที่ทำด้วยโลหะเป็นรูปโค้งตาม
กีบผ้า เริ่มมีใช้เมื่อราว 2,000 ปีมาแล้ว โดยเริ่มแรกใช้เป็นแถบผ้าพันหุ้มกีบเท้าไว้เพื่อป้องกันการ
กระแทก และถื่นล้ม หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในประเทศไทย ได้แก่

เครื่องประดับบังเหียนม้า และเครื่องประดับอานม้า ทำด้วยโลหะสำริดขนาดเล็ก มีรูปทรงหลายแบบแตกต่างกัน มีจำนวนหลายชิ้น แสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา อายุราวพุทธศตวรรษที่ 22-24 (ภาพที่ 81)

ภาพที่ 81 เครื่องประดับอานม้าสำริด สมัยอยุธยา แสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา

สรุปการรวบรวมข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับม้า

ข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดีที่รวบรวมได้ ตามช่วงอายุสมัย ประเภท แหล่งที่พบ และความหมายหรือความสำคัญของม้าตามหลักฐาน แสดงสรุปไว้ในตารางที่ 2 ดังนี้:-

ตารางที่ 2 ประมวลสรุปหลักฐานทางโบราณคดีโดยจำแนกตามประเภท ช่วงสมัย ความสำคัญ และแหล่งที่พบ

ตารางแสดงช่วงสมัย ประเภท และแหล่งที่พบหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับผ้าในประเทศไทย				
ลำดับช่วงสมัย	ประเภท	หลักฐาน	พุทธศตวรรษ	ความสำคัญ / แหล่งที่พบ
1. พุทธศตวรรษที่ 11 – 17 หรือก่อนพุทธศตวรรษ 18	วรรณกรรม / เอกสาร / จารึก	1. พงศาวดารสมัยราชวงศ์เหลียง/เหลียงซู พุทธศตวรรษที่ 11-12 อ้างถึงบันทึกการเดินทางของราชทูตซึ่งได้ไปอาณาจักรฟูนัน พุทธศตวรรษที่ 8 พบราชทูตอินเดียพร้อมม้า 4 ตัว	8	บันทึกการเดินทาง / จีน
		2. เอกสารจีนสมัยราชวงศ์ถัง กล่าวถึงทูตของนครโถโลโปตี้/ทวารวดี มีเมืองเอกคือตามพวลิงค์เคยขอม้า พันธุ์ดีจากจีน	12	เอกสารจีน / จีน
		3. ศิลাজารึกปราสาทหินพนมรุ้ง บนหินศิลาทราย จารึก อักษรขอม ภาษาเขมรโบราณ มีเนื้อความที่กล่าวถึงม้าคือเป็นสัตว์เลี้ยงถวายแด่กัมมรเตงชกด	16	เทวสถาน / เครื่องถ้วย, จ. บุรีรัมย์
		4. ศิลাজารึกหลักที่ 57 จารึกศักดิ์กัฏทอม 2 ภาษาสันสกฤตและเขมร เนื้อความพระราชทานทรัพย์สินของแก่ราชครู	16	ทรัพย์สินของพระราชทาน / จ. สระแก้ว
		5. ศิลাজารึกหลักที่ 35 จารึกดงแม่นางเมือง ภาษาเขมร เนื้อความถวายของแด่กษัตริย์ผู้ล่วงลับ	18	การอุทิศ/เครื่องสักการะ / จ. นครสวรรค์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับช่วงสมัย	ประเภท	หลักฐาน	พุทธศตวรรษ	ความสำคัญ / แหล่งที่พบ
1. พุทธศตวรรษที่ 11 – 17 หรือก่อนพุทธศตวรรษ 18	ตราประทับ / ตราดินเผา / เหรียญ / กษาปณ์ / หัวแหวน / เครื่องใช้	1. หัวแหวนหินอาเกต แกะสลักรูปม้ามีคนขี่ ที่แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง ระนอง	6-11	เครื่องประดับ/ ภูเขาทอง, จ. ระนอง
		2. หัวแหวนหินคานาเลียน สลักร่องเป็นรูปม้า ที่แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง บ้านกล้วย ระนอง	6-11	เครื่องประดับ/ บ้านกล้วย, ระนอง
		3. หวีงาขนาด 6 x 9.5 ตร.ซม. สลักลวดลายทั้งสองด้าน มีภาพม้ากำลังวิ่ง 1 คู่อยู่ด้านหนึ่ง ด้านบนเป็นภาพสลักเครื่องราชูปโภคมงคล มีภาพหงส์อยู่อีกด้านหนึ่ง ศิลปะอมราวดี	6-8	เครื่องใช้ สำหรับเจ้านายชั้นสูง/ จันเสน, นครสวรรค์
		4. ตราดินเผารูปม้าแสดงอาการเคลื่อนไหว ขนาด 4 ซม. ที่อุ้มทอง สุพรรณบุรี จำนวน 2 ชิ้น	12-14	ตราประทับ/อุ้มทอง, สุพรรณบุรี
		5. ตราดินเผารูปม้า 2 ตัว มีคนขี่ จำนวน 6 ชิ้น มีอักษรหลังปัลลวะ ภาษาสันสกฤต	12-13	ตราประทับ/จันเสน, นครสวรรค์ / นครปฐม
		6. เศษภาชนะดินเผาคดลายประทับในช่องกระจก ภาพคนควบม้า ศิลปะทวารวดี จำนวน 3 ชิ้น	14-15	เครื่องถ้วย/จันเสน/ นครสวรรค์

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับช่วงสมัย	ประเภท	หลักฐาน	พุทธ ศตวรรษ	ความสำคัญ / แหล่งที่พบ
1. พุทธ ศตวรรษที่ 11 – 17 หรือก่อนพุทธ ศตวรรษ 18	ภาพสลัก นูนต่ำ / ปูนปั้น / ดิน เผา/ ประติมากร รมลอยตัว	1. ภาพปูนปั้นนูนต่ำรูปมามีคนขี่ลักษณะหัน หน้าตรงเห็นแต่ศีรษะ 1 ภาพ ที่ฐานด้าน ตะวันตกเฉียงใต้ของเจดีย์จุลประโทน จ. นครปฐม ศิลปะทวารวดี	12-13	ระดับฐาน เจดีย์ในพุทธ ศาสนา / นครปฐม
		2. เศษภาพดินเผารูปม้าลักษณะหันข้างมีคน กำลังขึ้นขี่ สภาพชำรุด 1 ภาพ และรูปม้าครึ่ง ตัวส่วนหัวด้านข้าง 1 ชิ้น ศิลปะทวารวดี ที่ฐาน เจดีย์จุลประโทน จ. นครปฐม	12-15	ระดับเจดีย์ใน พุทธศาสนา / นครปฐม
		3. ประติมากรรมนูนสูงดินเผารูปม้าลักษณะ เอี้ยวตัวหันหน้าออกมีคนขี่ สภาพชำรุด ศิลปะ ทวารวดี ที่เมืองคูบัว จ.ราชบุรี	13-15	ระดับศาสน สถาน/เมือง โบราณทวารวดี / คูบัว จ.ราชบุรี
		4. ภาพสลักนูนต่ำบนใบเสมาหินทราย ที่เมือง โบราณฟ้าแดดสงยาง จ. กาฬสินธุ์เป็นภาพเล่า เรื่องพุทธชาดกตอนวิรุณบัณฑิต ศิลปะทวารวดี	14-16	พุทธสถาน/ พุทธชาดก/ฟ้า แดดสงยาง จ. กาฬสินธุ์
		5. ภาพสลักนูนต่ำบนใบเสมาหินทราย ที่เมือง โบราณวัดโนนศิลาอาสน์ จ.อุดรธานี เป็นภาพ เล่าเรื่องพุทธชาดกตอนวิรุณบัณฑิต ศิลปะ ทวารวดี	14-16	พุทธสถาน/ พุทธชาดก/จ. อุดรธานี

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับช่วงสมัย	ประเภท	หลักฐาน	พุทธ ศตวรรษ	ความสำคัญ / แหล่งที่พบ
1. พุทธ ศตวรรษที่ 11 – 17 หรือก่อนพุทธ ศตวรรษ 18		7. ภาพสลักนูนต่ำด้านหน้าบนใบเสมาหินทราย ที่เมืองโบราณวัดพระพุทธบาทบัวบาน จ.อุดรธานี เป็นภาพสลักพุทธชาดก เรื่องวิรุ บัณฑิต ศิลปะทวารวดี	14-15	พุทธสถาน/ พุทธชาดก/จ. อุดรธานี
		8. ภาพสลักนูนต่ำบนแผ่นอิฐรูปกษัตริย์ทรงม้า ประดับฐาน 2 ด้านพระธาตุพนมองค์เดิม จ. นครพนม ศิลปะทวารวดี	16-17	พุทธสถาน/ จ. นครพนม
		9. ภาพสลักนูนต่ำรูปม้า บนทับหลังประตู่ ทางเข้าบรรณาลัย ปราสาทสระกำแพงใหญ่ เป็นภาพเล่าเรื่องราวกฤษณาวตาร ตอน พระกฤษณะกำลังประลองยุทธกับม้า ศิลปะ ลพบุรี	16	ปราสาทใน ศิลปะเขมร / อ. อุทุมพรพิสัย จ. ศรีสะเกษ
		10. ภาพสลักนูนต่ำ บนทับหลัง ที่ปราสาท หินพิมาย มีรูปขบวนช้าง ขบวนม้าในเรื่อง รามเกียรติ์ ตอนกลับจากกรุงลงกา ศิลปะ ลพบุรี	15-16	ปราสาทใน ศิลปะเขมร / อ.พิมาย จ. นครราชสีมา
		11. ภาพสลักนูนต่ำรูปม้าเห็นแต่ศีรษะในหมู่ พราหมณ์ เล่าเรื่องราวพิธีอัฐเมธ สลักบนทับ หลังของพลับพลาด้านหน้าปราสาทหินพิมาย ศิลปะลพบุรี	16-17	ปราสาทใน ศิลปะเขมร / อ.พิมาย จ. นครราชสีมา

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับช่วงสมัย	ประเภท	หลักฐาน	พุทธ ศตวรรษ	ความสำคัญ / แหล่งที่พบ
1. พุทธ ศตวรรษที่ 11 – 17 หรือก่อนพุทธ ศตวรรษ 18	ภาพลุล ลวดลายบน แผ่นโลหะ	1. ฐานรูปเคารพเป็นแผ่นลวดลาย ทำด้วย สำริด มีลวดลายขบวนราชรถลากด้วยม้าหนึ่ง ตัว ใช้เป็นเครื่องประกอบสถาปัตยกรรมที่มุม ราชรถ ศิลปะลพบุรี	16-18	เครื่องประดับ ราชรถ/ ศิลปะ ลพบุรี พระนคร
	หลักฐาน นิเวศน์วัตถุ	1. กระจุกม้า หลุมขุดค้นในแหล่งโบราณคดี บ้านโตนด จ. นครราชสีมา	16-18	สัตว์เลี้ยง/แหล่ง ที่อยู่อาศัย / จ.นครราชสีมา
2. พุทธ ศตวรรษที่ 18-20	วรรณกรรม /เอกสาร/ จารึก	1. ศิลปจารึกสุโขทัย หลักที่ 1, 2, 3, 38, 45, 107 รวม 6 หลักกล่าวถึงบ้านเมือง การค้าขาย การฝึก บังคับม้า กฎหมาย และการอุทิศถวายสิ่งของ	19-20	จารึกเรื่องราว ของบ้านเมือง/ ศาสนา จ.สุโขทัย
		2. ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช กล่าวถึงช่วงที่ มีอำนาจสูงสุด ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 ได้ ขยายอาณาเขต มีเมืองบริวารโดยตั้งเป็นเมือง 12 นักษัตร มีเมืองตรงเป็นเมืองปีมะเมีย ถือตราม้า เป็นสัญลักษณ์	17-18	สัญลักษณ์ เมือง/ตำนาน เมืองนคร ศรีธรรมราช
	ภาพสลัก ลายเส้น/ นูนต่ำ	1. ภาพสลักลายเส้นบนแผ่นหินชนวน ที่เพดาน อุโมงค์มณฑป วัดศรีชุม เป็นภาพเล่าเรื่องพุทธ ชาดก มีจารึกกำกับภาพ มีชาดกที่เสวยพระชาติ เป็นม้า 2 เรื่อง ศิลปะสุโขทัย	19	เล่าเรื่องชาดก ในพุทธศาสนา /ประดับวัด / จ. สุโขทัย

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับช่วงสมัย	ประเภท	หลักฐาน	พุทธศตวรรษ	ความสำคัญ / แหล่งที่พบ
2. พุทธศตวรรษที่ 18-20	ภาพสลักลายเส้น/ ฐานค้ำ	2. ภาพสลักฐานค้ำบนแผ่นไม้ ด้านหลังรอยพระพุทธรูปวัดพระรูป จ.สุพรรณบุรี	19-20	เล่าเรื่องพญามารในพุทธศาสนา/พระพุทธรูป/ จ.สุพรรณบุรี
	ตรารูปม้าในเงินล้านนา	1. ตราในเงินทอกลำปาง ตีตรารูปม้าอยู่ที่ขอบซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเมืองลำปาง ทำด้วยเนื้อเงินผสม หรือเนื้อสำริด เงินทอกเป็นเงินตราที่ชาวล้านนาภายในอาณาจักร ติดต่อกันช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-24	19-24	เงินเหรียญตราเป็นสัญลักษณ์ / อาณาจักรล้านนา
	ประติมากรรมลอยตัว/ ลวดลายบนภาชนะดินเผา	1. ลวดลายบนชาม,จานเคลือบจากแหล่งเตापະຍາที่เวียงบัวเป็นรูปม้าซึ่งเป็นสัตว์มงคล ช้อนทับอยู่ตรงกลางดวงอาทิตย์ หรือธรรมจักร	19	เครื่องถ้วยล้านนา/ เตาเวียงบัว จ.พะเยา
		2. เศษเครื่องถ้วยมีลวดลายประทับ รูปบุคคลกำลังขึ้นขี่ม้า รูปคนกำลังฝึกม้า และลวดลายรูปม้าอริยาบถต่างๆ หลายรูปที่แหล่งเตापະຍာบ้านบางปูน จ. สุพรรณบุรี	18-21	เครื่องถ้วย /เตาบ้านบางปูน/ จ.สุพรรณบุรี
		3. ภาพเขียนลวดลายรูปม้าสีดำได้เคลือบจำนวน 5 ชิ้นบนเศษภาชนะเครื่องถ้วยจากเตาเวียงกาหลง	20	เครื่องถ้วยล้านนา / เตาเวียงกาหลง จ. เชียงราย

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับช่วงสมัย	ประเภท	หลักฐาน	พุทธศตวรรษ	ความสำคัญ / แหล่งที่พบ
2. พุทธศตวรรษที่ 18-20	หลักฐานนิเวศน์วัตถุ	1. โครงกระดูกม้าทั้งโครง 1 โครงไม่มีศีรษะฝังบนแท่นดิน ได้พระพุทธรูปทราย ในชั้นดินบริเวณด้านข้างพระปรางค์สามยอด จ.ลพบุรี	19-20	พิธีกรรมในศาสนา/ จ.ลพบุรี
		2. โครงกระดูกม้าเกือบทั้งตัวฝังในชั้นดิน ที่หลุมขุดค้นจัดแสดง ที่แหล่งโบราณคดีวัดชมชื่น จ.สุโขทัย	19-20	แหล่งฝังศพ / จ.สุโขทัย
3. พุทธศตวรรษที่ 20 - 23	แผ่นทองคำแผ่นเงินแผ่นโลหะจำหลัก/ฉลุลาย	1. เครื่องทองคำฉลุลายรูปม้าทรงเครื่องลอยตัวหลายชิ้น กรุวัดมหาธาตุ ศิลปะอยุธยา	20	เครื่องถวายเป็นพุทธรูป/ จ.อยุธยา
		2. แผ่นทองคำจำหลัก และแผ่นทองคำฉลุลายรูปม้าทรงเครื่อง จำนวนหลายชิ้น กรุวัดราชบูรณะ ศิลปะอยุธยา	20	เครื่องมงคลพระมหากษัตริย์จำลอง/ จ.อยุธยา
		3. แผ่นเงินฉลุลายรูปม้า ถวายเป็นเครื่องพุทธรูป ศิลปะล้านนา	21	ถวายเป็นพุทธรูป/ เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่
	ประติมากรรมลอยตัว/ ภาชนะดินเผา	1. ประติมากรรมลอยตัว เครื่องเคลือบดินเผาสังคโลก รูปม้ามีคันที่ ขนาด 20 ซม. จำนวน 1 ชิ้น พบที่เรือกลางอ่าว ในอ่าวไทย ศิลปะสุโขทัย	21-22	เครื่องสังคโลก/ เตาศรีสัชนาลัย จ. สุโขทัย
		2. ประติมากรรมลอยตัว เครื่องเคลือบดินเผาสังคโลก/เซลาดอน รูปม้าเดี่ยว ม้าคู่ และม้ามีคันที่ จำนวน 3 ชิ้น ศิลปะสุโขทัย	21-22	เครื่องสังคโลก/ เตาศรีสัชนาลัย จ. สุโขทัย

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับช่วงสมัย	ประเภท	หลักฐาน	พุทธศตวรรษ	ความสำคัญ / แหล่งที่พบ
3. พุทธศตวรรษที่ 20 - 23	ประติมากรรมลอยตัว/ ภาชนะดินเผา	3. ประติมากรรมลอยตัว เครื่องเคลือบดินเผาสังคโลก เคลือบขาวลายน้ำตาล รูปช้างออกศึก ขนาดความสูง 25 ซม. มีรูปปั้นม้ามีคนขี่ติดอยู่ด้านซ้ายขวาของช้างด้านละตัว แสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร	21-22	เครื่องสังคโลก/ เตาศรีสังขนาลัย จ. สุโขทัย
		4. ประติมากรรมลอยตัว เครื่องเคลือบดินเผาสังคโลก เคลือบเขียว รูปม้ามีคนขี่ไล่หมวกถือสายบังเหียน ขนาดสูงยาว 8x8.5 ซม. เป็นตุ๊กตาสังคโลกรูปสัตว์	21-22	เครื่องสังคโลก/ เตาศรีสังขนาลัย จ. สุโขทัย
	ภาพสลัก ปูนดำ/ ปูนปั้น	1. ภาพปูนปั้นประดับผนังศักดิ์หน้า เรื่องพุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเรื่องทศชาดก ปรากฏขบวนม้าในขบวนรับเสด็จ ที่ผนังส่วนกลางระหว่างประตูทางเข้าหน้าวิหารวัดไผ่	22-23	พุทธประวัติใน พุทธสถาน / จ. ลพบุรี
		2. ภาพปูนปั้นประดับผนังศักดิ์หลังของวิหารวัดไผ่ เรื่อง มโหสถชาดก ตอนสงครามหนึ่งร้อยหนึ่งทัพ มีกองทัพม้าจำนวนมากในขบวน	22-23	พุทธชาดกใน พุทธสถาน / จ. ลพบุรี
		3. ภาพปูนปั้นปูนดำเรื่องราวพุทธประวัติ ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ที่ผนังข้างบันไดทางขึ้นองค์พระธาตุทั้งสองด้านในวิหารพระทรงม้า วัดพระมหาธาตุนครศรีธรรมราช	19 / 23	พุทธประวัติใน พุทธสถาน / จ. นครศรีธรรม ราช

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับช่วงสมัย	ประเภท	หลักฐาน	พุทธศตวรรษ	ความสำคัญ / แหล่งที่พบ
3. พุทธศตวรรษที่ 20 - 23	ภาพจิตรกรรมฝาผนัง / ภาพลายรดน้ำ / ภาพเขียน	1. ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดช่องนนทรี กรุงเทพมหานคร ศิลปะอยุธยาตอนกลาง เล่าเรื่อง ทศชาติ อคิตพุทธ และพุทธประวัติ จิตรกรรมภาพม้าบนผนังด้านทิศใต้ ในเรื่องทศชาติ ตอนวิสูตรชาดก และพรหมนารถชาดก	22-23	พุทธชาดกในพุทธสถาน / จ. กรุงเทพฯ
		2. ภาพลายรดน้ำลวดลายรูปม้าลาหในป่าหิมพานต์ รอบสระอินคาต บนตู้พระไตรปิฎกไม้ ศิลปะอยุธยา	22-23	เครื่องใช้ในพุทธสถาน/ จ. อยุธยา
		3. ภาพลายรดน้ำ มีรูปม้าทรงเทวดาในลวดลายบนหีบพระธรรมเรื่องพุทธประวัติพระเวสสันดร จำนวน 2 ใบ ศิลปะอยุธยา	23	เครื่องใช้ในพุทธสถาน/ จ. เชียงใหม่
		4. สมุดภาพไตรภูมิภิกษา ฉบับกรุงศรีอยุธยา-กรุงธนบุรี เล่ม 2 ปรากฏรูปม้าตอนพุทธประวัติ ทศชาติชาดก สระอินคาตพระอาทิตย์ พระจันทร์ ศิลปะอยุธยา-รัตนโกสินทร์	23-24	สมุดภาพไตรภูมิ/กรุงเทพฯ
	เครื่องประดับม้า	1. ชิ้นส่วนเครื่องประดับม้าทำด้วยโลหะ	20-23	เครื่องประดับ/ อยุธยา

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับช่วงสมัย	ประเภท	หลักฐาน	พุทธศตวรรษ	ความสำคัญ / แหล่งที่พบ
4. พุทธศตวรรษที่ 24 หรือสมัยธนบุรี/ ต้นรัตนโกสินทร์	ภาพจิตรกรรมฝาผนัง / ภาพลายรดน้ำ/ ภาพเขียน	1. ภาพเขียนในสมุดไทย กระบวนพยุหยาตราผ้าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ศิลปะอยุธยา และรัชกาลที่ 1	23-24	พระราชพิธี/ อยุธยา
		2. ภาพลายรดน้ำบนตู้พระธรรมไม้ ลายมงคล 108 ประการ มีรูปม้าทรงเครื่อง หนึ่งในสิ่งมงคลทางพุทธศาสนา ศิลปะรัตนโกสินทร์ ร. 3	24	มงคลในพุทธศาสนา/ ลพบุรี
		3. ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดสุทัศน์เทพวราราม เล่าเรื่องป่าหิมพานต์ ศิลปะรัตนโกสินทร์ ร.3	24	พุทธศาสนา/ กรุงเทพฯ
		4. ภาพลายรดน้ำบนตู้พระไตรปิฎกไม้ เล่าเรื่องรามเกียรติ์ ศิลปะรัตนโกสินทร์ ร.1	24	พุทธศาสนา/ กรุงเทพฯ
		5. ภาพเขียนสีน้ำยารูปม้า ในตำราม้าคำโคลง หนังสือสมุดไทย คัดลอกใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	24	หนังสือตำรา / กรุงเทพฯ
		6. สมุดภาพไตรภูมิภูมิกถา เล่าเรื่องป่าหิมพานต์ พุทธประวัติ ชาดก และนรกสวรรค์	24	พุทธศาสนา/ กรุงเทพฯ

บทที่ 4

การวิเคราะห์ข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดี

ขั้นตอนการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้ทำการค้นคว้ารวบรวม เพื่อใช้ในการศึกษาเรื่อง “การศึกษาเรื่องผ้าในดินแดนประเทศไทยจากหลักฐานทางโบราณคดี” นั้นพบว่าหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับผ้าในดินแดนประเทศไทยมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษ ที่ 6–8 เป็นต้นมา และได้ทำการศึกษารวบรวมถึง พุทธศตวรรษที่ 24 การวิเคราะห์ข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดีที่รวบรวมได้ นำมาจำแนกตามประเภท อายุสมัย รูปแบบศิลปะ และตีความเพื่อหาความหมายของเรื่องราวของผ้าในแต่ละบริบท โดยใช้หลักเกณฑ์ในการจำแนกข้อมูลออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 จัดกลุ่มหลักฐานทางโบราณคดีออกเป็นแต่ละช่วงสมัย ให้สอดคล้องกับสมัยวัฒนธรรมทางโบราณคดีของไทย จัดกลุ่มประเภท และทำการศึกษาคัดกลุ่มของผ้าตามลักษณะและรูปแบบทางศิลปะ (Define culture and characteristics)

ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์โบราณวัตถุ ศึกษาพัฒนาการของรูปแบบศิลปะทางโบราณคดี โดยลำดับตามอายุสมัย เพื่อหาลักษณะและความหมายของผ้าที่สร้างขึ้นโดยฝีมือช่างท้องถิ่น เป็นการวิเคราะห์ภายนอกและวิเคราะห์ภายใน (Internal & External Analysis) นำมาประมวลเพื่อหาช่วงอายุสมัยที่มีการนำผ้าเข้ามาเป็นสัตว์เลี้ยงในดินแดนนี้

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่อหาความสัมพันธ์ลักษณะต้นแบบของผ้าที่ปรากฏในโบราณวัตถุ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นลักษณะจากอิทธิพลทางศิลปะ และจากลักษณะของสายพันธุ์ผ้าที่นำเข้ามาเลี้ยง ที่มีที่มาจาก 2 แหล่งใหญ่ของโลกคือ สายพันธุ์มองโกล จากจีน และสายพันธุ์อาหรับจากอินเดียและเปอร์เซีย เนื่องมาจากการติดต่อค้าขาย นำมาตีความหาความหมายร่วมกับหลักฐานที่เป็นหลักฐานเอกสารแต่ละช่วงสมัย และทำการประมวลผลการวิเคราะห์

การรวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีในประเทศไทยตามภูมิภาค

หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับผ้าที่รวบรวมได้ในดินแดนประเทศไทย ตั้งแต่ช่วงก่อนพุทธศตวรรษ ที่ 12 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24 สามารถสรุปแหล่ง ที่พบหลักฐานที่เป็นเอกสารและโบราณวัตถุ โดยแบ่งกลุ่มหลักฐานออกตามอายุสมัยระบุไว้ในแผนที่ ดังภาพที่ 82

- เครื่องหมายสัญลักษณ์
◆ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-11	★ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-15
● ช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18	▶ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20
▲ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-23	■ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24
✕ แหล่งพบกระดูกม้า	

ภาพที่ 82 แผนที่แสดงตำแหน่งจังหวัดของแหล่งที่พบหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับน้ำในประเทศไทย โดยใช้เครื่องหมายสัญลักษณ์แทนตำแหน่งและช่วงอายุสมัยของหลักฐานที่ปรากฏ

จากการรวบรวมหลักฐานทาง โบราณคดี เกี่ยวกับม้า ตามแหล่ง ที่พบ และตามช่วงอายุ สมัย วิเคราะห์ความเป็นไปได้ถึงการรู้จักม้า และการเข้ามาเป็นสัตว์เลี้ยงสู่ดินแดนนี้ในระยะเริ่มแรก ว่าน่าจะเข้ามาเมื่อใด จึงเลือกทำการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดี ก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นหลัก ซึ่งพบว่าหลักฐานโบราณวัตถุรูปม้าที่ผลิตขึ้นในประเทศไทยนั้น เริ่มขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นไป

การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 18

หลักฐานโบราณคดีที่ใช้ศึกษา ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 พบว่ามีอายุสมัยและอยู่ ภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมที่ต่างกัน จึงจำแนกวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลปรากฏในดินแดนประเทศไทย ตามช่วงอายุสมัย ได้ดังนี้

1. วัฒนธรรมกึ่งก่อนประวัติศาสตร์ตรงกับช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-11

ตรงกับสมัยอินโด-โรมัน หรืออินโด-กรีกของอินเดีย

ตรงกับสมัยปลายราชวงศ์ฉัน-สมัยสามก๊กของจีน¹

2. วัฒนธรรมทวารวดีตรงกับช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16

3. วัฒนธรรมลพบุรีตรงกับช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18

ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 นั้น ประเทศไทยได้รับอิทธิพลการถ่ายทอดทาง วัฒนธรรมจากอินเดียมากที่สุด โดยเข้ามาพร้อมกับการเผยแพร่พุทธศาสนา และการติดต่อค้าขาย อิทธิพลของอารยธรรมหลักแรกเริ่มเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทย คือ อารยธรรมอินเดียที่อยู่ในช่วง ของยุคอินโด-โรมัน-กรีก อันปรากฏหลักฐานด้านประติมากรรม ศิลปกรรม และโบราณวัตถุสถาน ต่างๆจำนวนมาก

หลักฐาน ทางโบราณคดีที่เป็นเอกสารพบในดินแดนประเทศไทยในช่วงก่อนพุทธ ศตวรรษที่ 18 พบบันทึกของชาวต่างชาติที่ กล่าวถึงชื่อของดินแดน โกลโโปตีซึ่งหมายถึงทวารวดี ส่วนจารึกที่พบในประเทศไทยวัฒนธรรมทวารวดีส่วนมากเป็นคาถาธรรมเกี่ยวเนื่องใน พุทธศาสนา หลักฐานที่ถือเป็นเอกสารที่เก่าแก่ที่สุดที่กล่าวถึงม้าในดินแดนประเทศไทย คือ จารึกปราสาทหิน พนมรุ้ง จ. บุรีรัมย์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16²

¹ ภาสกร อินทรารุช, “รอยต่อก่อนประวัติศาสตร์ - ประวัติศาสตร์ในดินแดนเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้,” ดำรงวิชาการ รวมบทความทางวิชาการคณะ โบราณคดีปี 2545 (2545) : 29.

² อำไพ คำโท, “จารึกปราสาทหินพนมรุ้ง ” นิตยสารศิลปากร 27, 6 (มกราคม 2527) : 72- 76.

ส่วนหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นโบราณวัตถุ ได้พบหลักฐานรูปม้าที่ปรากฏในดินแดนประเทศไทยมีอายุเก่าแก่ตั้งพุทธศตวรรษที่ 6 เป็นต้นมา ผลการวิเคราะห์ตามลักษณะโบราณวัตถุและแหล่งที่พบในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 จำแนกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ

1. หลักฐานโบราณวัตถุในวัฒนธรรมช่วงพุทธศตวรรษที่ 6 - 11

หลักฐาน ทางโบราณคดีอายุ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-11 หรือช่วงวัฒนธรรมท่งก่อนประวัติศาสตร์ พบจำนวน 3 ตัวอย่าง จากกลดลยและเปรียบเทียบโบราณวัตถุเป็นชนิดเดียวกันกับที่พบในแหล่งโบราณคดีในอินเดีย วิเคราะห์ว่าเป็นสินค้านำเข้าจากต่างประเทศในสมัยอินโด-โรมัน

- หวังช้าง ที่เมืองโบราณจันเสน จ.นครสวรรค์ ด้านหนึ่งเป็นภาพสลักกลดลยม้าวิ่งสองตัวอยู่ด้านล่าง ศิลปะอมราวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 6-8 เป็นของใช้มีค่าของชนชั้นสูง ลักษณะเป็นม้าอ้วน สมบูรณ์และไม่สูงนัก ไม่มีเครื่องประดับคล้ายม้าป่าอยู่ในท่ากำลังวิ่ง คอหนาสั้น ขนแผงคอตั้งตรงเป็นแผง	
- หัวแวนหินอาเกตแกะสลักรูปคนขี่ม้า ที่แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง จ.ระนอง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 5-11 ลักษณะม้าอยู่ในท่าวิ่ง คนขี่ใส่หมวกถือสายบังเหียนบังคับม้า เห็นขนแผงคอยาวปลิวตามแรงวิ่ง รูปทรงม้าสูงเพรียวได้สัดส่วน ลีลาคล้ายม้าเทศหรือม้าทางยุโรป	
- หัวแวนหินคาร์เนเลียนรูปกลมรี สลักร่องเป็นรูปม้า ที่แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง จ.ระนอง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 5-11 เป็นรูปม้าเดี่ยวในท่าวิ่งก้าวควบเต็มที่ รูปทรงสมส่วน	

การวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบศิลปะ

การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะของหลักฐานที่พบในช่วงพุทธศตวรรษที่ 5 – 11 กับสินค้าหรือของใช้อื่นที่มาจากดินแดนที่ส่งอิทธิพลมาคือ สินค้าจากอินเดีย และจากโรมัน-กรีก ที่ผ่านทางอินเดียมา ได้แก่หลักฐานโบราณวัตถุสมัยอินโด-โรมัน หรืออินโด-กรีก ประเภทเหรียญเงิน (ภาพที่ 84) อายุราวพุทธศตวรรษที่ 4³ แสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินิวเดลี ประเทศอินเดีย มีลวดลายด้านหนึ่งเป็นรูปม้า 2 ตัว มีนักรบใส่หมวกถืออาวุธขี่ม้าวิ่ง ทำท่าทางเข้มแข็ง มีลักษณะและลีลาของม้า และการแต่งกายของบุคคลที่ใส่หมวกถือทวน คล้ายคลึงกับลักษณะของม้าที่ปรากฏบนหัวแหวนหินอาเกตและบนหินคาร์เนเลียน มีลักษณะวิ่ง ควบ ที่มีหรือไม่มีคนขี่ มีขนแผงคอปลิวไสวไปตามแรงวิ่ง กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 5 - 11

ภาพที่ 83 เหรียญเงินอินโด-กรีก, Eukratides, พุทธศตวรรษที่ 4 (175-155 B.C.) ด้านหนึ่งเป็นรูปม้าวิ่ง 2 ตัว มีนักรบใส่หมวกถืออาวุธขี่ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินิวเดลี ประเทศอินเดีย

ที่มา : National Museum, New Delhi, A Guide to the National Museum, (New Delhi : Govt. of India Press, 1997), 64.

รูปสลักรูปม้าบนหัวแหวนจากหินอาเกต และหินคาร์เนเลียน โดยสลัก เป็นรูปบุคคลขี่ม้า และรูปม้าควบ เป็นภาพสลักเล่าเรื่องเกี่ยวกับเทพนิยายกรีก-โรมัน จัดเป็นสินค้าสำคัญประเภทหนึ่งของอาณาจักรโรมัน-กรีก พบจากการสำรวจที่แหล่งโบราณคดี ภูเขาทอง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 5-11 แหล่งโบราณคดีนี้เป็นหนึ่งในเมืองท่าโบราณต่างๆ ที่มีการติดต่อค้าขายกับฝั่งโลกตะวันตกคือ โรมัน-กรีก และอินเดีย เมืองท่าสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่พบหัวแหวนประเภทนี้ ได้แก่

³ National Museum, New Delhi, A Guide to the National Museum (New Delhi : Govt. of India Press, 1997), 64 - 65.

แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด อ . คลองท่อม จ . กระบี่ และแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง จ . ระนอง⁴ จัดเป็นสินค้านำเข้า รูปร่าง ลีลาของม้าที่ปรากฏ จึงมีลักษณะคล้ายกับม้าอาหรับหรือม้าทางยุโรป ที่มักแสดงออกถึงมัดกล้ามเนื้อและความสมส่วนทางกายวิภาคเหมือนจริงของร่างกายสัตว์และบุคคลบนภาพสลักเหล่านั้น โบราณวัตถุที่เป็นหัวแหวนสลักจากหินมีค่านี้ พบในแหล่งโบราณคดีที่กำหนดอายุได้ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 5- 11 ซึ่งมีอายุใกล้เคียงกับหลักฐานที่พบในแหล่งโบราณคดีที่อยู่ในช่วงวัฒนธรรมเดียวกัน

ภาพสลักลายเส้นรูปม้าวิ่งสองตัวบนหวิงาข้าง ศิลปะอมราวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 6- 8 พบที่แหล่งโบราณคดีจันเสน รูปแบบหวิงาข้างนี้มีแหล่งผลิตในประเทศอินเดีย โดยพบมากที่เมืองดักขิลา และเมืองอุชเชน⁵ รูปทรงเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีลวดลายสลักตอนบนทั้งสองด้าน ตอนล่างทำเป็นซี่หวี ลวดลายสลักมีทั้งลายดอกไม้ รูปสัตว์ และสัญลักษณ์ที่เป็นมงคลต่างๆ นักวิชาการบางท่านตีความว่าเป็นสัญลักษณ์ของมหาจักรพรรดิ และรูปแบบของหวิเป็นแบบนิยมของพวกกรีก-โรมัน จึงสันนิษฐานว่าน่าจะรับอิทธิพลรูปแบบมาจากกรีก-โรมัน การค้นพบหวิงาข้างจำนวนมากที่เมืองดักขิลา และเมืองอุชเชน ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าสมัยโบราณ จึงเป็นหลักฐานว่าหวิงาข้างเป็นสินค้าออกประเภทหนึ่งจากประเทศอินเดีย

หลักฐานที่พบตามแหล่งโบราณคดีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นดินแดนที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าระหว่างจีนกับอินเดีย มีทั้งสินค้าที่ผลิตในอินเดีย และสินค้าจากโลกตะวันตก เนื่องจากอินเดียมีการติดต่อค้าขายกับประเทศทางตะวันตก ได้แก่ กรีก โรมัน และ เปอร์เซียมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5 จึงมีสินค้าจากแถบเมดิเตอร์เรเนียน และเปอร์เซียปะปนมาด้วย⁶ หวิงาข้างที่พบที่แหล่งโบราณคดีจันเสน สันนิษฐานว่าเป็นสินค้าที่ผลิตขึ้นในอินเดีย ศิลปะอมราวดี รูปม้าที่ปรากฏบนหวิงาข้างจึงเป็นลัทธิรูปทรงของม้าฝีมือช่างอินเดีย

การค้าขายระหว่างภูมิภาคเป็นสื่อสำคัญที่ทำให้เกิดการเผยแพร่วัฒนธรรมจากอินเดียมายังไทย การนำเข้าศาสนา ลัทธิความเชื่อ และวัฒนธรรมจึงมาพร้อมกับผู้คนที่เดินทางไปมาเหล่านี้ เมื่อผสมผสานกับความเชื่อพื้นเมืองเดิม ทำให้สังคม ประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนเปลี่ยนแปลงไป หลักฐานที่เป็นสินค้าเหล่านี้พบว่ามีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษ ที่ 4 - 13 แสดงถึงเส้นทางการ

⁴ บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ, “ทุ่งตึก จุดเชื่อมโยงการค้าทางทะเลของโลกลบนคาบสมุทรมลายู,” เมืองโบราณ 34 , 1 (มกราคม - มีนาคม 2551) : 64.

⁵ ผาสุข อินทราวุธ, สุวรรณภูมิ จากหลักฐานทางโบราณคดี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2542), 51-52.

⁶ กรมศิลปากร, ศิลปปะทวารวดี : ต้นกำเนิดพุทธศิลป์ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552), 14.

คำสมัยโบราณ ในช่วงนั้น รูปแบบ ลวดลาย และรูปทรงของสินค้าที่พบในช่วงต้น ประวัติศาสตร์ของไทย จึงเป็นลวดลายและรูปทรงของค่า งชาติที่เป็นแหล่งผลิตนั่นเอง เช่นเดียวกับรูปม้า บนโบราณวัตถุเหล่านั้นเป็นศิลปะที่มีรูปทรงลักษณะตามแบบของแหล่งกำเนิดสินค้านั้นๆ ไม่ใช่ศิลปะและรูปแบบของม้าที่เกิดจากช่างท้องถิ่น โดยเปรียบเทียบกับโบราณวัตถุ อื่นที่พบร่วมสมัยกัน จึงวิเคราะห์ได้ว่าเป็นสินค้านำเข้ามาจากด้านอินเดีย หรือเส้นทางฝั่งตะวันตกทั้งสิ้น

ผลการวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในช่วงพุทธศตวรรษที่ 6 – 11 หรือสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของไทย ลวดลายภาพม้าที่ปรากฏบน โบราณวัตถุ นั้น เป็นสินค้าที่ผลิตจากต่างถิ่นและนำเข้ามาจากดินแดนอื่นทั้งสิ้น และไม่พบหลักฐานใดที่แสดงว่ามีการนำม้าเข้ามาเป็นสัตว์เลี้ยงในประเทศไทยในยุคนี้

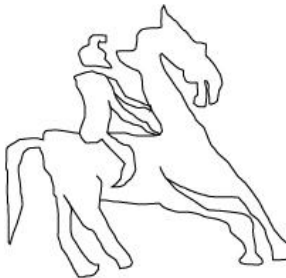
2. หลักฐานโบราณวัตถุช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-15

จำแนกกลุ่มหลักฐานทางโบราณคดีที่มีลักษณะรูปแบบม้าคล้ายคลึงกัน จากโบราณวัตถุที่อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-15 ตรงกับวัฒนธรรมทวารวดี จำแนกได้เป็น

2.1 . หลักฐานโบราณวัตถุที่มีลวดลายเลียนแบบสมัยอินโด-โรมัน มีลักษณะทำทางรูปแบบของม้าคล้าย กับลวดลายที่นิยมในโรมัน-กรีก ในยุคอินโด-โรมัน พบจากแหล่งโบราณคดีที่เป็นชุมชนอยู่อาศัย มีลักษณะลวดลายรูปแบบเดียวกัน สันนิษฐานว่าเป็นสินค้าที่ผลิตขึ้นในท้องถิ่น แต่ลอกเลียนแบบลวดลายของเทปนิยากรีก-โรมันที่แสดงถึงความสง่างาม และปราดเปรียว

- ตราประทับดินเผา รูปม้า 2 ตัว มีคนขี่จำนวน 7 ชิ้น ลวดลายรูปทรงม้าอยู่ในท่าวิ่ง มีรูปร่างได้สัดส่วน ขาวยาว ที่เห็นเด่นชัดคือส่วนหัวมีใบหน้ายาว ขนแผงคอปลิวตั้งเป็นเส้นชัดเจน พบที่เมืองอุทอง เมืองจันเสน เมืองนครปฐม พุทธศตวรรษที่ 12-14 ใช้เป็นตราประทับ

- เศษภาชนะดินเผาประทับลายคนควม ม้าสลับลายคนขี่ช้างในช่องกระจก 4 ชิ้น ศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธ ศตวรรษที่ 14-15 พบที่เมืองจันเสน และบ้านคูเมือง ลพบุรี ม้าอยู่ใน ลักษณะก้าววิ่ง มีคนขี่ถือบังเหียนบังคับ ม้า ส่วนของศีรษะมีใบหน้าและคอยาว เด่นชัด ก้นหน้าต่ำ สันนิษฐานว่า เป็น รูปสัตว์มงคล หรือรูปม้าศึก		
--	--	---

หลักฐานรูปม้าที่ปรากฏบนตราประทับ ทั้งม้าเดี่ยว และม้าคู่ พบที่แหล่งโบราณคดีอยู่
ทอง นครปฐม และจันเสน อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา การพบตราประทับดินเผา
รูปแบบอื่นกำหนดอายุได้ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-9, 9-11, 12-13 โดยแบ่งตามอายุของตัวอักษร
ที่ปรากฏบนตรานั้น นักโบราณคดีวิเคราะห์ไว้ว่าตราประทับเหล่านี้พบคล้ายคลึงกับในแหล่ง
โบราณคดีในอินเดียและมีอักษรกำกับอยู่เป็นตราที่ผ ลิตและนำเข้าจากต่างประเทศ แต่ไม่พบตรา
ประทับที่เป็นรูปม้าเลย⁷ การพบตราประทับรูปม้ามีลักษณะคล้ายคลึงกับรูปแบบยุคอินโด- โรมันใน
อินเดีย สันนิษฐานได้ว่าเป็นการทำขึ้นใหม่เลียนแบบลวดลายม้าที่นิยมในยุคอินโด- โรมัน ตั้งแต่
พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นช่วงเดียวกับที่ปรากฏรูปแบบของตราดินเผาที่ผลิตขึ้นใช้เองในท้องถิ่น ที่มี
รูปแบบลวดลายเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนพื้นเมือง รูปบุคคล รูปสัตว์พื้นเมือง เช่นกระต่าย ไก่
นก⁸ รูปแบบลวดลายม้าที่สร้างขึ้นใหม่ จึงสันนิษฐานและตีความได้ 2 ประการว่า นิยมชมชื่นใน
รูปแบบทั้งคงมาจึงทำขึ้นใหม่ หรือต้องการสื่อถึงสัตว์เลี้ยงที่มีอยู่โดยยืมรูปแบบลวดลายมาใช้

⁷ อนันต์ กลิ่นโพธิ์กลับ, ตราประทับ ตราประจำตัว และเครื่องรางยุคโบราณ
(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2550), 62 - 63.

⁸ เรื่องเดียวกัน, 69.

ตราประทับพบที่เมืองจันเสน

เหรียญเงินอินโด-กรีก พบในอินเดีย

ภาพที่ 84 เปรียบเทียบความคล้ายคลึงของลวดลายรูปม้าที่ปรากฏบนเหรียญเงินอินโด-กรีก
ที่พบในประเทศอินเดีย

ภาพที่ 85 ภาพสลักม้าที่โบสถ์ Parthenon กรุงเอเธนส์ ที่มีชื่อเสียง อายุราวพุทธศตวรรษที่ 1

รูปแบบแสดงท่าทางของม้าในท่าวิ่งคึกคะนองเหมือนมีชีวิต เป็นรูปแบบที่นิยมในยุโรป

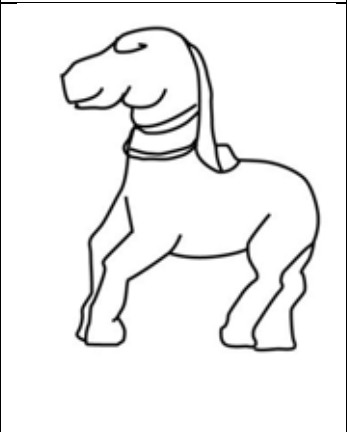
ที่มา : : Pamela M. Morris and Nereo Lugli ed. Horses of the World, (London : Orbis Publishing, 1973), 12.

สำหรับเศษภาชนะดินเผาประทับลายคนควมม้า 4 ชิ้น รูปแบบม้ามี่ลีลา รูปทรงคล้ายคลึงกับม้าที่มาจากกลุ่มอินโด-โรมัน สลักลายคนขี่ช้างในช่องกระจกนั้น เป็นของใช้ที่ผลิตขึ้นใช้ในชุมชนท้องถิ่น โดยพิจารณาจากลวดลายประกอบอื่นที่มีลักษณะความเป็นท้องถิ่นอยู่ ได้แก่ ภาพช้าง ภาพหน้าคนแคะหรือยักษ์แบบศิลปะทวารวดี ในช่องกระจกที่อยู่ในชิ้นเดียวกันกับลวดลายม้า อันแสดงถึงเครื่องใช้ที่ผลิตขึ้นในท้องถิ่นเอง ลวดลายม้าที่ตกแต่งบนเครื่องใช้มีความหมายแทนสัญลักษณ์ของสัตว์มงคล ความปราดเปรียว พล่งกำลัง และความสง่างาม จึงนิยมใช้รูปแบบท่าทางของม้าวิ่งคึกคักที่สง่างามบนภาชนะนั้น

2.2. หลักฐานโบราณวัตถุที่มีรูปแบบของม้าเป็นแบบท้องถิ่น ประดิษฐ์ขึ้นในประเทศไทย ในวัฒนธรรมทวารวดี

หลักฐานทางโบราณคดีภาพม้าใช้ประดับพุทธสถานในวัฒนธรรมทวารวดีเป็นส่วน ใหญ่ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 16 แสดงภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ และพุทธชาดก จากรูปแบบม้า ที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดี สันนิษฐานว่าน่าจะมีต้นแบบมาจากม้าจริง วิเคราะห์ว่ามีม้าเข้ามาเป็น สัตว์เลี้ยงในดินแดนประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12-13

- ภาพปูนปั้นคนขี่ม้าหันหน้าตรงที่ฐานเจดีย์จุลประโทน พุทธประวัติตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ศิลปะทวารวดี สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 ภาพม้าหันหน้าตรงมีผมหน้าม้าผูกเป็นพวงตั้งขึ้น คล้ายศิลปะอมราวดีของอินเดีย นัยน์ตาสองข้างวางอยู่ตรงกลางในแนวตรงไม่สมจริงเป็นลักษณะที่ช่างปั้นท้องถิ่นทำขึ้นตามแบบหรือจินตนาการ		ผมหน้าม้า ผูกเป็นพวงตั้งขึ้นไป คล้ายศิลปะอมราวดี
- ชิ้นส่วนภาพปูนปั้นรูปม้าหันข้าง ศิลปะทวารวดี ประดับที่ฐานเจดีย์จุลประโทน ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 องค์ประกอบภาพไม่ครบ ม้าอยู่ในท่ายืนชูคอสง่า ลักษณะใบหน้ายาว มีแนวสันจมูกและปลายจมูกโค้งลง นัยน์ตาวางแนวตรงขนานกับใบหู		

- ภาพปั้นดินเผาเนื้อละเอียดรูปม้า ลักษณะยืนหันข้างเอี้ยวไปหน้ามามอง มีคนกำลังขึ้นขี่ สภาพชำรุด ศิลปะทวารวดี พบที่ฐานเจดีย์จุลประโทน จ. นครปฐม สร้างในราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 เป็นภาพพุทธชาดกเรื่องเวลาหัสสชาดก ภาพบุคคล ม้า และการจัดวางท่าทางได้สัดส่วนสวยงามเป็นพัฒนาการของภาพที่สมบูรณ์และสมจริงมากที่สุด		
- ประติมากรรมดินเผารูปม้า ที่เมืองคูบัว จ.ราชบุรี อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-15 ลักษณะม้าเอี้ยวตัวหันหน้าออก มีคนขี่สภาพชำรุด ประดับศาสนสถาน ศิลปะทวารวดี		
- ภาพสลักบนแผ่นอิฐที่ฐานพระธาตุพนมองค์เดิม จ. นครพนม ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 เป็นภาพกษัตริย์นักรบทรงม้าออกศึก ม้าผูกบังเหียน มีลูกประคำสวมคอ ในท่าควบวิ่ง กษัตริย์หน้าตาและเครื่องแต่งกายแบบคนพื้นเมือง		
- ภาพสลักนูนต่ำด้านหน้าบนใบเสมาหินทราย ที่เมืองโบราณวัดพระพุทธบาทบัวบาน จ. อุตรธานี พุทธชาดกเรื่องวิรุฬหพันธิต ปรากรูปม้ายืนบนแท่นเดี่ยว มีขนแผงคอเป็นแผง ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ 14-16		

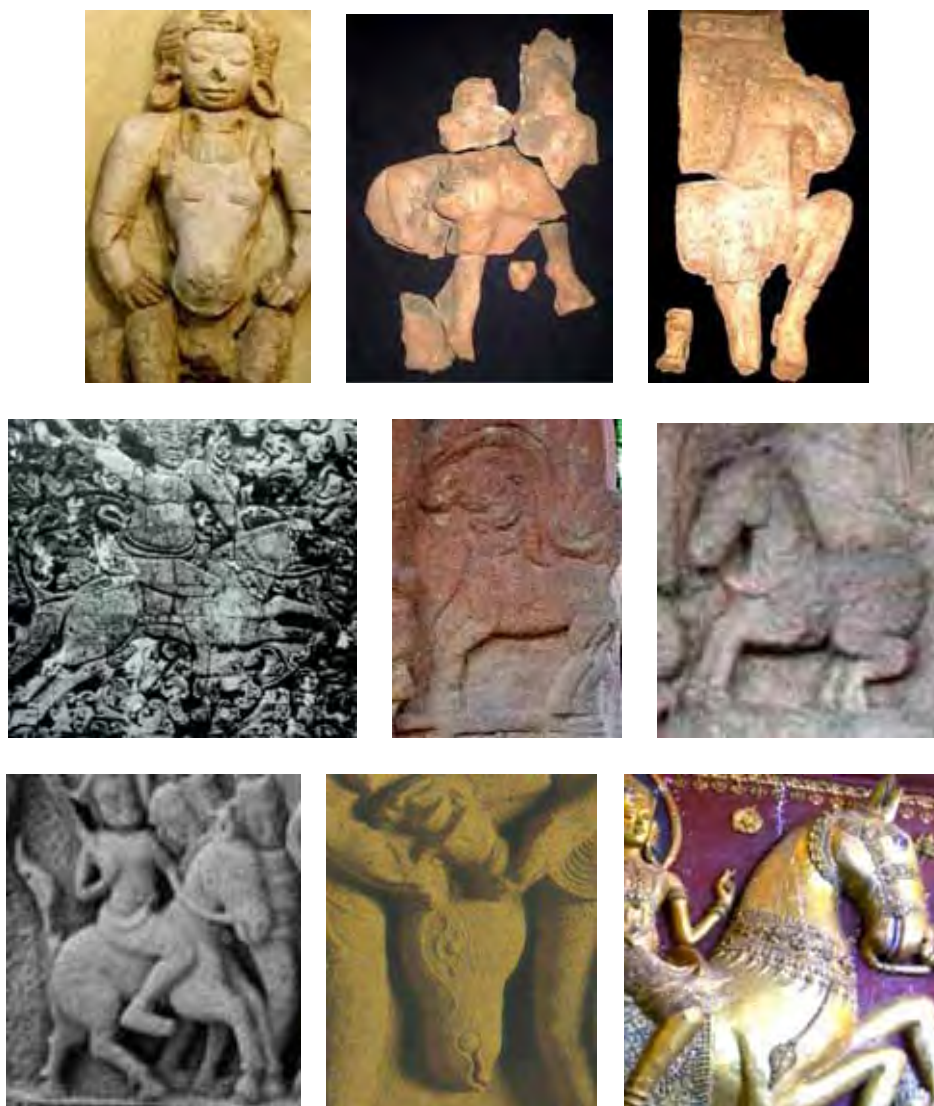
- ภาพสลักนูนต่ำบนใบเสมาหินทราย ที่เมืองโบราณวัดโนนศิลาอาสน์ ภาพ เล่าเรื่องพุทธชาดกตอนวิรุฬหกชาติ ปรากฏรูปม้ายืนย่อขาบนแท่นภายใน ซุ้ม ใบหน้ายาว ศิลปะทวารวดี อายุ ราวพุทธศตวรรษที่ 14-16		
--	--	---

หลักฐานโบราณวัตถุรูปม้าในสมัยทวารวดี ที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยฝีมือของคนท้องถิ่น ที่ปรากฏทั้งหมดประดับในศาสนสถาน เป็นเรื่องราวในพุทธศาสนาและสัตว์มงคล ได้แก่ รูปปั้นดินเผาที่เมืองโบราณคูบัว จ. ราชบุรี รูปปูนปั้นและรูปปั้นดินเผาที่ฐานลานประทักษิณเจดีย์จุลประโทน จ. นครปฐม และภาพสลักบนใบเสมาหินทรายที่ จ. อุตรธานี เป็นต้น อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 – 16 เป็นภาพเรื่องราวในพุทธประวัติ และพุทธชาดกทั้งสิ้น

ลักษณะของม้า มีท่าทางสอดคล้องกับเรื่องราวในพุทธประวัติหรือพุทธชาดก แสดงกิริยาเรียบร้อย ลักษณะดีมีสง่า ขึ้นกับว่าเป็นภาพตอนใด ไม่พบม้าวิ่งควบแบบกึกคะนองเช่นเดียวกับม้าทางยุโรปหรือม้าอาหรับที่พบลวดลายบนประติมากรรมสมัยทวารวดีหรือบนเครื่องใช้ของชุมชนโบราณในวัฒนธรรมทวารวดี

การศึกษาพัฒนาการของประติมากรรมรูปม้าโดยช่างฝีมือท้องถิ่น

เมื่อนำภาพ ม้าที่ประดิษฐ์ขึ้นในท้องถิ่น มาลำดับตามอายุสมัย ที่สร้าง จะเห็นความแตกต่างที่มีพัฒนาการรูปทรงของม้าจากช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นไป มีความเหมือนสัตว์จริงมากขึ้นเป็นลำดับ จากการเปรียบเทียบรูปแบบของม้ากับศิลปะอมราวดีของอินเดียแล้ว ปรากฏว่ามีลักษณะบางประการคล้ายคลึงกัน ซึ่งได้ทำการเปรียบเทียบให้เห็นในภาพที่ 67 การทำประติมากรรมนอกจากต้องการสื่อเรื่องราวแล้ว ยังขึ้นกับศิลปะตามสมัยนิยม ฝีมือช่าง และภาพต้นแบบที่พบเห็นอีกด้วย จากการศึกษาเปรียบเทียบประติมากรรมรูปม้าฝีมือช่างท้องถิ่น ภาพที่ได้สัดส่วนสมจริงมากที่สุดคือภาพปั้นดินเผาคนกำลัง ขึ้นม้าที่ประดับฐานเจดีย์จุลประโทน ข้อเสนอแนะประติมากรรมชิ้นนี้ ทำขึ้นตามแบบม้าที่มีให้เห็นอยู่ในท้องถิ่น เช่นเดียวกับภาพวัวที่มีความคล้ายคลึงกับวัวในธรรมชาติมาตั้งแต่ยุคแรกๆ เพราะมีตัวอย่างจริงให้ดู

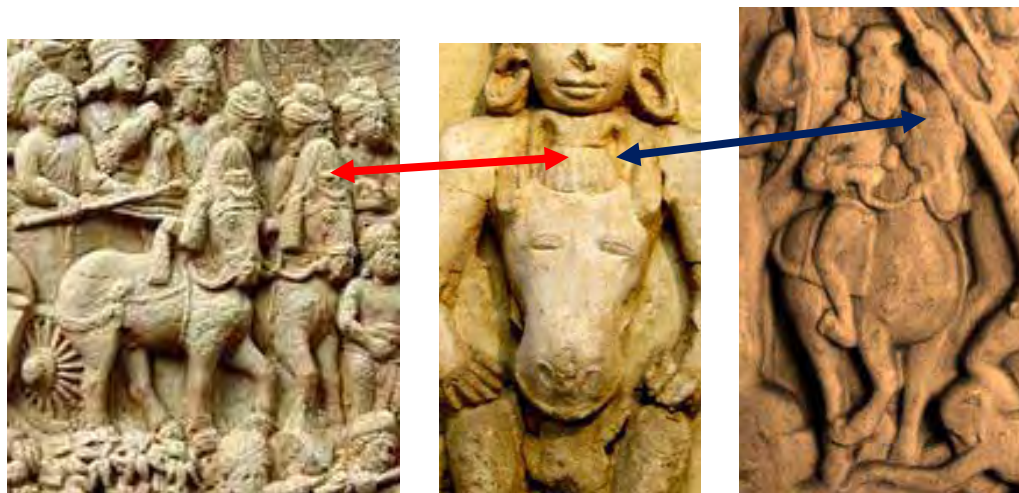

ภาพที่ 86 ลำดับภาพม้าที่ประติมาขึ้นในดินแดนประเทศไทยตามอายุสมัย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา จะเห็นพัฒนาการประติมากรรมรูปม้าที่มีความคล้ายคลึงกับม้าจริงมากขึ้น ทั้งรูปแบบและสัดส่วนของม้าตามลำดับ

การวิเคราะห์ลักษณะรูปทรงของม้าในงานศิลปะ

วิเคราะห์ ประติมากรรมปูนปั้นภาพคนขี่ม้าหน้าตรง ที่ฐานเจดีย์จุลปะโทนสมัยที่ 1 พุทธศตวรรษที่ 12-13 เพื่อศึกษาความเหมือนจริง จากการลำดับลักษณะ รูปแบบของม้าเรียงลำดับอายุ พบว่าประติมากรรม ชี้นี้เป็นประติมากรรมต้นๆ ที่เป็นฝีมือคนท้องถิ่นที่ปั้นรูปม้า มีสัดส่วนของใบหน้าค่อนข้างสั้นไม่เหมือนจริงนัก ส่วนของผมน้ำม้าปรกลงมามีส่วนหนึ่งผูกจุกตั้งเป็นพวง ลักษณะคล้ายประติมากรรมที่สูญปสาณู จี และประติมากรรมอื่นในศิลปะอมราวดี ประเทศอินเดีย

(ภาพที่ 87) สันนิษฐานได้ว่าเป็นการปั้น ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอมราวดี มาเป็นภาพต้นแบบ ร่วมกับจินตนาการของช่างพื้นเมือง สันนิษฐานว่าในพุทธศตวรรษที่ 12 คนทวารวดีรู้จักม้า ที่เกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนา และได้รับอิทธิพลศิลปะอมราวดี จากอินเดีย ในระยะแรก ไม่สามารถระบุได้ว่าประติมากรรมชิ้นนี้มีต้นแบบมาจากม้าจริงหรือไม่

➡ ลักษณะการผูกผมหน้าให้เป็นพวงขึ้นไปเช่นเดียวกับที่นิยมในประติมากรรมอินเดีย ศิลปะอมราวดี พุทธศตวรรษที่ 6 - 7 ภาพสลักเล่าเรื่องพุทธประวัติ เจ้าชายสิทธัตถะประทับบนหลังม้า ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม จัดแสดงที่ British Museum, London⁹

↔ ลักษณะการผูกผมหน้าม้าในประติมากรรมประดับเสาโคธระด้านทิศตะวันออกที่สถูปสาญจี (Sanchi, Great Stupa) ประเทศอินเดีย พุทธศตวรรษที่ 5-6 ภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ ตอนเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์หลังเสด็จออกมหาภิเนษกรรม 7 ปี¹⁰

ภาพที่ 87 เปรียบเทียบอิทธิพลศิลปะ มีส่วนที่คล้ายคลึงกับม้าอินเดีย ศิลปะอมราวดี (รูปซ้ายและขวา) คือการผูกผมหน้าม้าเป็นพวงตั้งขึ้น ของภาพปูนปั้นม้าหน้าตรง ที่เจดีย์จุลประโทน ในราวพุทธศตวรรษที่ 12

ที่มา : ภาพซ้าย Claude & Masako, Sanchi stupa fort [online], accessed August 2008. Available from http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sanchi_stupa_fort

ภาพขวา Benoy K. Behl, Valley of stupas [online], accessed December 2009. Available from http://thehindu.com/fline/f12421/stories/20071102_504206400.htm.

⁹. Benoy K. Behl, Valley of stupas [online], accessed December 2009. Available from <http://thehindu.com/fline/f12421/stories/>

¹⁰ Debala Mitra, Sanchi, (New Delhi : Archaeological survey of India, 2001), 36.

วิเคราะห์หลักฐานโบราณวัตถุชิ้นสำคัญ ที่แสดงถึงการมีม้าเข้ามาในสมัยวัฒนธรรมทวารวดี

ภาพปั้นประติมากรรมรูปม้าที่แสดงอาการเคลื่อนไหวเหมือนจริงอย่างได้สัดส่วนโดยฝีมือช่างท้องถิ่น คือประติมากรรมดินเผารูปชายกำลังขึ้นขี่ม้าที่ฐานเจดีย์จุลปะโทน จ. นครปฐม ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 ศาสตราจารย์บวสเชอเลียให้ความเห็นว่า ภาพดินเผาฝีมือละเอียดอยู่ในสภาพชำรุดมากอยู่ที่ฐานเจดีย์จุลปะโทนสมัยที่ 2 ดังนั้นภาพดินเผานี้จึงสร้างขึ้นในสมัยที่ 1 คือราวพุทธศตวรรษที่ 12-13¹¹ แต่มีนักวิชาการบางท่านมีข้อเสนอความเห็นในเวลาต่อมาว่าสมัยที่ 1 และ 2 นั้นควรอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14¹² เพราะฝีมือและรูปแบบการปั้นภาพทั้งหมดค่อนข้างสมบูรณ์ และมีอายุไม่ห่างกันมากนัก นอกจากนี้ภาพดินเผาก็ยังปั้นร่วมสมัยกับปูนปั้นได้ และการติดกับผนังไม่คงทนเท่าปูนปั้น จึงร่วงหล่นลงมาค่อนข้างมากก็ตาม การที่ภาพอยู่ในสภาพที่ไม่ถูกรบกวนเพราะถูกหุ้มรักษาไว้ด้วยการบูรณะครั้งที่ 2 หรือการสร้างสมัยที่ 3 ทำให้โบราณวัตถุชิ้นนี้ถูกรักษาสภาพเดิมของศิลปะในพุทธศตวรรษที่ 12-13 ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่คลังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ จ. นครปฐม

ภาพที่ 88 ภาพวาดลายเส้น จำลองรูปแบบที่สมบูรณ์ของประติมากรรมรูปปั้นม้าดินเผา จากฐานเจดีย์จุลปะโทน จ. นครปฐม ที่สันนิษฐานว่าถอดแบบตามม้าจริง

¹¹ พริยะ ไกรฤกษ์, พุทธศาสนนิทานเจดีย์จุลปะโทน, หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2517), 8.

¹² นันทนา ชุตินวงศ์, “ภาพชาดกที่เจดีย์จุลปะโทน,” นิตยสารศิลปากร 21, 4 (พฤศจิกายน 2520) : 51.

ลักษณะประติมากรรมดินเผาชิ้นนี้ ฝีมือประณีต จัดวางลีลาท่าทางของม้าและบุคคลได้ สดส่วนตามขนาดย่อส่วนที่เป็นจริง ซึ่งนอกจากช่างฝีมือดีแล้ว ต้องมีต้นแบบที่มีชีวิตจริงให้เห็น จึงสามารถถ่ายทอดลักษณะการเอี้ยวตัวของม้า ความสูงของคนและม้าที่สัมพันธ์กัน ความนูน เว้า ของรูปทรงที่เหมาะสมเจาะ ท่าทางก้าวขาขึ้นม้าได้จังหวะพอดี ทำให้ได้ภาพที่เหมือนจริง (ภาพที่ 88) จึงเป็นหลักฐานสำคัญที่บ่งบอกว่าน่าจะมีม้าจริงเป็นต้นแบบ ซึ่งหมายถึงมีม้าเป็นสัตว์เลี้ยงใน ดินแดนนี้แล้ว เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12

การกำหนดอายุของภาพประติมากรรมดินเผาที่จุลปะโทน นักวิชาการที่ร่วมทำการขุด แต่งและบูรณะองค์เจดีย์ในปี พ.ศ.2511 ได้ศึกษาและวิเคราะห์อายุการสร้างภาพเล่าเรื่องที่ประดับ ฐานเจดีย์ว่าสร้างขึ้นสองสมัยต่างกัน และอนุรักษ์สภาพเดิมไว้ด้วยการสร้างสมัยที่ 3 ในราวพุทธ ศตวรรษที่ 15 ทับไว้ การวิเคราะห์ อายุของประติมากรรมชิ้นนี้ นักวิชาการทำการสรุปและให้ ความเห็นไว้ คือ

1. ศาสตราจารย์ บวสเชอลิเย่ (J. Boisselier) ผู้ร่วมในการขุดแต่งและบูรณะ พ.ศ. 2511 มีความเห็นว่า ภาพชุดดินเผามีอายุระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 12 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 13 (สร้างสมัยที่ 1) ส่วนภาพที่ทำด้วยปูนปั้นมีอายุตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 13 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 14¹³ (สร้างสมัยที่ 2) หมายถึงภาพดินเผาเก่ากว่าภาพปูนปั้น

2. ปิริยะ ไกรฤกษ์ ได้ทำการศึกษาภาพอย่างละเอียดใน พ.ศ. 2517 วิจัยว่ายังไม่ มีหลักฐานอย่างชัดเจนว่าภาพดินเผานั้นเก่า กว่าภาพปูนปั้น เนื่องจากภาพดินเผาพบเฉพาะบางส่วน ทางทิศตะวันออกบนลานประทักษิณของเจดีย์ ในขณะที่ภาพอื่นเป็นภาพปูนปั้นทั้งสิ้น และแบบ ลวดลายเครื่องประดับและเครื่องแต่งกายก็คล้ายคลึงกันมาก ¹⁴ และสรุปว่าภาพเล่าเรื่องทั้งหมดนี้ สร้างขึ้นพร้อมกันในราวพุทธศตวรรษที่ 11-13¹⁵

ในการจัดลำดับภาพ ภาพปูนปั้นรูปบุคคลนั่งอยู่เหนือหลังม้าหน้าตรงถูกจัดไว้ในสมัย ต้นสมัยเดียวกับรูปนรสิงห์ และในสมัยต่อมาได้ใช้รูปสิงห์คู่เข้ามาแทนที่ ¹⁶ จึงตีความได้ว่าภาพปูน ปั้นบุคคลนั่งเหนือหลังม้าสร้างขึ้นก่อน คือในสมัยที่ 1

3. นันทนา ชุตินวงศ์ ให้ความเห็นใน พ.ศ. 2520 เห็นด้วยกับศาสตราจารย์ บวสเชอลิเย่

¹³ Boisselier,J., “Recentes Recherches a` Nakhon Pathom,” *Journal of the Siam Society*, IVIII, 2 (July 1970) : 55-65. อ้างใน นันทนา ชุตินวงศ์, “ภาพชาดกที่เจดีย์จุลปะโทน,” *นิตยสารศิลปากร* 21,4 (พฤศจิกายน 2520) : 29.

¹⁴ ปิริยะ ไกรฤกษ์. พุทธศาสนนิทานเจดีย์จุลปะโทน, 10.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 33.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 11.

ว่าภาพดินเผาน่าจะสร้างขึ้นก่อน ไม่ได้ทำขึ้นพร้อมภาพที่เป็นปูนปั้น แต่ไม่พบความแตกต่างในลักษณะศิลปะระหว่างภาพทั้ง 2 ชุด จึงสันนิษฐานว่าคงสร้างกันในเวลาที่ใกล้เคียงกัน ไม่ห่างกันมากนัก¹⁷ ภาพเหล่านี้มีลักษณะพิเศษคงามเชื่อว่าปั้นขึ้นจากนายช่างพื้นเมืองที่มีฝีมือสูง ภาพทั้งหมดมีอายุระหว่างต้นพุทธศตวรรษที่ 13 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 14 ซึ่งเป็นระยะที่ศิลปะทวารวดีพัฒนาถึงจุดสมบูรณ์แล้ว¹⁸

ตารางที่ 3 ลำดับการกำหนดอายุของภาพดินเผาและภาพปูนปั้นที่ฐานเจดีย์จุลประโทน จ. นครปฐม ตามความคิดเห็นของนักวิชาการ

พุทธศตวรรษที่	11	12	13	14
บวสเชอลีเย่	-	ดินเผา	ดินเผา/ปูนปั้น	ปูนปั้น
พิริยะ ไกรฤกษ์	←	ดินเผาและปูนปั้น →		-
นันทนา ชุตินวงศ์			ดินเผา	ปูนปั้น

สมัยที่ 1
 สมัยที่ 2

จากความคิดเห็นของนักวิชาการดังกล่าว ประมวลว่าภาพดินเผารูปม้าสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-13 ส่วนภาพปูนปั้นรูปม้าหน้าตรงมีคันทันนั้นเป็นชิ้นพิเศษ จากตำแหน่งที่พบต่างมีความเห็นตรงกันว่าเป็นการสร้างก่อนสมัยที่ 2 สันนิษฐานว่ามีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12

ผลการวิเคราะห์หลักฐานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16

จากการวิเคราะห์ในด้านต่างๆ เห็นว่าโบราณวัตถุดินเผารูป ม้ามีคันทันสร้างขึ้น เป็นประติมากรรมที่น่าจะมีต้นแบบมาจากม้าจริงที่ช่างมองเห็นจึงได้ลักษณะรูปทรง ท่าทาง สัดส่วน เหมือนธรรมชาติจริง สันนิษฐานว่าในพุทธศตวรรษที่ 12 สมัยวัฒนธรรมทวารวดี มีม้าที่เป็นสัตว์เลี้ยงเข้ามาในดินแดนประเทศไทยแล้ว

แม้ไม่ปรากฏหลักฐานที่เป็นเอกสารหรือลายลักษณ์อักษรในประเทศไทยที่กล่าวถึงม้าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-13 เมื่อประมวลข้อมูลพัฒนาการเรื่องการเดินทางของมนุษย์ ที่แสวงหาความเร็ว ความสะดวกสบายในการเดินทางและขนส่งภาระ ม้าจึงเป็นสัตว์ที่เหมาะสมในเกือบทุกสภาพพื้นที่ที่ถูกเลือกมาใช้งาน เนื่องจากคุณสมบัติของม้าเองที่เฉลียวฉลาด ฝึกฝนง่าย มีความ

¹⁷ นันทนา ชุตินวงศ์, “ภาพชาดกที่เจดีย์จุลประโทน,” : 30-31

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 51.

แข็งแรง รวดเร็ว และเลี้ยงดูง่าย บนเส้นทางการค้าโบราณ หรือเส้นทางสายไหมทั้งทางบกและทางทะเลที่เจริญรุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 5-8 เป็นต้นมา ม้าย่อมเป็นพาหนะสำคัญที่ถูกเลือกมาใช้งาน และเป็นสินค้าที่ต้องการของตลาด

ภาพที่ 89 แผนที่เส้นทางการเดินทางจากอินเดียสู่จีน ผ่านคอคอคบนคาบสมุทรมาเลย์ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-12 โดยแวะขึ้นบกแถบเมืองท่า Takkola ทางฝั่งตะวันตกไปยังฝั่งตะวันออก

ที่มา : Paul Wheatley, The Golden Khersonese : Historical Geography of the Malay Peninsula before A.D. 1500, (Kuala Lumpur : University of Malaya Press, 1961), 290.

หลักฐานเอกสารบันทึกของราชทูตเปอร์เซีย เรื่องสำเภากษัตริย์สุไลมานในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ทำให้ทราบว่าการเดินทางทางเรือในสมัยพุทธศตวรรษที่ 23 ได้แวะขึ้นบกที่เมืองท่าตะนาวศรี¹⁹ โดยผ่านเมืองมะริด การเดินทางทางบกนั้นมีการเตรียมม้ามาด้วย นำลงเรือมาจากเปอร์เซียเพื่อใช้ขึ้นช่วงที่เดินทางทางบกและการเดินทางในช่วงที่พักอยู่ในประเทศสยาม แสดง

¹⁹ ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์, ผู้แปล, บันทึกของคณะราชทูตเปอร์เซียเข้ามากรุงศรีอยุธยา : สำเภากษัตริย์สุลัยมาน, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2545), 16 -17

ให้เห็นว่า เป็นที่รู้จักกันในกลุ่มนักเดินเรือว่าต้องมีพาหนะสำหรับเดินทางทางบกเตรียมมาด้วย เส้นทางเดินเรือโบราณที่ต้องขึ้นบกที่เมืองท่าฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรเพื่อต่อไปยังอ่าวไทยนี้ นพอล วิทลีย์ ได้กล่าวถึงการเดินทางจากอินเดียสู่จีนโดยใช้เส้นทางนี้ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12- 13 (ภาพที่ 69) เป็นเส้นทางการค้าโบราณด้วย²⁰ การอ้างถึงบันทึกของราชทูตเปอร์เซีย รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งเกิดในภายหลังมาเปรียบเทียบเพื่ อใช้เป็นหลักฐานที่สอดคล้องกัน เป็นการอ้างถึงแนวคิดและทฤษฎีทางโบราณคดีทฤษฎีหนึ่ง ที่ให้แนวคิดว่าการหาความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผน และกระบวนการของมนุษย์ในอดีต สามารถใช้ข้อมูลจากปัจจุบัน มาศึกษาแบบแผนและกระบวนการ แทนอดีตได้²¹ และยังมีแนวคิดทางข้อมูลทางชาติพันธุ์ กล่าวว่าการจัดแบ่งพัฒนาการทางวัฒนธรรมและสังคมในกรอบต่างๆ ล้วนอยู่บนพื้นฐานเดียวกับวัฒนธรรมที่พบในสังคมปัจจุบัน หรือใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ย้อนไปไม่ไกลนัก²² มาใช้ในการอธิบายเอกสารบันทึกราชทูตเปอร์เซีย กับเรื่องราวการเดินทางในสมัยทวารวดีได้

3. หลักฐานโบราณวัตถุช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18 ในวัฒนธรรมลพบุรี

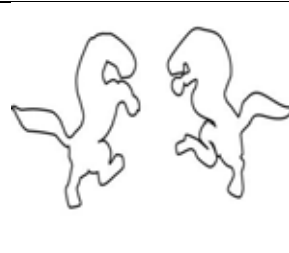
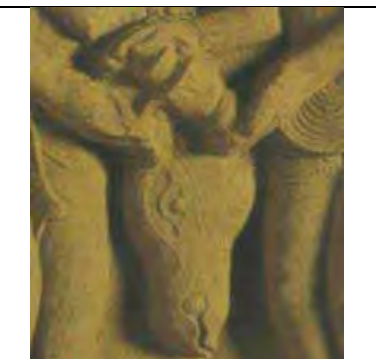
ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีทั้งหลักฐานเอกสารและหลักฐานโบราณวัตถุที่กล่าวถึงมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 – 18 สอดคล้องกับหลักฐานภาพสลักนูนต่ำเล่าเรื่องบนผนังรอบปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา พุทธศตวรรษที่ 16 สันนิษฐานว่ามาในวัฒนธรรมลพบุรีเป็นทั้งสัตว์เลี้ยงที่แพร่หลาย และเป็นสัตว์ที่กล่าวถึงในเรื่องราวทางศาสนา

หลักฐานเก่าแก่ที่สุดที่เป็นลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับม้าที่ปรากฏในวัฒนธรรมลพบุรีในดินแดนประเทศไทย คือ ศิลาจารึกปราสาทหินพนมรุ้ง ราวพุทธศตวรรษที่ 16 จารึกบนหินศิลาทรายอักษรขอม ภาษาเขมรโบราณ ด้านที่ 1 มีเนื้อความการถวายสิ่งของแก่กัมมรเตงชคตแห่งพนมรุ้ง มีม้าเป็นหนึ่งในสัตว์ที่ใช้อุทิศถวายด้วย ซึ่งตีความได้ว่าม้าเป็นสัตว์เลี้ยงที่สำคัญและมีค่าในยุคนั้น หรือเป็นสัตว์มงคลที่ใช้ในพระราชพิธี อนุมานได้ว่าม้าเป็นสัตว์พาหนะที่นิยมใช้กันในวิถีชีวิตแถบดินแดนที่ราบสูงอีสานของไทยในพุทธศตวรรษที่ 16 ศิลาจารึกหลักนี้เป็นหลักฐานเอกสารทางโบราณคดีที่สำคัญที่กล่าวถึงม้าที่มีชีวิตที่พบในดินแดนประเทศไทยเป็นครั้งแรก

²⁰ Paul Wheatley, *The Golden Khersonese : Historical Geography of the Malay Peninsula efore A.D. 1500*, (Kuala Lumpur : University of Malaya Press, 1961), 289- 290.

²¹ สว่าง เลิศฤทธิ์, *โบราณคดี : แนวคิดและทฤษฎี* (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2547), 172.

²² เรื่องเดียวกัน, 121.

- ภาพสลักนูนต่ำรูปม้า บนทับหลังที่ปราสาทสระกำแพงใหญ่ เป็นภาพเล่าเรื่องตอนพระกฤษณะกำลังประลองยุทธกับม้าวสุรเกสิน ศิลปะบาปวน อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16		
- ภาพสลักนูนต่ำ บนทับหลังที่ปราสาทหินพิมาย มีรูปขบวนช้าง ขบวนม้าเล่าเรื่องรามเกียรติ์ตอนกลับจากกรุงลงกา พุทธศตวรรษที่ 16 -17 ม้าอยู่ในท่าก้าวเดินมีคนขี่ มีบังเหียน แต่ไม่มีอานม้า มีขนาดไม่สูงคล้ายม้าแกลบ		
- ภาพสลักนูนต่ำรูปสิริษะม้าในหมู่พราหมณ์ เล่าเรื่องพิธีอัสวเมธบนทับหลังปราสาทหินพิมายพุทธศตวรรษที่ 16 หน้าม้าถูกจับหูทั้งสองข้างและจับผมหน้าม้าไว้ตำแหน่งนัยน์ตาวางถูกต้องต่างจากสมัยทวารวดีตอนต้น		

หลักฐานด้านโบราณวัตถุส่วนใหญ่เป็นประติมากรรมภาพนูนต่ำ ที่เล่าเรื่องราวเรื่องเทพในศาสนาฮินดู ได้แก่ เรื่องมหากาพย์ เรื่องรามเกียรติ์ พิธีกรรมทางพราหมณ์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 17 อันได้แก่ ภาพเล่าเรื่องพระกฤษณะปราบอสูรม้าเกสินบนทับหลังปราสาทสระกำแพงใหญ่ ภาพเล่าเรื่องรามเกียรติ์ตอนพระรามเสด็จกลับจากกรุงลงกา และภาพพิธีอัสวเมธบนทับหลังปราสาทหินพิมาย ล้วนเป็นเรื่องราวที่อยู่ในคัมภีร์ศาสนา รูปทรงสัดส่วนของม้าเป็นตามจินตนาการไม่ค่อยเหมือนจริง ยกเว้นทับหลังตอนพระรามเสด็จกลับจากกรุงลงกาที่ได้สัดส่วน นักโบราณคดีสันนิษฐานไว้ว่าอาจสลักขึ้นโดยช่างจากเขมร

ดินแดนทางทิศตะวันออกของไทยที่มีผืนดินเชื่อมต่อเป็นผืนเดียวกันและอยู่ไม่ห่างไกลกันนัก ปรากฏภาพสลักนูนต่ำเล่าเรื่องรอบระเบียบปราสาทนครวัด พุทธศตวรรษที่ 16- 17 เล่าเรื่องราวในคัมภีร์ศาสนา และเรื่องราวการสงครามสู้รบของขอมในยุคนั้น ประติมากรรมภาพม้ามียังจำนวน

มาก รูปแบบลีลาทำทางราวกับมีชีวิตและมีสัดส่วนสมจริง ส่วนสูง ปานกลาง แสดงถึงฝีมือช่างและมีแบบจากมั่งจริงที่สันนิษฐานว่าเป็นม้าที่แพร่สายพันธุ์มาจากประเทศจีนและเวียดนามจำนวนมาก

ภาพที่ 90 ภาพสลักนูนต่ำเล่าเรื่องที่ผนังระเบียง ปราสาทนครวัด ด้านทิศใต้ ส่วนตะวันตก เรื่องการประชุมทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 พุทธศตวรรษที่ 17 มีทัพม้าในขบวน

ภาพเล่าเรื่องที่เทวสถานในเขมรเหล่านี้บอกถึงม้ามีบทบาทสำคัญในการออกศึก นอกเหนือไปจากภาพเล่าเรื่องในวรรณกรรมทางศาสนา การสู้รบที่ต้องใช้ม้าเป็นพาหนะหลักในขบวนทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ในการรบกับพวกจาม ราวพุทธศตวรรษที่ 16

หลักฐานในดินแดนพุกามทางทิศตะวันตกในยุคเดียวกัน ราวพุทธศตวรรษที่ 16 ระบุในประวัติศาสตร์พม่าที่เริ่มอาณาจักรพุกาม เมื่อพระเจ้าอนुरुท ขึ้นครองอาณาจักร ได้ทำการสู้รบกับมอญทางตอนใต้ โดยกองทัพช้างและกองทัพม้า²³ หลักฐานจากประเทศข้างเคียง และที่พบในประเทศไทยช่วงที่ตรงกับยุคของมอญเรื่องอำนาจนั้นเหนือดินแดนไทยนั้น บอกได้ถึงอาณาบริเวณคาบสมุทรลพบุรีที่มีร่องรอยของม้าอาศัยอยู่ และถูกนำใช้งานมาตั้ง แต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 โดยเฉพาะด้านการศึกสงคราม

การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 - 20

หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญคือหลักฐานจากจารึกสุโขทัย ที่มีการกล่าวถึงเรื่องม้าในศิลาจารึกหลายหลัก หลายกิจกรรม แสดงให้เห็นว่าในพุทธศตวรรษที่ 18 นั้นในดินแดนภาคเหนือ

²³ หม่องทินอ่อง, ประวัติศาสตร์พม่า, แปลโดย เพ็ชร สุมิตร, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), 32.

ของประเทศไทยมีการนำมาเข้ามาเลี้ยงและใช้งานกันอย่างแพร่หลายต่อเนื่องมาก่อนสมัยสุโขทัยแล้ว จึงปรากฏเรื่องของม้าในวิถีชีวิตอย่างชัดเจน

1. วิเคราะห์หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ในศิลาจารึก มีเนื้อความกล่าวถึงม้าถูกนำมาใช้ในสมัยสุโขทัยหลากหลายประเภท และวาระต่างๆ แบ่งตามบทบาทการใช้งานของม้าได้ คือ

1.1. ม้าเป็นสัตว์เลี้ยงที่นำมาใช้เป็นพาหนะขี่ ลากจูง และใช้งานในการบรรทุกของการค้าขาย ปรากฏเนื้อความที่กล่าวถึงใน **ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1 พ.ศ. 1835**

“ เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ ลูท่างเพือนจูงวัวไปค้า จั้ม้าไปขาย ใครใคร่ค้าช้างค้า ใครใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองค้า ” และอีกตอนหนึ่งมีข้อความ

“ คนใดขี่ช้างมาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหนื่อเพื่อกู้ มั่นบ่มีช้างมีม้า บ่มียั่วมีนาง บ่มีเงินมีทอง ให้แก่มัน ”

และใน **จารึกนครชุม หรือศิลาจารึกหลักที่ 3 พ.ศ. 1900**

“.... แต่งให้ขุนพิขุนน้องลูกหลานไพร่ฟ้าข้าไท จั้เรือไปค้า จั้ม้าไปขาย”

1.2. ม้าใช้ในการฝึกวิชาการในการเล่าเรียนของชนชั้นสูง ในจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 นักวิชาการได้แปลและตีความหมายว่าการฝึกบังคับม้านั้นเป็นวิชาสำคัญวิชาหนึ่งที่กุลบุตรควรเล่าเรียนเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการรบหรือการขี่ แสดงให้เห็นว่า ม้าเป็นสัตว์พาหนะสำคัญอีกประเภทหนึ่งที่ใช้ในการขี่เพื่อเดินทาง เพื่อการรบ การกีฬา จารึกที่กล่าวถึง คือ **จารึกวัดศรีชุม หรือศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 พ.ศ. 1884- 1910** กล่าวถึงเรื่องราวของเจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณีเมื่อทรงพระเยาว์ตอนหนึ่งว่า

“ ...มักเรียนคุณอันพิเศษ อันหนึ่งรู้คุณช้าง อันหนึ่งรู้คุณม้า อันหนึ่งรู้คุณ.....อันหนึ่งรู้คุณสี.....” ซึ่งหมายถึงต้องฝึกเรียนวิชาการใช้หรือการบังคับควบคุมสัตว์ต่างๆ ได้แก่ ช้าง ม้า เป็นต้น ม้าเป็นสัตว์ประเภทหนึ่งที่ต้องฝึกฝนเรียนรู้ อันแสดงให้เห็นว่า การขี่ม้า หรือบังคับม้า เป็นศาสตร์วิชาหนึ่งที่สำคัญ และมีการถ่ายทอดมานานในราชสำนักและสังคมชั้นสูง

1.3. ม้าเป็นสัตว์สำคัญที่ใช้เป็นของอุทิศถวาย หรือเป็นบรรณาการในศาสนาและการปกครอง ปรากฏในจารึกวัดบางสนุก **จารึกสุโขทัยหลักที่ 107 พ.ศ. 1882** กล่าวถึงการอุทิศสิ่งของแก่วัด ว่า “ พระช้างตัวหนึ่ง ม้าตัวหนึ่ง วัวตัวหนึ่ง ควายตัว หนึ่ง.....”

และ**จารึกภาษาไทย จ.ศ.754 หรือจารึกหลักที่ 45 พ.ศ. 1935**

“ เบื้องปู่พระยาก็ดีผีไพร่ ไทยช้างม้าข้าให้ส่งวัวควายตกท่าง”
ชาวเมืองสุโขทัยถือม้าเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีค่า และจำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่นเดียวกับ ช้าง วัว ควาย จึงนิยมเป็นของบรรณาการ และของถวายแก่วัดและผู้นำ

1.4. กำหนดให้ม้าเป็นทรัพย์สินมีค่าชนิดหนึ่ง มีกฎหมายลักษณะโจรที่กำหนดโทษผู้ลักขโมยช้าง ม้า และสัตว์เลี้ยง ปรากฏข้อความใน จารึกวัดมหาธาตุ- วัดสระศรี หรือศิลาจารึกหลักที่ 38 พุทธศตวรรษที่ 19-20 เป็นจารึกกฎหมายลักษณะโจร สมัยสุโขทัย กล่าวถึงบทลงโทษผู้ทำผิดในสังคมชาวสุโขทัย และกล่าวถึงสัตว์เลี้ยงรวมทั้งม้าที่ถือเป็นทรัพย์สินมีค่าของบุคคลชนิดหนึ่ง

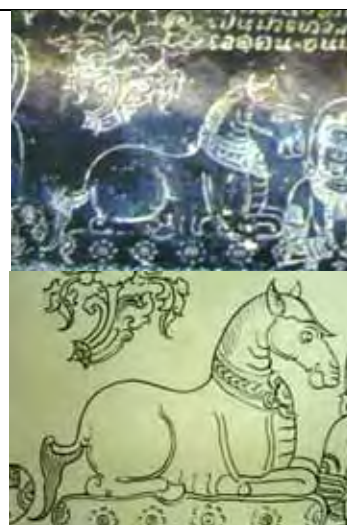
“ จะโมยอันลักวัวควาย ช้างม้า สัตว์อันใด ไปจอดไปกรายตนก็ดี...”

สามารถตีความได้ว่าม้าเป็นหนึ่งในจำนวนสัตว์เลี้ยงมีค่าของชาวสุโขทัย ซึ่งอาจเลี้ยงไว้เป็นพาหนะสำหรับขี่หรือลากจูง ใช้บรรทุกสัมภาระ หรือเป็นสินค้าไว้อขาย

การติดต่อกับต่างชาติสมัยสุโขทัย นำมาซึ่งการค้าขาย แลกเปลี่ยนทั้งสินค้า วัฒนธรรม ประเพณีความเป็นอยู่ และวิทยาการต่างๆ ความสัมพันธ์ในรูปแบบของ การปกครอง การส่งเครื่องบรรณาการ การศึกษาสงคราม การค้าขายและการเดินทาง ที่กล่าวถึงไว้ในพงสาวดารจีนราชวงศ์หยวน (Yuan Dynasty) และพงสาวดารโยนก เรื่องราวของม้าในจารึกเหล่านี้เป็นหลักฐานทางเอกสารที่สำคัญ ที่กล่าวถึงบทบาทของม้าในชนชั้นปกครอง และในวิถีชีวิตทั่วไปของชาวสุโขทัย

2. วิเคราะห์จากหลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุ ปรากฏหลักฐานภาพม้าทั้งในพุทธสถานและส่วนใหญ่บนเครื่องปั้นดินเผาที่แสดงถึงม้าเป็นหนึ่งในสัตว์มงคลในคติความเชื่อ และประเพณีหลักฐานชิ้นสำคัญที่เป็นศิลปะดั้งเดิมไม่ถูกรบกวนหรือซ่อมแซม คือภาพจารลายเส้นบนหินชนวนที่ผนังอุโมงค์วัดศรีชุม ที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์และกำหนดอายุได้แน่นอนคือพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นภาพเล่าเรื่องในพุทธชาดก ตอนโกชชาनियाชาดก มีจารึกภาษาไทยกำกับ ลักษณะม้าประดับสร้อยสังวาลอยู่ในท่านั่งหมอบ ลักษณะลำตัวสั้น ไม่สูง อ้วนท้วนสมส่วน สันจมูกโค้งงู้น คล้ายม้าสายพันธุ์ผสมจากตอนใต้ของจีน

- ภาพสลักลายเส้นบนเพดานหินชนวนในอุโมงค์มณฑปวัดศรีชุม เล่าเรื่องในพุทธชาดก ตอนโกชชาनियाชาดก ศิลปะสุโขทัย ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 มีจารึกอักษรไทย เป็นม้าพระโพธิสัตว์ทรงเครื่องสังวาลที่คอ ลักษณะอ้วนสมส่วน ท่านั่งหมอบอย่างสง่างาม ขนแผงคอเป็นเส้นมีระเบียบอยู่ในสังกรอบ ไม่พลิ้วไหว ผนหน้ายาวลงมาถึงระดับตา ปรากฏรอยปล้องที่คอ หางมีลักษณะพิเศษ เป็นครั้งแรกในศิลปะภาพม้า

- ลวดลายขูดสลักบนขาม ,จานเคลือบจากแหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัวรูปม้าทรงเครื่องเป็นสัตว์มงคลชนิดหนึ่งซ้อนทับอยู่ตรงกลางดวงอาทิตย์หรือธรรมจักร แสดงถึงคติความเชื่อของกลุ่มชนแถบนี้ อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ลักษณะม้ายืนลำตัวสง่า เห็นกับเท้าชัดเจน มีการประดับสร้อยสังวาลรอบคอ ประดับลวดลายบนสะโพก ขาหลัง และหาง เช่นเดียวกับการประดับม้ามงคลสมัยอยุธยาตอนต้น ส่วนหัวมีผมหน้าเป็นพวงยาวปรกลงมา	
- เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง มีลายประทับในกรอบสี่เหลี่ยมรูปบุคคลกำลังขึ้นขี่ม้า คนกำลังฝึกม้า คนควบม้า และลวดลายรูปม้าอิริยาบถต่างๆ หลายชิ้นที่แหล่งเตาเผาบ้านบางปูน อายุราวพุทธศตวรรษที่ 17-20 ลักษณะม้าวิ่งมีคนขี่มักแสดงการปลิวไหวของขนแผงคอปลิวเป็นเส้นดูไปด้านหลัง คล้ายรูปม้าที่นิยมเปลี่ยนแปลงแบบในวัฒนธรรมทวารวดี รูปทรงม้าสมส่วนและมีลีลาเคลื่อนไหวเร็ว โคนหางยกขึ้นแฉ่งจึงหักลง เป็นภาพม้าที่แสดงถึงวิถีชีวิต เหตุการณ์ และพระราชพิธี	

หลักฐานโบราณวัตถุส่วนใหญ่ที่พบเป็นลวดลายม้าบนภาชนะดินเผาจากภาคเหนือและภาคกลาง แหล่งเตาบ้านบางปูน จ. สุพรรณบุรี มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18-21 และแหล่งเตาพะเยา ราวพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นช่วงอายุสมัยคาบเกี่ยวกับสมัยสุโขทัยและอยุธยา รูปแบบศิลปะของม้าช่วงนี้มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากรูปแบบในสมัยอื่น

ม้าเป็นสัตว์ที่รู้จักและใช้กันอย่างแพร่หลายในสังคมต่อเนื่องมาถึงสมัยสุโขทัย มีทั้งสายพันธุ์ที่มีรูปร่างสูงใหญ่หรือม้าเทศที่แสดงบนเครื่องปั้นดินเผาบ้านบางปูน และสายพันธุ์ม้าเกลบหรือม้าเอเชียที่มีถิ่นกำเนิดและแพร่หลายในคอ นใต้ของจีน มณฑลยูนนาน แพร่ลงมาสู่ดินแดนเอเชียอาคเนย์ผ่านการเดินทาง การติดต่อค้าขาย และที่เข้ามาเป็นจำนวนมากคือจาก การทำสงครามเข้า

รุกรานของพวกมองโกลลงมาทางใต้ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 เป็นการแพร่ขยายสายพันธุ์ผสมของม้ามองโกลที่แข็งแรง ปราดเปรียว และมีขนาดใหญ่กว่าม้าพื้นเมืองในดินแดนแถบนี้ การศึกสงครามระหว่างไทยกับพม่าหลายครั้งก็เป็นการอพยพประชากรม้าสายพันธุ์ผสมมองโกลจำนวนมากจากพม่าเข้าสู่ไทยเช่นกัน จึงเป็นเหตุผลที่ม้าในประเทศไทยที่เรียกในเวลาต่อมาว่า “ม้าไทย” เป็นม้าที่มีขนาดเล็กรูปร่างเปรียวเช่นเดียวกับม้าเอเชียทั่วไป เนื่องจากเป็นม้าพันธุ์มองโกลที่ผสมกันเองหรือผสมกับม้าแควหรือม้าเกลบที่แพร่กระจายมาจากตอนเหนือจนกลายเป็นม้าประจำถิ่น

การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 -23

หลักฐาน ตรงกับสมัยของกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี พบทั้งหลักฐานเอกสารที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับม้า และหลักฐานโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก และพบทั่วทุกภาคของไทย ทั้งหลักฐานประวัติศาสตร์ พงศาวดาร และบันทึกของชาวต่างชาติ

จากการที่มีม้าต่อเนื่องจากสมัยสุโขทัย จำนวนที่พบหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยอยุธยา จึงมีจำนวนมาก และหลากหลายประเภท โดยเฉพาะ ประติมากรรม เครื่องปั้นดินเผา ศิลปกรรม ภาพเขียน ภาพจิตรกรรมฝาผนัง และลายรดนํ้าบนหีบหรือตู้พระธรรมยังคงมีหลงเหลือให้เห็น ประกอบกับเป็นช่วงแห่งความเจริญของราชธานีที่ยาวนาน ทั้งความมั่งคั่ง เศรษฐกิจ และพุทธศาสนา มีการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ มีศึกสงครามใหญ่หลายครั้ง แสดงถึงความนิยมและความสำคัญของม้าในสังคมสมัยอยุธยาเป็นอย่างมาก นอกเหนือจากการคมนาคมทางน้ำแล้ว การเดินทางทางบกที่รวดเร็วในสมัยนั้นคือการใช้ม้าเป็นพาหนะ

- เครื่องทองคำลวดลายรูปม้าลอยตัวหลายชิ้น ที่กรุเจดีย์วัดมหาธาตุ จ. พระนครศรีอยุธยา อยุธยา พุทธศตวรรษที่ 20 (พ.ศ.1913-1931) ความหมาย ม้าเป็นหนึ่งในรัตนเจ็ดอย่าง เป็นเครื่องประดับพระบารมีพระมหากษัตริย์ ลวดลายเป็นม้าทรงเครื่อง มีสร้อยสังวาลที่คอ อานม้า มีขนแผงคอเป็นแผง และผมหน้ายาวถึงสันจมูก ทำขึ้นสง่า โคนหางยกขึ้นเช่นเดียวกับรูปแบบสมัยสุโขทัย

- แผ่นทองคำจำหลัก และแผ่นทองคำฉลุลายรูปม้าทรงเครื่อง ที่กรุวัดราชบูรณะ จ. พระนครศรีอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 20 (พ.ศ. 1967) รูปม้าเป็นหนึ่งในสัตว์มงคล และหนึ่งในรัตนะแห่งพระมหากษัตริย์ ม้าทรงเครื่องมีลวดลายที่คอ อาน ขาหน้า-หลัง มีปล้องที่คอ 2-3 ปล้อง เป็นเส้นลายพิเศษในม้าศิลปะไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยลงมา	
- ประติมากรรมลอยตัวเครื่องเคลือบดินเผาสังคโลก สีขาวลายน้ำต าลใต้เคลือบ รูปช้างออกศึก ด้านข้างซ้ายขวามีคนขี่ม้าติดอยู่ข้างละตัว แหล่งเตาศรีสัชนาลัย จ . สุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 เชือกผูกม้าและสายบังเหียนกลมหนาชัดเจน เป็นช้าง- ม้าออกศึก	
- ประติมากรรมรูปปั้นลอยตัวเครื่องเคลือบสังคโลกรูปม้ามีคนขี่ พร้อมสายบังเหียนและอาน พบในเรือกลองอ่าว ราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 ลักษณะม้าหน้าสั้น ยืนก้มหัวแบบม้าหมากรุก สายบังเหียนและสายรัดอานเส้นใหญ่กลม ลำตัวอ้วนสูงใหญ่ มีคนยืนประจำขาทั้งสอง เช่นเดียวกับม้าศึก	
- ภาพปูนปั้นพุทธประวัติ ตอนเสด็จออกวิหารพระทรงม้า วัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช สร้างราวพุทธศตวรรษที่ 19 บุรณะใหญ่สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พุทธศตวรรษที่ 23 ลักษณะม้าทรงเครื่องผูกเครื่องบังเหียน ผ้าปูรองอาน อานม้าประดับลวดลาย สายหามืออุบะห้อยรูปทรงสูงสง่าไบหน้าและลำคอยาว หางตรงยาว	

- ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ วัดช่องนนทรี กรุงเทพมหานคร ศิลปะอยุธยา ตอนกลาง ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22 เล่าเรื่อง ทศชาติชาดก ลักษณะเป็นม้าเทศ รูปร่างสูงใหญ่	
- ลายรดน้ำบนตู้พระไตรปิฎกศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 23 มีภาพฝูงม้าพลาหกอาศัยในป่าหิมพานต์ ใกล้ปากแม่น้ำรูปหัวม้าที่ใหญ่มาจากสระอินคาตแสดงภาพม้าไม่มีเครื่องประดับ ซึ่งเป็นม้าป่า มีรอยปล้องที่คอ หน้าแบบพื้นเมือง	
- หีบพระธรรม ลายรดน้ำ แสดงภาพเล่าเรื่องพระเวสสันดรชาดก ศิลปะล้านนา พุทธศตวรรษที่ 23-24 ลักษณะม้าทรงเครื่องใหญ่ประดับลวดลายเต็มยศ	

หลักฐานที่เป็นแผ่นทองคำลุลาย และจารสลักลายเป็นรูปม้าบนแผ่นทองรวมกับสัตว์มงคลชนิดอื่นพบที่กรุวัดมหาธาตุ จ. พระนครศรีอยุธยา ราว พ.ศ. 1913 - 1931 ตรงกับรัชสมัยของขุนหลวงพระจั่ว ถือเป็นหลักฐานเก่าแก่ที่สุดในพุทธศตวรรษที่ 20 แสดงถึงความสำคัญของสัตว์ม้าในเชิงของสัตว์มงคลหนึ่งในสิ่งมงคลเจ็ดประการเพื่อเฉลิมพระเกียรติยศแห่งพระมหากษัตริย์ และเป็นพระพาหนะประดับพระบารมี ในคติทางพุทธศาสนา

ม้าสมัยอยุธยาตอนต้นมีลักษณะรูปแบบศิลปะต่อเนื่องมาจากสมัยสุโขทัย มีรูปร่างกลมกลึงสมส่วน ไม่สูงนัก ที่พิเศษคือลักษณะของหางม้ามียโคนหางพุ่งตรงออกมาก่อนแล้วจึงหักงอลง ม้าทรงเครื่องสมัยอยุธยาตอนต้นมีลวดลายประดับที่คอ อาน และสายหารัดได้หางมีอุบะห้อยประดับเสมอ สายหานี้ปัจจุบันไม่นิยมผูกแล้ว

ประติมากรรมลอยตัวรูปม้าในการศึก ม้าติดกับขาข้าง สะท้อนให้เห็นการจัดวางกำลังในกองทัพมีช้างและม้าเป็นส่วนหนึ่งในการรบ ส่วนม้าตุ๊กตา เป็นประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผา

ลอยตัวขนาดเล็กทั้งที่มีคนขี่ และไม่มีคนขี่ ม้าที่เป็นเครื่องปั้นดินเผา มีลักษณะเด่นพิเศษคือมีสายบังเหียนผูกติดกับม้า ลักษณะเส้นบังเหียนหนานูนมาปะติดกับตัวม้าเป็นเส้นกลมชัดเจนติดอยู่กับลำตัวตั้งแต่หัว พาดแผงคอ จนถึงมือผู้ขี่ถือเป็นลักษณะเด่นของประติมากรรมม้าจากแหล่งเตาศรีสุทโชนาลัยยุคนี้

หลักฐานที่เป็นเอกสาร จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ อัครราชทูตชาวฝรั่งเศส ที่เดินทางเข้ามาสยามเมื่อ พ.ศ. 2330 – 2331 กล่าวถึงม้าในบทที่ 5 ในเรื่องราชอาณาจักรสยาม โดย มร . เดอะลา ลูแบร์ อัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มแห่งองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไปสู่พระเจ้ากรุงสยาม ว่าด้วยรถและยานพาหนะทั่วไปของชาวสยาม กล่าวว่า “สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามโปรดให้เลี้ยงม้าไว้ประมาณ 2,000 ตัว มีม้าที่ส่งมาจากเปอร์เซียราว 12 ตัว ราชทูตเปอร์เซียถวายไว้เมื่อราว 4 – 5 ปีล่วงมาแล้ว ปกติพระองค์ทรงส่งเจ้าพนักงานไปจัดหาซื้อม้าที่ปัตตาเวีย ซึ่งเป็นม้าพันธุ์เล็ก เปรี๊ยะพอใช้ แต่มีพิษ” และกล่าวต่อไปอีกว่าม้าในเมืองปัตตาเวียนั้นคือม้าชวา มีทหารราบและทหารม้าที่เมืองปัตตาเวีย ขณะที่ลา ลูแบร์ไปถึงเมืองปัตตาเวียนั้นมีคนสยาม 2 นาย ไปหาซื้อม้า 200 ตัว สำหรับพระมหากษัตริย์และเจ้านายของตน และกล่าวว่าสมเด็จพระนารายณ์ไม่โปรดการทรงม้าเพราะรู้สึกลัวว่าม้าเป็นพาหนะที่เสียเงินไปและป้องกันพระองค์เองได้ยากกว่า จึงนิยมทรงช้างที่เห็นว่าเหมาะสมกว่า และไม่มีม้าพระที่นั่งยืนโรงอยู่เลย ทรงประทับม้าพระที่นั่งนานๆครั้งเท่านั้น หลักฐานนี้บอกได้ถึงแหล่งม้าพันธุ์ที่ราชสำนักสั่งซื้อมาเลี้ยง คือ มีทั้งจากเปอร์เซีย และจากปัตตาเวีย หรือชวา ซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญแห่งหนึ่งบนเส้นทางการค้าทางทะเล และบอกถึงการใช้ม้าในการขี่ และในขบวนพระราชพิธีของไทย

การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 หรือสมัยรัตน โกสินทร์ตอนต้น

หลักฐานทางโบราณคดีในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 นี้ ปรากฏหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรทั้งทางด้านเอกสาร จดหมายเหตุ พงศาวดาร พระราชพงศาวดาร ต่างมีเรื่องราวของม้าในสมัยนี้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการศึกสงครามกับพม่า การกู้เอกราชของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช การศึกสงครามในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในการเดินทัพต้องใช้กองทัพม้าเป็นหลัก และม้าเป็นส่วนสำคัญของการจัดกระบวนทัพ แสดงว่าในราชอาณาจักรไทยยุคนี้นี้มีม้าอยู่เป็นจำนวนมาก

หลักฐานด้านโบราณวัตถุ พบมากเป็นภาพเล่าเรื่องในพุทธศาสนา ภาพเขียน ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพลายรดน้ำ และภาพในสมุดไทย ปรากฏในพระวิหารและพระอุโบสถตามพุทธสถาน ผนังพระที่นั่ง ตู้พระธรรม และตู้พระไตรปิฎก ส่วนมากในกรุงเทพมหานครและเพชรบุรี

- พุทธประวัติ ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ภาพเขียนสีในสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรี อยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี พุทธศตวรรษที่ 23-24 ลักษณะม้าทรงเครื่อง สะโพกเล็ก รูปร่างขนาด กลาง มีสายเหาห้อยอุบะ	
- ภาพเขียนรูปม้า ในตำราม้าคำโคลง จากหนังสือ สมุดไทยขาวที่เขียนภาพถ่ายแบบจากต้นฉบับใน สมัยรัชกาลที่ 3 ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น ม้ามี่รูปทรงเพรียว บั้นท้ายลาดลง และมีสะโพก แพบ โคนหางโค้งห้อยลงมา ไม่พุงตั้งขึ้นมีแขก และลาวเป็นทหารม้าเป็นส่วนใหญ่	
- ภาพเขียนในสมุดไทย แสดงกระบวนพยุหยา ตราม้า รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ต้น พุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งเป็นหนึ่งในกระบวนพยุห ยาตราในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นม้าพันธุ์อาหรับ จากเปอร์เซียและชาว รูปร่างสูงใหญ่ ลอกแบบ ขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 1 พุทธศตวรรษที่ 24	
- ภาพลายรดน้ำบนลัับแลไม้ ม้าเทียมราชรถของ พระราม เรื่องรามเกียรติ์ พุทธศตวรรษที่ 24 ศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น	

ลักษณะเด่นของม้าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 หรือสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น นั้น มีรูปแบบศิลปะต่อเนื่องมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย คือมีรูปทรงเพรียว บั้นท้ายลาดลง และมี สะโพกแพบ โคนหางโค้งห้อยลงมา ไม่พุงตั้งขึ้น ส่วนการตกแต่งเครื่องประดับม้าทรงเครื่องใช้ ลวดลายตามสมัยนิยม ภาพม้าที่ปรากฏเป็นเรื่องราวในพุทธศาสนา ภาพเล่าเรื่อง ม้าในพระราชพิธี และม้ามงคล

วิเคราะห์ความสัมพันธ์รูปแบบม้ากับลักษณะสายพันธุ์เพื่อหาแหล่งที่มา

การวิเคราะห์ รูปม้าจาก ศิลปะ โบราณวัตถุ อาจบอกถึงที่มาของแหล่งกำเนิดม้าที่พบในประเทศไทยได้อย่างกว้างๆ โดยหาความสัมพันธ์ความคล้ายคลึงของลักษณะเด่นที่ปรากฏ กับ ลักษณะของม้าสายพันธุ์หลักใหญ่ๆ ได้แก่ ลักษณะม้าที่มาจากทางฝั่งตะวันตก หรือม้าสายพันธุ์ อหรับ และลักษณะม้าที่มาจากทางฝั่งตะวันออก หรือม้าสายพันธุ์มองโกเลียของจีน

การเปรียบเทียบลักษณะของม้าจากประติมากรรมที่มีลักษณะบางอย่างที่เห็นเด่นชัดมา เป็นข้อกำหนดหาความคล้ายคลึงกับลักษณะของสายพันธุ์ม้านั้น เป็นเรื่องที่วิเคราะห์ได้ค่อนข้างยาก และมีปัจจัยหลายประการในการพิจารณาที่ทำให้เกิดการผิดพลาดได้ง่าย ขึ้นกับ ฝีมือช่าง จินตนาการของช่าง การสื่อความหมายของภาพ และภาพต้นแบบในแต่ละยุคสมัย ในการวิเคราะห์ นี้ได้ตั้งสมมุติฐานว่าช่างได้ประดิษฐ์ม้าขึ้นมาจากม้าที่มีชีวิตจริงเป็นต้นแบบ โดยใช้กลุ่มหลักฐานที่มีลักษณะรูปแบบของม้าแบบเดียวกัน หรือใกล้เคียงกันเป็นตัวอย่างแทนในแต่ละช่วงสมัย ทั้งนี้ เนื่องจากแหล่งกำเนิดสายพันธุ์ม้าที่แพร่หลายในโลกนี้มีมา จาก 2 แหล่งใหญ่และมีลักษณะบาง ประการแตกต่างกัน (ตารางที่ 2) คือ สายพันธุ์ม้าอาหรับหรือม้าเทศมาจากเปอร์เซียและยุโรป ผ่าน เส้นทางอินเดีย ซึ่งมีรูปร่างสูงใหญ่ สะโพกกลมกลึง กับม้าสายพันธุ์มองโกเลีย แ ละม้าเกลบบมอง โกลหรือม้าเอเชีย เป็นพันธุ์ผสมมักมีรูปร่างเล็กกว่า รูปทรงมีทั้งบึกบึนและพอมเพรียว สะโพกเล็ก มาจากแหล่งกำเนิดใหญ่ คือประเทศจีน และประเทศใกล้เคียง การเปรียบเทียบและผลการวิเคราะห์ แสดงรายละเอียดไว้ในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ความสัมพันธ์ของรูปแบบม้าที่ปรากฏในหลักฐานทางโบราณคดีกับลักษณะสายพันธุ์ม้าที่แพร่หลาย คือสายพันธุ์อาหรับและสายพันธุ์จากจีนเพื่อหาแหล่งที่มาของม้าในแต่ละสมัย

ม้าในช่วงสมัยวัฒนธรรม	ลักษณะศิลปะที่เด่น		วิเคราะห์ผล
	ม้าสายพันธุ์ม้าเทศ (อาหรับ)	ม้าเกลบ/สายพันธุ์เอเชีย(มองโกล)	
ม้าทวารวดี 	สีระยขาว แฉงคอฟอม ยวระหง ลำตัว สะโพกใหญ่กลมกลึง ช่วงขา ยาว สูงใหญ่ ลีลาทำยกขาวิ่ง มีคนขี่	ในภาพเล่าเรื่อง รูปร่างไม่สูงใหญ่ สม ส่วน สะโพกกลมกลึง	เป็นหลักฐานรูปม้า จากของใช้ใน ชุมชน วิเคราะห์ ลักษณะ คล้ายสายพันธุ์ อาหรับ และจากพุทธสถาน คล้ายสายพันธุ์ เอเชีย หรือพันธุ์ผสม
ม้าสุโขทัย 		สีระยโต หูตั้งขึ้น แนวสันจมูกโค้งนูน ลำตัวอ้วนทอาน่งหมอบ คอตั้งตรงเป็นสง่า มีผมหน้าเป็นพวงปรก ยาวลงมาถึงสันจมูก	วิเคราะห์ร่วมกับ ข้อมูลเอกสาร สื่อถึงเป็นม้าชั้นดี ลักษณะคล้ายพันธุ์ ผสมมองโกลจาก จีน หรือม้าเอเชีย
ม้ายุชยาตอนต้น 		คล้ายม้าในศิลปะ สุโขทัย สีระยใหญ่ ลำตัวอ้วนสมบูรณ์ สูง ปานกลางในทำยืนสง่า พร้อมวัง มีผมหน้า เป็นพวงปรกยาวลง มาถึงสันจมูก	วิเคราะห์ร่วมกับ ข้อมูลเอกสาร พงศาวดารจีน ราชวงศ์หยวน มีลักษณะเช่นเดียวกับ สุโขทัย อิทธิพล สายพันธุ์มองโกล

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ม้าในช่วงสมัยวัฒนธรรม	ลักษณะศิลปะที่เด่น		วิเคราะห์ผล
	ม้าสายพันธุ์ม้าเทศ (อาหรับ)	ม้าเกลบ/สายพันธุ์ เอเชีย(มองโกล)	
ม้ายูรยาตอนปลาย 	ม้าเทศ สูงใหญ่บึกบึน ขาวาว แพ่งคอหนา ขาว	ม้าพันธุ์ผสม และม้าเอเชีย หูตั้ง ลำคอยาวระหง ลำตัวสมบูรณ์ ช่วงขายาวปานกลาง ลีลาในท่าเดินย่าง	-ม้ายูรยาตอน ปลายมีทั้งสายพันธุ์ ม้าอาหรับหรือม้า เทศ และพันธุ์ผสม กับม้าเกลบของ เอเชีย สัมพันธ์กับ หลักฐานเอกสาร ต่างชาติกล่าวถึงนำ ม้าเข้ามาจากเปอร์ เซียและชวา
ม้ารัตนโกสินทร์ ตอนต้น 		สะโพกเล็ก บั้นท้าย ลาดลง สูงปานกลาง	มีทั้งสายพันธุ์ม้า อาหรับหรือม้าเทศ และพันธุ์ผสมของ เอเชีย

ผลการวิเคราะห์แหล่งที่มาของม้า ในแต่ละช่วงสมัย

ผลการวิเคราะห์ หาความสัมพันธ์ของรูปแบบม้าจาก หลักฐาน ทางโบราณคดีที่พบใน ประเทศไทยกับลักษณะสายพันธุ์ที่เป็นต้นกำเนิด สรุปแหล่งที่มาของม้าตามยุคสมัยได้ดังนี้

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 6- 11 หรือสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ไม่พบหลักฐานที่ผลิตขึ้นในท้องถิ่น และไม่พบหลักฐานการมีม้าเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยในช่วงนี้

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 15 หรือสมัยวัฒนธรรมทวารวดี พบรูปม้าที่ปรากฏในเรื่องราวพุทธประวัติ พุทธชาดก เป็นสัตว์มงคล และม้าศึกในลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผา ม้านำเข้ามาจากอินเดียเป็นสายพันธุ์อาหรับ และจากจีนเป็น สายพันธุ์มองโกล สันนิษฐานว่าเข้ามาเมื่อการเดินทางเรือมีพัฒนาการทางเทคโนโลยี มีขนาดใหญ่ขึ้น การรู้จักดูแลและศึกษาทางลมมรสุม ทำให้สามารถเล่นข้ามมหาสมุทรได้แทนการเลียบชายฝั่ง หลังพุทธศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมา ทำให้ระยะเวลาการเดินทางสั้นลง การบรรทุกม้าม้าจึงทำได้ง่ายขึ้น

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18 หรือสมัยลพบุรี ปรากฏหลักฐานเอกสาร ในจารึกปราสาทหินพนมรุ้ง ที่กล่าวถึงม้าเป็นครั้งแรกและหลักฐานภาพสลักในโบราณสถาน โบราณวัตถุ แสดงว่ามีม้าเป็นสัตว์เลี้ยงในดินแดนนี้แล้ว ลักษณะเป็นม้าสายพันธุ์เอเชียที่มีม้ามองโกลเป็นต้นสายพันธุ์

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-20 ตรงกับสมัยสุโขทัย ปรากฏ หลักฐาน ทั้งที่เป็นเอกสาร โบราณวัตถุ และนิเวศวัตถุ บอกถึงการนำม้ามาเลี้ยงและใช้งานอย่างแพร่หลาย และจากลักษณะสันนิษฐานว่า รูปแบบเป็นม้าจากม้าสายพันธุ์มองโกล มาจากจีนและ ประเทศเพื่อนบ้าน โดยการติดต่อค้าขายเส้นทางบก และการศึกสงคราม ม้าจากตอนใต้ของจีนเป็นม้าพื้นเมืองแคระ (pony) ผสมกับสายพันธุ์มองโกลเสียจากทางเหนือที่มีขนาดใหญ่และแข็งแรงกว่า ได้แพร่กระจายทั่วไปในตอนบนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีลักษณะคล้ายคลึง กับสายพันธุ์ม้ารัฐฉานของพม่า จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ การรุกรานของกษัตริย์สุโขทัยลงมาถึงได้เข้าครอบครองดินแดนพม่า เวียดนาม และบางส่วนของตอนเหนือของลาว ม้ามองโกลที่มากับกองทัพถูกนำเข้ามาพม่าและเวียดนามเป็นจำนวนมาก ในช่วงพุทธ ศตวรรษที่ 18-19 เป็นการแพร่ขยายสายพันธุ์ ของม้ามองโกล เสีย ที่แข็งแรง ปราดเปรียว และมีขนาดใหญ่กว่าม้าพื้นเมือง เข้ามาทางตอนเหนือของไทยผ่านทางพม่า ในช่วงต้นสมัยสุโขทัย ม้าสายพันธุ์ผสมนี้มีความอดทน เหมาะในการเดินทางขึ้นลงเขาและเดินป่าได้ดี สอดคล้องกับลักษณะม้าที่ปรากฏบนหลักฐานโบราณวัตถุที่พบในสมัยสุโขทัย

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20-23 หรือสมัยอยุธยา แสดงหลักฐานที่เป็นเอกสาร พงสาวดารบันทึกของต่างชาติ ภาพในสมุดไทย โบราณวัตถุ เครื่องปั้นดินเผา ถึงการนำม้ามาใช้ ในกิจการสำคัญของบ้านเมือง มีการนำม้าพันธุ์ ดีมาจากต่างประเทศจำนวนมาก จากเปอร์เซีย และชาว²⁴ เป็นม้าเทศ มีม้าไทยหรือม้าเกลบเลี้ยงใช้งานแพร่หลายทั่วทุกภูมิภาค

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 หรือสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากหลักฐานภาพเขียนสี ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพลายรดน้ำ ภาพวาดในสมุดไทย พบภาพม้าในภาพเล่าเรื่อง

²⁴ ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์, บันทึกของคณะราชทูตเปอร์เซียเข้ามากรุงศรีอยุธยา : สำเนา กษัตริย์สุลต่าน (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2545), 5, 41.

ทางพุทธศาสนา และพระราชพิธี และ มีการบันทึกเป็นเอกสาร ไว้ทั้งโดยทางราชการ จดหมายเหตุ และวรรณกรรมทั่วไปเป็นจำนวนมาก มีทั้งม้าไทยและม้าเทศ

ผลการวิเคราะห์ หาแหล่งที่มาของม้า สามารถระบุได้ อย่างกว้างๆว่าเป็นม้าเทศ หรือม้าเอเชีย หรือม้าพันธุ์ผสม โดยใช้ร่วมกับข้อมูลหลักฐานที่เป็นเอกสาร หรือการตรวจสอบทางพันธุกรรม ในการศึกษาครั้งนี้ มีข้อมูลที่มีผู้ทำการสำรวจทางพันธุกรรมและตรวจสอบโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์อย่างมีขั้นตอนไว้ ซึ่งผลการสำรวจนี้ช่วยสนับสนุนว่าม้าไทยหรือม้าแถบที่มีขนาดเล็ก ความสูงไม่เกิน 14 hands ที่พบแถบภาคเหนือของไทย มีต้นกำเนิดสายพันธุ์มาจากม้ามองโกล ในประเทศจีน

การศึกษาเรื่องม้าทางวิทยาศาสตร์ ที่กล่าวถึง คือ รายงานการสำรวจทางพันธุกรรม ตัวอย่างม้าลำปางปัจจุบันเมื่อปี พ.ศ. 2546 จนถึงปัจจุบัน²⁵ โดยทีมงานของ Dr. Carla Carleton จาก Michigan State University, USA , Dr. Nanna Luthersson จาก Denmark และ ดร. ศิริยา ชื่นกำไร จากประเทศไทย พบหลักฐานทางพันธุกรรมที่เชื่อได้ว่า ม้าพื้นเมืองของไทย และอาจรวมถึงม้าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีลักษณะโครงสร้างใกล้เคียงกับม้าทางแถบมองโกเลียนี้ เป็นม้าที่จัดอยู่ในกลุ่ม Asiatic Wild Horse ที่เคยมีชีวิตรอยู่ในประเทศจีนตอนใต้และแถบมองโกเลีย คือสายพันธุ์ Mongolian Przewalski ซึ่งเป็นม้าป่าสายพันธุ์สุดท้ายของโลกหลงเหลือในปัจจุบันในธรรมชาติเพียง 150 ตัว ผู้วิจัยเห็นว่าจากความสัมพันธ์นี้แสดงถึงที่มาของม้าว่ามีส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะตอนเหนือของไทยนั้นมาจากสายพันธุ์ที่มีแหล่งกำเนิดมาจากตอนใต้ของจีน สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ชาติไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้เปิดสัมปทานการทำไม้ในภาคเหนือโดยจ้างคนพม่าซึ่งได้รับเทคโนโลยีและความชำนาญในการทำป่าไม้มาจากคนอังกฤษที่ปกครองพม่าอยู่เข้ามาดำเนินการและทำงาน และได้นำม้าจากพม่าเข้ามาใช้เป็นจำนวนมาก สันนิษฐานว่าม้าเข้ามาพร้อมกับการทำงานและการเดินทาง นอกจากนี้ในการติดต่อค้าขายยุคนั้น นิยมใช้ม้าเป็นพาหนะในการบรรทุกสินค้า โดยเฉพาะใบชา จากจีนสู่ดินแดนตอนใต้ แสดงถึงการติดต่อสัมพันธ์ของชุมชนตอนใต้ของจีน กับดินแดนตอนเหนือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงลงไปยังแหลมมลายู ซึ่งการค้าในเส้นทางบกเหล่านี้ อาจจะย้อนเก่าแก่ไปจนถึงเกือบ 1,000 ปี ตามหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏ

²⁵ สัมภาษณ์ ศิริยา ชื่นกำไร, ประธานมูลนิธิม้าลำปาง, 18 ธันวาคม 2552.

การจัดกลุ่มตามลักษณะเด่นเฉพาะของรูปแบบม้วนในงานศิลปะแต่ละสมัย

เมื่อทำการรวบรวมและลำดับภาพม้วนตามช่วงสมัยของหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นงานศิลปกรรมจากฝีมือช่างท้องถิ่น พบว่าแต่ละช่วงสมัย จะมีลักษณะเด่นพิเศษคล้ายคลึงกันจนสามารถจัดหมวดหมู่ตามลักษณะเด่นเฉพาะ และจำแนกกลุ่มเป็นอายุสมัยได้ มีลักษณะรูปแบบที่เป็นตัวแทนของม้วนในแต่ละช่วงสมัย สามารถนำไปใช้ในการประเมินหาอายุของโบราณวัตถุ จากรูปลักษณะเด่นเฉพาะนี้ได้อย่างกว้างๆ

1. กลุ่มม้วนที่มีรูปร่างสูงเพรียว แบบม้วนเทศ ใบหน้ายาว มักแสดงกิริยาในท่าวิงควบ ขนแผงคอปลิวไสวเป็นเส้น มีคนจี้อี้อาวุธ เลียนแบบลวดลายม้วนในวัฒนธรรมอินโด-กรีกที่นำเข้า เป็นรูปแบบของม้วนทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 13-15 ที่ประดิษฐ์ขึ้นในท้องถิ่น พบจากลวดลายบนตราประทับ และภาชนะดินเผา

ภาพที่ 91 ลักษณะเด่นของม้วนในท่าวิงควบ ขนแผงคอปลิวไสว มีคนจี้อี้อาวุธ เป็นรูปแบบของม้วนทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-15

2. กลุ่มม้วนมีลักษณะ โคนหางม้วนตั้งตรงขึ้น แล้ววัดหักงอตรงลงมา มีผมหน้าเป็นพวงยาวปรกลงมาถึงสันจมูก รูปร่างอ้วนกลมกลึง คอตั้งเป็นสง่า เป็นลักษณะเด่นของรูปแบบทางศิลปะของประติมากรรมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-22 หรือช่วงสมัยสุโขทัย ถึงอยุธยาตอนต้น หลักฐานที่มีลักษณะนี้ได้แก่ ภาพสลักรูปม้วนที่วัดศรีชุม จ. สุโขทัย แผ่นทองรูปม้วนจากกรุวัดมหาธาตุและวัดราชบูรณะ จ.พระนครศรีอยุธยา ลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผาเตาบ้านบางปูน จ. สุพรรณบุรี เตาพะเยาที่เวียงบัว จ.พะเยา เป็นต้น

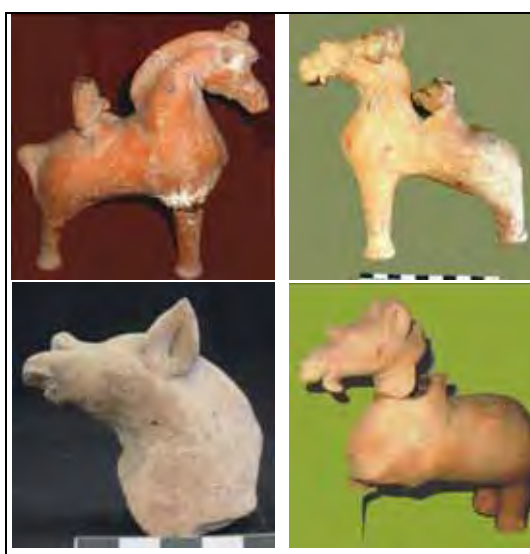
ภาพที่ 92 ลักษณะเด่นของรูปแบบประติมากรรมม้าในสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ 19- 22

3. กลุ่มม้าเครื่องเคลือบดินเผาขยัว ที่มีลักษณะเด่น คือ สายบังเหียนเป็นเส้นกลม นูนหนาเห็นชัดเจน คล้ายปิ่นมาติดที่ตัวม้าและข้าง มีขนแผงคอตั้งขึ้นเป็นสัน ผมน้ำเป็นพวงยาวลง มาปรกถึงสันจมูก รูปร่างม้าค่อนข้างเทอะทะ คอสั้นหนา เป็นลักษณะเด่นของม้าสังคโลกจากแหล่ง เตาศรีสัชนาลัย จ. สุโขทัย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22

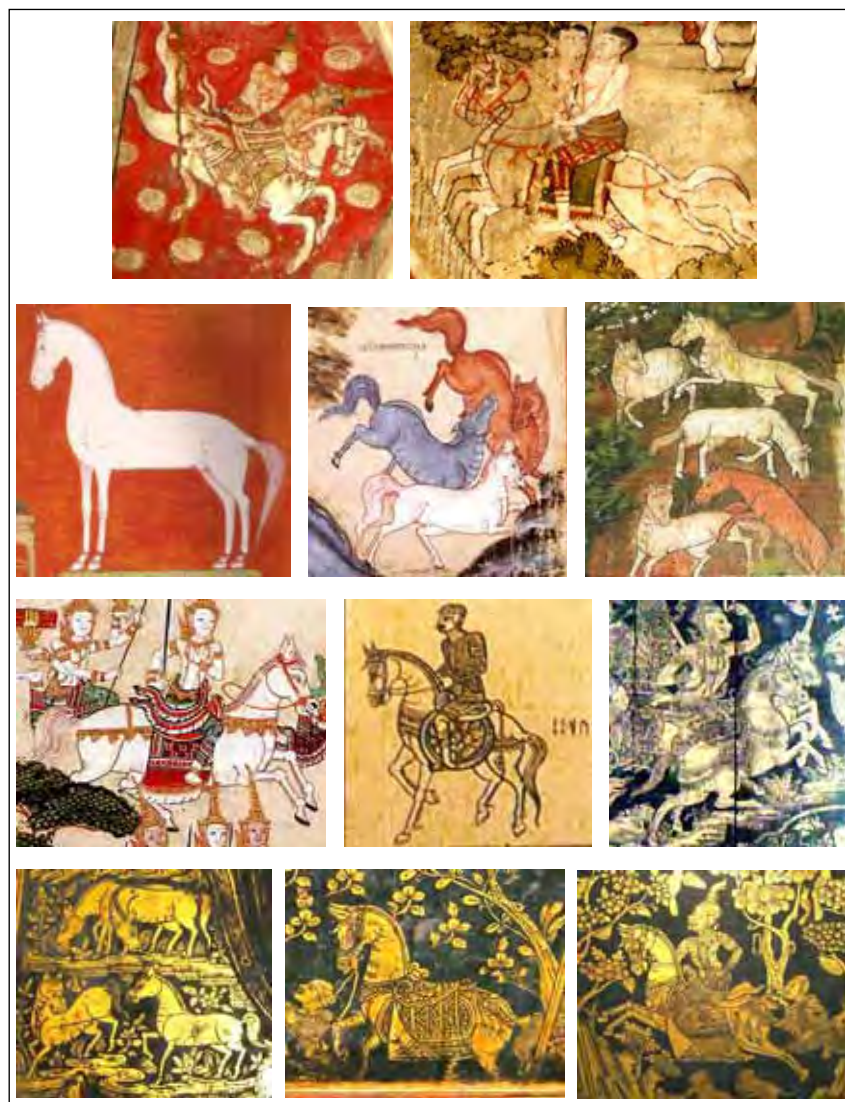
ภาพที่ 93 ประติมากรรมเครื่องสังคโลกรูปม้า จากแหล่งเตาศรีสัชนาลัย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21- 22

4. กลุ่มประติมากรรมรูปปั้นม้าดินเผาขนาดเล็ก มีผมหน้าเป็นพวงปรกลงมาถึงสันจมูกคล้ายหงอน ทำยื่นตรง อ้าปากเล็กน้อย ใบหูแหลมตั้งขึ้นตรงเป็นลักษณะเฉพาะของม้าดินเผาในประติมากรรมสมัย อยุธา ศิลปะอยุธยา ช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 18- 23 พบหลักฐานจัดแสดงที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุททอง จ. สุพรรณบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี และม้าดินเผาเมืองพระรถ วัดหน้าพระธาตุ จ. ชลบุรี

ภาพที่ 94 ลักษณะเด่นเฉพาะของประติมากรรมม้าดินเผาขนาดเล็ก ในสมัยสุโขทัย และอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 20- 23

5. กลุ่มม้าที่มีการตกแต่งเครื่องประดับ ม้าทรงเครื่องประดับลวดลายละเอียด ประณีต มีสายแห่ห้อยอุบะผูกท้ายม้า ลักษณะหางม้าห้อยเป็นพวงยาวลงมา หรือเป็นพู่สะบัดขึ้น บั้นท้ายเล็ก และลาดลงเป็นลักษณะเฉพาะ รูปร่างบอบบาง ไม่สูงมากนัก มักพบในศิลปะอยุธยาตอนปลาย จนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นราวพุทธศตวรรษที่ 23 – 24 ในประติมากรรมและจิตรกรรม ได้แก่ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ที่วัดช่องนนทรี วัดสุทัศน์เทพวราราม พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี ภาพในสมุดไทย ลายรดน้ำบนตู้พระไตรปิฎก-ตู้พระธรรม ศิลปะอยุธยาตอนปลายและรัตนโกสินทร์ตอนต้น จัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่ และ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา และภาพปูนปั้นที่วิหารพระม้า วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร เป็นต้น

ภาพที่ 95 ลักษณะเด่นของกลุ่มม้าที่อยู่ในศิลปะอยุธยาตอนปลาย จนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ราวพุทธศตวรรษที่ 23 – 24

บทที่ 5

บทสรุปและผลการศึกษา

จากผลการศึกษาและวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี เรื่องม้าในดินแดนประเทศไทย จากหลักฐานทางโบราณคดี ตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 12 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24 สันนิษฐานว่ามีม้าเริ่มเข้ามาเป็นสัตว์เลี้ยงในดินแดนประเทศไทยในราวพุทธศตวรรษที่ 12 หรือประมาณ 1,400 ปีมาแล้ว หลักฐานที่ปรากฏคือ ภาพดินเผา และ ภาพปูนปั้นรูปม้าประดับที่ฐาน ลานประทักษิณ เจดีย์จุลประโทน จ. นครปฐม ที่เป็นหลักฐานเก่าที่สุดที่สร้างขึ้นโดยช่างฝีมือท้องถิ่น เล่าเรื่องราวพุทธประวัติ และพุทธชาดก เริ่มแรกได้รับอิทธิพลรูปแบบศิลปะตามแบบศิลปะอมราวดีของอินเดียผสมผสานกับศิลปะท้องถิ่น แหล่งที่มาของม้า สันนิษฐานว่ามาจาก 2 แหล่งใหญ่ คือจากจากอินเดียหรือเปอร์เซียเป็นสายพันธุ์ม้าอาหรับ มาจากจีนเป็นสายพันธุ์ม้ามองโกเลียหรือพันธุ์เอเชีย สอดคล้องกับข้อมูลเอกสารพงสาวดารจีนสมัยราชวงศ์เหลียง หรือเหลียงชู (Ling-Shu) เขียนขึ้นช่วง พ.ศ. 1045-1100 อ้างอิงถึงเรื่องราวที่ราชทูตถังไถของจีน บันทึกไว้เมื่อเดินทางไปอาณาจักรฟูนัน พ.ศ. 788 - 793 ว่าถังไถได้พบเซนสง (Zhen Song) ราชทูตจากอินเดีย เดินทางมาอาณาจักรฟูนันพร้อมม้าของพวกยูชิห์ 4 ตัว และเอกสารจีนสมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ. 1161- 1459)ว่าทูตทวารวดีเคยขอม้าพันธุ์ชั้นดีจากจีนแลกกับงาช้างและไข่มุก

หลักฐานทางโบราณคดีประเภทเอกสารที่เก่าที่สุดที่กล่าวถึงม้าในดินแดนประเทศไทย คือศิลาจารึกปราสาทหินพนมรุ้ง อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ 16 โดยมีเป็นสัตว์เลี้ยงชนิดหนึ่งสำหรับอุทิศถวาย อันแสดงว่าม้าเป็นสัตว์เลี้ยงในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 ส่วนหลักฐานเอกสารที่กล่าวถึงม้าในวิถีชีวิตของชุมชนมากที่สุด คือศิลาจารึกสุโขทัย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 หลักฐานทางโบราณคดีที่พบเรื่องม้าเป็นหลักฐานประเภทภาพสลัก ภาพดินเผา ภาพปูนปั้น เครื่องปั้นดินเผา งานประติมากรรม ศิลปกรรม จิตรกรรม ฝาผนัง ศิลาจารึก สมุดไทย พงสาวดารและเอกสารโบราณ

ผลการศึกษาแหล่งที่มาของม้า

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 15 หรือสมัยวัฒนธรรมทวารวดี พบความสัมพันธ์รูปแบบม้า คล้ายคลึงกับม้า สายพันธุ์อาหรับ และสายพันธุ์มองโกเลีย สันนิษฐานว่าเข้ามาจากทั้งทางอินเดียและ

จากจีน ช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18 หรือสมัยลพบุรี ปรากฏหลักฐานลักษณะเป็นม้าสายพันธุ์เอเชียที่มีม้ามองไกลเป็นต้นสายพันธุ์

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-20 ตรงกับสมัยสุโขทัย ปรากฏหลักฐานทั้งที่เป็นเอกสาร และโบราณวัตถุ บอกถึงการนำม้ามาเลี้ยงและใช้งานอย่างแพร่หลาย และจากลักษณะสันนิษฐานว่ารูปแบบเป็นม้าพันธุ์ดี สายพันธุ์ม้ามองไกล มาจากจีน และช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-24 หรือสมัยอยุธยา ถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นแสดงหลักฐานที่เป็นเอกสาร พงสาวดาร บันทึกของต่างชาติ ภาพในสมุดไทย โบราณวัตถุ เครื่องปั้นดินเผา และงานศิลปกรรมแสดงเรื่องราวของ ม้ามาใช้ในกิจการสำคัญของบ้านเมือง มีการนำม้าพันธุ์ดี มาจากต่างประเทศจำนวนมาก จากเปอร์เซีย และชวา เป็นม้าเทศ และม้าเอเชียจากจีน

ผลการศึกษารูปแบบงานศิลปกรรมรูปม้า

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ปรากฏลักษณะรูปแบบของม้า ฝีมือช่างท้องถิ่น ที่มีความเด่นแตกต่างกันชัดเจนในแต่ละยุคสมัย สามารถนำไปใช้จำแนกม้าได้เป็น 5 สมัย และใช้ลักษณะเด่นนี้เป็นตัวช่วยกำหนดอายุสมัยของหลักฐานทางโบราณคดีรูปม้าได้ พอสรุปได้ ดังนี้ :-

ประติมากรรมรูปม้าก่อนพุทธศตวรรษที่ 12 ทั้งหมดมีลักษณะคล้ายภาพเล่าเรื่องในเทพนิยายกรีก – โรมัน และม้าในศิลปะอินเดีย พบในหัวแหวนหินมีค่ารูปม้า หวังช้าง เป็นสินค้านำเข้า ไม่ใช่งานศิลปกรรมฝีมือท้องถิ่น

1. ประติมากรรมม้าที่มีการเคลื่อนไหวรวดเร็ว ในท่าวิ่ง และควบ มีคนขี่ เห็นขนแผงคอปลิวไสว ใบหน้ายาวใหญ่ ช่วงขาขาว ที่พบบนลวดลายของใช้ในชุมชนที่ผลิตขึ้นเอง ได้แก่ ภาพบนดินเผาสมัยทวารวดี ตราประทับรูปม้าวิ่งมีคนขี่ เป็นลักษณะม้าในศิลปะทวารวดีที่สร้างขึ้นโดยช่างท้องถิ่น โดยใช้รูปแบบและลวดลายเลียนแบบสินค้าของอินโด-โรมัน

2. ประติมากรรมรูปปั้นม้าดินเผา มีผมหน้าเป็นพวงปลี รกลงมาถึงสันจมูกคล้ายหงอน ทำยื่นตรง อ้าปากเล็กน้อย อาจมีคนขี่หรือไม่ เป็นลักษณะของม้าในประติมากรรมสมัย อยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 19 – 22 ได้แก่ หลักฐานรูปปั้นดินเผาม้า ส่วนหัวม้าศิลปะ อยุธยา จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุททอง จ. สุพรรณบุรี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จ. ลพบุรี วัดหน้าพระธาตุ จ. ชลบุรี

3. เครื่องสังคโลกลอยตัวรูปม้าจากแหล่งเตาศรีสัชนาลัย จ. สุโขทัย มีลักษณะเด่น คือ มีสายบังเหียนเป็นเส้นกลมหนาเห็นชัดเจน คล้ายปั้นมาติดที่หัวและตัวม้า รวมทั้งตัวช้าง ผมหน้าม้าปรกเป็นพวงยาวลงมาถึงสันจมูก เป็นลักษณะของม้าในพุทธศตวรรษที่ 21-22

4. ม้ามีลักษณะโคนหางม้วนตั้งตรงขึ้น แล้ววัดหังกลงมา มีผมหน้าเป็นพวงยาวปรก ลงมาถึงสันจมูก พบในภาพสลักลายเส้น ภาพสลักฉลุลาย ภาพปูนปั้น ภาพวาด ลวดลายบนภาชนะ ดินเผา เป็นลักษณะเด่นของรูปแบบทางศิลปะของประติมากรรมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 – 21 หรือ ช่วงสมัยสุโขทัยถึงอยุธยาตอนต้น ได้แก่ ภาพสลักที่วัดศรีชุม เครื่องทองจากกรุ วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ ภาชนะดินเผาเตาบ้านบางปูน เป็นต้น

5. ม้าที่มีการตกแต่งเครื่องประดับ ม้าทรงเครื่องประดับลวดลายละเอียด ประณีต มีสายแห่ห้อยอุบะผูกท้ายม้า ลักษณะหางม้าห้อยเป็นพวงยาวลงมาปกติ บั้นท้ายเล็กและลาดลง รูปร่างไม่สูงใหญ่นัก พบในศิลปะอยุธยาตอนปลาย จนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในภาพวาด ภาพจิตรกรรม ฝาผนัง ภาพปูนปั้น ในราวพุทธศตวรรษที่ 23 – 24

ความหมายและคติความเชื่อในงานศิลปกรรมรูปม้า

ผลการศึกษาความหมายของภาพม้าที่ปรากฏในดินแดนประเทศไทย พบว่า หลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 ในจารึกดงแม่นางเมือง จารึกปราสาทหินพนมรุ้ง จารึกสลักก้อกรม 2 กล่าวถึงม้าในความหมายเป็นสัตว์ชั้นสูงนิยมใช้อุทิศถวาย หรือเป็นของขวัญที่มีค่า หลักฐานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 ส่วนใหญ่อยู่ในจารึกสุโขทัย กล่าวถึงม้าเป็นสัตว์เลี้ยงสำหรับใช้งานในวิถีชีวิต เป็นสัตว์ที่มีความสำคัญในการติดต่อค้าขาย และต้องเรียนวิชาฝึกบังคับเพื่อใช้ในการรบ ส่วนหลักฐานภาพม้า ในงานศิลปกรรม ที่ปรากฏในพุทธสถานเป็นภาพแสดงเรื่องราวบางตอนในพุทธชาดก พุทธประวัติ หรือเป็นสัตว์มงคล ซึ่งได้รับอิทธิพลอารยธรรมด้านศาสนา ความเชื่อ รูปแบบศิลปะมาจากอินเดีย ย หลักฐานที่ปรากฏในเทวสถาน แสดงเรื่องราวของเทพฮินดู พาหนะของเทพ การประกอบพิธีกรรมและการถวายอุทิศ หลักฐานภาพม้าที่ปรากฏบนสิ่งของเครื่องใช้ในชุมชน แสดงถึงวิถีชีวิต การใช้งาน พิธีกรรม และคติความเชื่อในเชิงสัญลักษณ์แห่งพลังกำลัง อำนาจ ความปราดเปรียวและความสง่างาม จึงแสดงเป็นรูปม้าท่าทางวิ่งควบ เคลื่อนไหว หรือมีนักรบขี่บังคับอยู่อย่างงามสง่า รวมทั้งเป็นสัญลักษณ์ของสัตว์มงคล ส่วน เครื่องม้า และเครื่องประดับม้า แสดงสถานภาพของผู้ขี่ เรื่องราว และเหตุการณ์ต่างๆ

แนวคิดในการสร้างศิลปกรรมรูปม้า

ม้าแรกเริ่มเข้ามาในดินแดนประเทศไทยในรูปแบบของสัญลักษณ์ของกำลังอำนาจ ความสง่างาม ความปราดเปรียว คติความเชื่อทางศาสนา ที่ได้รับอิทธิพลเผยแผ่มาจากอินเดีย ในช่วงต่อมาพบว่ามีผู้นำม้าที่มีชีวิตเข้ามาสู่ดินแดนนี้ แนวคิดในการประดิษฐ์งานศิลปกรรมภาพม้า เกิดขึ้นจาก

1. คติความเชื่อทางศาสนา หลักฐานภาพม้าที่ปรากฏในพุทธสถานที่เป็นภาพเล่าเรื่อง แสดงเรื่องราวบางตอนในพุทธชาดก พุทธประวัติ หรือสิ่ง มงคล ซึ่งได้รับอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาและรูปแบบศิลปะจากอินเดีย ในเทวสถานแสดงเรื่องราวของเทพฮินดู และพิธีกรรม
2. สัญลักษณ์แสดงสถานะของกลุ่มคน เช่น ชนชั้นผู้ปกครอง กษัตริย์ นักรบ สัญลักษณ์แทนความหมายที่ดี ความสง่างาม และชัยชนะ ม้าสามารถบอกสถานภาพทางสังคมของผู้ขี่ ม้าเป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นปกครอง และการสู้รบ โดยพิจารณาจาก อริยาบถของม้า เครื่องทรง และเครื่องประดับม้า
3. แสดงภาพเรื่องราวแสดงถึงวิถีชีวิตของชุมชน เหตุการณ์บ้านเมือง ประเพณี วรรณกรรม และการกีฬา ภาพม้าที่เป็นองค์ประกอบในเรื่องใช้ช่วยตีความเรื่องราวในภาพเล่าเรื่อง
4. ใช้เป็นของเล่น เครื่องประดับสถานที่ และลวดลายเพื่อความสวยงาม แสดงถึงความสำคัญ และการมีม้าเป็นสัตว์เลี้ยงที่รู้จักชนิดหนึ่งของสังคมนั้น

ข้อจำกัดในการศึกษา

การศึกษาเรื่องม้าในดินแดนประเทศไทยจากหลักฐานทางโบราณคดี มีข้อจำกัดในการศึกษาสำคัญ 2 ประการ คือ หลักฐานที่หลงเหลืออยู่ส่วนใหญ่อยู่ตามศาสนสถาน ทำให้การตีความจำกัดในเรื่องเกี่ยวกับศาสนา ไม่ได้เป็นตัวแทนของหลักฐานที่ครอบคลุมถึงวิถีชีวิตของคนในสังคมมากนัก รวมทั้งข้อมูลด้านเอกสารที่ขาดตอนไปหลายช่วงสมัย ในการศึกษาขั้นต่อไป จำเป็นต้องใช้ข้อมูลและหลักฐานทางโบราณคดีจากต่างประเทศ และประเทศเพื่อนบ้านที่เกี่ยวข้องมาประกอบเพื่อให้ได้การประมวลผลชัดเจนยิ่งขึ้น

อีกประการหนึ่งคือ การขาด หลักฐานนิเวศวัตถุ หรือกระดูกม้า หรือชิ้นส่วน ที่สามารถนำมาวิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ ได้ เป็นหลักฐานที่จำเป็นในการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตในการหาแหล่งกำเนิด และสายพันธุ์ เพื่อความถูกต้องและน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น ในการศึกษาไม่มีหลักฐานที่เป็นกระดูกหรือชิ้นส่วน รวมถึงหลักฐานที่เป็นเครื่องประกอบม้า มาใช้ศึกษาการปรากฏมีม้าเลี้ยงในช่วงวัฒนธรรมทวารวดี มีเพียงรายงานการขุดพบ 2- 3 แหล่ง ในช่วงสมัยหลัง และไม่มีรายละเอียดอื่น การวิเคราะห์ผลจะสมบูรณ์ ขึ้นถ้ามีหลักฐานที่สามารถ นำไปวิเคราะห์ผล วิถีทางวิทยาศาสตร์ จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้านลักษณะทางสายพันธุ์และแหล่งที่มาของม้า

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2526. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาส 700 ปี ลายสือไทย พ.ศ. 2526)
- _____. จารึกในประเทศไทย เล่ม 3 อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ 12-15. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529.
- _____. แหล่งเตาเผาบ้านบางปูน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์, 2531.
- _____. หอสมุดแห่งชาติ. กระบวนพยุหยาตรา : ประวัติและพระราชพิธี. กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2531.
- _____. “ความก้าวหน้าในการศึกษาโบราณคดีและเมืองโบราณในวัฒนธรรมทวารวดี” เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา สำนักงานศิลปากรที่ 2 สุพรรณบุรี 24 – 25 กรกฎาคม 2546. (อัคราณา)
- _____. เครื่องทองกรุวัดราชบูรณะ ศิลปะของแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2550.
- _____. ตำราผ้าของเก่ากับตำราลักษณะผ้าของหม่อมเจ้าทองทิมาฯ ทองใหญ่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์, 2544.
- _____. ตำราผ้าของเก่า และตำราผ้าคำโคลง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2508. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานบำเพ็ญกุศลศตมวารศพพระยาประดิพัทธภูบาล (คอ ยู่เหล ฌ ระนอง) มิถุนายน 2508)
- _____. นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติปราจีนบุรี. กรุงเทพฯ : บริษัท คัมปายอิมเมจจิ่ง จำกัด, 2542.
- _____. นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทองและเรื่องราวสุวรรณภูมิ. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พรินต์ติ้งเอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), 2550.
- _____. ใบเสมากลุ่มพระพุทธรูปบ้านอาน้อย อำเภอบ้านฝาง จังหวัดอุดรธานี. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2541.
- _____. ประวัติศาสตร์ โบราณคดี นครศรีธรรมราช. กรุงเทพฯ : เอ พี กราฟิค ดีไซน์ และการพิมพ์, 2542.
- _____. ประวัติศาสตร์การพาณิชย์นาวีไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมาพันธ์, 2544.
- _____. ศิลปะทวารวดี : ต้นกำเนิดพุทธศิลป์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พรินต์ติ้งเอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2552.

- _____ . สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542.
- กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. “งานค้นคว้าเรื่องผ้าจากหนังสือประเภทวรรณคดีไทยและประวัติศาสตร์ไทย.” นิตยสารศิลปากร 5, 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2504) : 31 - 43.
- ควอริช เวลส์. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ – Ancient Siamese Government and Administration (1934). แปลโดย กาญจนา ละอองศรี และยุพา ชุมจันทร์. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2527.
- ชาติชาย พวงชมพู. “การจัดการสุขภาพม้า : การผสมพันธุ์ม้า.” เอกสารในการอบรมเชิงปฏิบัติการคณะสัตวแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 14 – 16 พฤศจิกายน 2539. (อัดสำเนา)
- ชาร์ลส ไฮแอม และ รัชนี ทศรัตน์. สยามดึกดำบรรพ์ : ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ริเวอร์บุ๊ก, 2542.
- ณัฐภัทร จันทวิช. “ม้า : รัตนหนึ่งในเจ็ดของเครื่องหมายมงคลแห่งพระจักรพรรดิ แผ่นทองจากกรุวัดมหาธาตุพระนครศรีอยุธยา.” ศิลปากร 50, 5 (กันยายน- ตุลาคม 2550) : 103 – 117.
- ดิเรก กุลศิริสวัสดิ์, ผู้แปล. บันทึกของคณะราชทูตเปอร์เซียเข้ามากรุงศรีอยุธยา : สำเนาอักษรียุสลุยมาน, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2545.
- ดี เจ ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เล่ม 1, แปลโดย วรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2526.
- ธิดา สารระยา. ทวารวดีต้นประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2545.
- น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง]. ก ศิลปกับโบราณคดีในสยาม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2520.
- _____ . ข ศิลปแห่งอาณาจักรไทยโบราณ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2520.
- นวรรตน์ เลขะกุล. เบ๊ย บาท กษาปณ์ แบงก์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี, 2543.
- นันทนา ชุตินวงศ์. “ภาพชาดกที่เจดีย์จุลปะโทน.” ศิลปากร 21, 4 (พฤศจิกายน 2520) : 28-56.
- นิติ แสงวัฒน์. “วิวัฒนาการของทหารม้า.” วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพมหานคร, 2519.
- บุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ. “ทุ่งตึก จุดเชื่อมโยงการค้าทางทะเลของโลกบนคาบสมุทรมาลายู.” เมืองโบราณ 34, 1 (มกราคม - มีนาคม 2551) : 63 – 88.
- ปติสร เพ็ญสุต. “การวิเคราะห์ภาพสลักอิฐรูปบัณฑิตบนเสมาทวารวดีในภาคอีสาน.” ดำรงวิชาการ 8, 1 (มกราคม – มิถุนายน 2552) : 19-34.

- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. ประวัติศาสตร์อารยธรรมภาคใต้ : แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, 2545.
- ประชาภิจักรจักร, พระยา. พงสาวดารโยนก. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2507.
- ปรีชา กาญจนาคม. การขุดค้นแหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนปลายในจังหวัดนครราชสีมา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2539.
- ผาสุข อินทราวุธ. สุวรรณภูมิ จากหลักฐานโบราณคดี. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.
- _____. “รอยต่อก่อนประวัติศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.” ดำรงวิชาการ รวมบทความทางวิชาการคณะโบราณคดีปี 2545 : 1 - 44.
- _____. ทวารวดี : การศึกษาวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2542.
- _____. พรรณานาชนะดินเผาสสมัยทวารวดี. กรุงเทพฯ : สยามการพิมพ์, 2528.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. พุทธศาสนนิทานเจดีย์จุลปะโทน, แปลโดย หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2517.
- พิษณุ สุกนิมิตร. ปริศนาแห่งหิมพานต์. ฉบับปรับปรุง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อัมรินทร์, 2551.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ คณะโบราณคดี. ตามเส้นทางงานช่างโบราณ : ประวัติศาสตร์กับการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร : เอส.พี.วี.การพิมพ์, 2550.
- _____. สำนักงานอธิการบดี . งานวันพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประจำปี 2552 “พระนั่งเกล้าฯ กับความเป็นศูนย์กลางจักรวาลของวัดสุทัศน์ฯ”. กรุงเทพฯ : บริษัทอัมรินทร์ พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), 2552.
- ไมเคิล ไรท์. กรีก - โรมัน ในอุษาคเนย์. กรุงเทพฯ : มติชน, 2552.
- ลออ คุ่มไพบโรจน์. เรื่องมีว่า. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยพานิชยการ, 2485. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงหม่อมเจ้าประสพศรีจิระประวัติ จิระประวัติ พุศิจิกายน 2485).
- วินัย ผู้นำพล. วัฒนธรรมผสมในศิลปกรรมสยาม. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1997), 2552.
- ศักดิ์ศรี เข้มแน่นดา. นารายณ์อวตาร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2538.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. ค้นหาอดีตของเมืองโบราณ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2538.
- สว่าง เลิศฤทธิ์. โบราณคดี : แนวคิดและทฤษฎี. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2547.
- สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล. จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ : ราชอาณาจักรสยาม โดย มร . เดอะลา ลูแบร์ อัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มแห่งองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ปู่พระเจ้ากรุงสยาม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2510.

สายันต์ ไพรชาญจิตร. โบราณคดีเครื่องถ้วยสยาม แหล่งเตาเมืองน่านและพะเยา. นครปฐม :

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551.

_____. “แหล่งเตาและเครื่องถ้วยสุพรรณบุรีที่บ้านบางปูน.” เอกสารโครงการโบราณคดีชุมชน
ภาควิชาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
6 มกราคม 2549. (อัคราเนนา)

สายันต์ ไพรชาญจิตร และสุกมาส ดวงสกุล. “แหล่งเตาสุพรรณบุรีที่บ้านบางปูน : หลักฐานและ
ความรู้ใหม่.” ในเอกสารประกอบการสัมมนาโครงการประวัติศาสตร์โบราณคดีเมือง
สุพรรณบุรี จากทวารวดีถึงสุพรรณภูมิ : หลักฐานและข้อมูลใหม่ทางโบราณคดี 16 - 17
กันยายน พ.ศ. 2542, 77- 94. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2542.

สืบแสง พรหมบุญ และ กาญจน์ ละอองศรี. ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างไทยจีน
ค.ศ. 1282 – 1853. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2525.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ศิลปะในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.

สุรศักดิ์ก่อสร้าง , ห้างหุ้นส่วนจำกัด . “รายงานการขุดแต่งและขุดค้น โบราณสถานพระปรางค์สาม
ยอด ตำบลท่าหิน อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี.” กรุงเทพฯ : ม.ป.ท. , 2538. (อัคราเนนา)

สำนักนายกรัฐมนตรี . คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี .
ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2508.

_____. คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ . ประชุมศิลาจารึกภาค 5: ประมวล
จารึกอักษรไทย ภาพลายเส้นจำหลักบนแผ่นหินเกี่ยวกับเรื่องชาดต่างๆในชาดกหำร้อย
ชาติที่ประดับไว้ในเจดีย์วัดศรีชุมสุโขทัย. พิมพ์ใหม่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายก
รัฐมนตรี, 2526.

หม่องทินอ่อง. ประวัติศาสตร์พม่า. แปลโดย เพ็ชรี สุมิตร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

อนันต์ กลิ่นโพธิ์ กลับ. “การศึกษาความหมายและรูปแบบของตราประทับสมัยแรกเริ่มประวัติ
ศาสตร์ ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติอุทอง อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี .”
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

_____. ตราประทับ : ตราประจำตัวและเครื่องราชูปโภคโบราณ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมือง
โบราณ, 2550.

- อริคม สวัสดิญาณ , ผู้แปล. โหราศาสตร์จีน 12 นักษัตรประยุกต์. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เต๋าประยุกต์, 2547.
- อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. “ใบเสมาสลักภาพมหานิกายที่วัดโนนศิลาอาสน์วราราม.” เมืองโบราณ 26, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2543) : 102 - 109.
- อำไพ คำโท. “จารึกปราสาทหินพนมรุ้ง,” นิตยสารศิลปากร 27, 6 (มกราคม 2527) : 72- 76.
- Anthony, David et al. Man and Animals Living, Working and Changing Together. Philadelphia : University of Pennsylvania, University Museum, 1984.
- Behera, K. S. ed. Maritime Heritage of India. New Delhi : Aryan Books International, 1999. 201-205. The Maritime Contacts Between Eastern India and South-east Asia : New Epigraphic Data by B.N. Mukherjee.
- Bongianni, M. The Macdonald Encyclopedia of Horses. Little Brown and Company, Toledo : Artes Graficas, 1995.
- Brodrick, A.Houghton, ed. Animals in Archaeology. New York : Praeger Publishers, 1972.
- Clutton - Brock, Juliet. A Natural History of Domesticated Mammals. British Museum (Natural History). London : Cambridge University Press, 1987.
- Colville, Thomas, and Joanna M. Bassert. Clinical Anatomy and Physiology Laboratory Manual for Veterinary Technicians. Missouri : Mosby, Inc., an affiliate of Elsevier Inc., 2009.
- Davies, Zoe. Introduction to Horse Biology. Oxford : Blackwell Publishing Ltd., 2005.
- Edwards, Elwyn H. The Ultimate Horse Book. London : Dorling Kindersley Limited, 1995.
- _____. Horses. London : Dorling Kindersley Limited, 1993.
- Gosling, Betty. Origins of Thai Art. Bangkok : River Books, 2004.
- Guerin, N. and Oenen, D. Thai Ceramic Art–The Three Religions. Singapore : Sun Tree Publishing Limited, 2005.
- Hayes, M. Horace. Points of the Horse : A Treatise on the Conformation, Movement, Breeds and Evolution of the Horse. 7th ed. New York : Arco Publishing Company Inc., 1969.
- Hemmer, Helmut. Domestication the Decline of Enviromental Appreciation. Translated by Neil Beckhaus. Cambridge : Cambridge University Press, 1990.
- Krairiksh, Piriya. Semas with Scenes from the Mahanipata - Jatakas in the National Museum at Khon Kaen. Bangkok : Department of Silpakorn, 1974.
- Leclair, B. 1001 Images of Horses. Singapore : Crescent Books, 1992.

- Majupuria, Trilok C. Sacred Animals of Nepal & India. Bangkok : Craftsmen Press Ltd., 1991.
- Mitra, Debala. Sanchi. 7th ed. New Delhi : Archaeological Survey of India, 2001.
- Morris, Pamela M. and Nereo Lugli ed. Horses of the World. London : Orbis Publishing, 1973.
- National Museum New Delhi. A Guide to the National Museum. New Delhi : Govt. of India Press, 1997.
- Sivaramanurti, C. Some Aspects of Indian Culture. New Delhi : National Museum New Delhi, 1969.
- Simpson, George G. Horses : The Story of the Horse Family in the Modern World and through Sixty Million Years of History. The America Museum of Natural History. New York : Doubleday & Company Inc., 1961.
- Srisuchat, Amara ed. Ancient Trades and Cultural Contacts in Southeast Asia. Bangkok : The Office of the National Culture Commission, Thailand. Srimuang Printing, 1996.
- Thorp, Robert L. Son of Heaven : Imperial Arts of China. Seattle : Son of Heaven Press, 1988.
- Wagoner, Don M. and Lorraine W. Chalkley. Equine Genetics & Selection Procedures. Texas : Equine Research Publications, 1978.
- Wheatley, Paul. The Golden Khersonese : Historical Geography of the Malay Peninsula before A.D. 1500. Kuala Lumpur : University of Malaya Press, 1961.
- Wolters, O.W. Early Indonesian Commerce : A Story of the Originals of Srivijaya. New York : Cornell University Press, 1967.

ภาคผนวก

ก. ลักษณะสายพันธุ์ม้าอาหรับ

Fig. 289. Head of the Arab Horse, Magic

ภาพที่ 96 ลักษณะรูปทรงของม้าสายพันธุ์อาหรับ และลักษณะใบหน้าที่มีสันจมูกเป็นเส้นโค้งเว้า
ที่มา : M. Horace Hayes, Points of the Horse, 7th ed. (New York : Arco Publishing Company Inc., 1969), 159.

ภาพที่ 97 ลักษณะวิ่งควบของม้า (gallop) ในการกีฬา
ที่มา : Pamela M. Morris, and Nereo Lugli ed., Horses of the World (London : Orbis Publishing, 1973), 44.

ข. ลักษณะสายพันธุ์ม้าป่ามองโกเลีย และม้าสายพันธุ์มองโกล

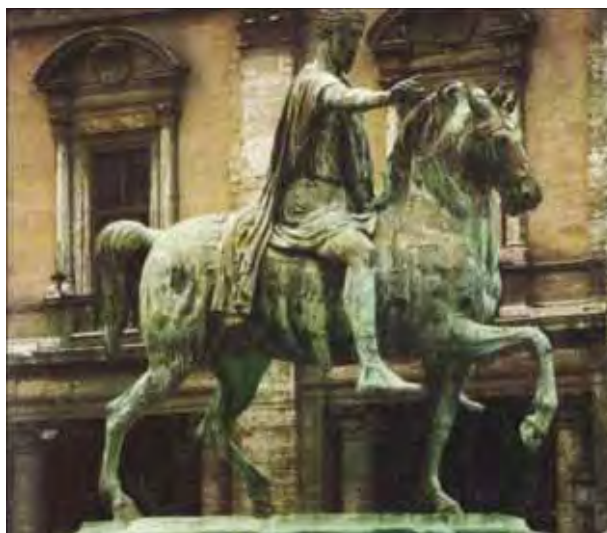

ภาพที่ 98 ม้าป่ามองโกเลีย Przewalski's ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในธรรมชาติจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่- 99 ม้าแกระสายพันธุ์มองโกล ที่นำมาใช้งานบรรทุกสัมภาระ ในประเทศจีน
ที่มา : Pamela M. Morris, and Nereo Lugli ed., Horses of the World (London : Orbis Publishing, 1973), 80-81.

ค. ภาพม้าทางโบราณคดี ม้าสายพันธุ์อาหรับ ในแถบยุโรปและเอเชียกลาง

ภาพที่ 100 รูปปั้นโลหะกษัตริย์แห่งโรมัน Marcus Aurelius ทรงม้าสายพันธุ์อาหรับ ในกรุงโรม
ที่มา : Pamela M. Morris and Nereo Lugli ed. Horses of the World, (London : Orbis Publishing, 1973), 11

ภาพที่ 101 ม้าสายพันธุ์ Hot-blooded จากตะวันออกที่เป็นบรรพบุรุษของม้าสายพันธุ์อาหรับใน
กองทัพของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช สลักที่วิหาร Parthenon ประเทศกรีก พุทธ
ศตวรรษที่ 2

ที่มา : Pamela M. Morris and Nereo Lugli ed. Horses of the World, (London : Orbis Publishing, 1973), 12.

ภาพที่ 102 ภาพสลักไม้ที่นิยมของชาวกรีกโบราณ คือม้าสายพันธุ์อาหรับ พุทธศตวรรษที่ 3
ที่มา : Pamela M. Morris and Nereo Lugli ed. *Horses of the World*, (London : Orbis Publishing, 1973), 10.

ภาพที่ 103 ภาพเขียนนักรบชาวตะวันออกที่มียิงธนู เป็นม้าสายพันธุ์หนักจากเปอร์เซีย หรือจาก
เอเชียไมเนอร์ ราวพุทธศตวรรษที่ 20
ที่มา : Pamela M. Morris and Nereo Lugli ed. *Horses of the World*, (London : Orbis Publishing, 1973), 14

ง. ภาพม้าทางโบราณคดีในอินเดีย

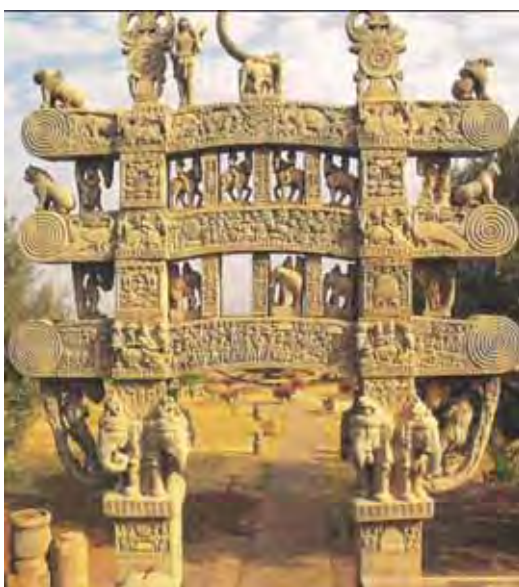
ภาพที่ 104 ภาพเขียนการขี่ม้าล่าสัตว์ของพวก Akbar สมัย Mughal ของอินเดีย พุทธศตวรรษที่ 22
ที่มา : National Museum, New Delhi, [A Guide to the National Museum](#), (New Delhi : Govt. of India Press, 1997), 58.

ภาพที่ 105 ภาพสลักพุทธประวัติ ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม อินเดีย ศิลปะอมราวดี ราวพุทธ
ศตวรรษที่ 6-7 จัดแสดงที่ British Museum ประเทศอังกฤษ
ที่มา : Benoy K. Behl, [Valley of stupas](#) [online], accessed December 2009. Available from
http://thehindu.com/fline/f12421/stories/20071102_504206400.htm.

ภาพที่ 106 ภาพสลักที่โตรณะด้านทิศตะวันออกของมหาสถูปสาญจี ประเทศอินเดีย ราวพุทธศตวรรษที่ 5-7 เล่าเรื่องพุทธประวัติตอนเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ ศิลปะอมราวดี
ที่มา : Claude & Masako, Sanchi stupa fort [online], accessed August 2008. Available from [http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sanchi stupa fort](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sanchi_stupa_fort)

ภาพที่ 107 ภาพสลักที่โตรณะด้านทิศเหนือ มหาสถูปสาญจี มีภาพบุคคลขี่ม้าหันข้างเอี้ยวหน้ามา ม้าผูกคาน้ำตั้งขึ้น ราวพุทธศตวรรษที่ 5-6

จ. ประติมากรรมม้าสายพันธุ์มองโกล ในจีนและเอเชียตะวันออก

ลักษณะรูปแบบของม้าในประเทศจีนจากหลักฐานทางโบราณคดี มีพัฒนาการแตกต่างกันในแต่ละยุคสมัย ประติมากรรมม้าจีนส่วนใหญ่อยู่ในทำยืนตรง อ้าปาก รูปร่างอ้วนกลม สมส่วนไม่สูงนัก แผลงคอหนา

ภาพที่ 108 ม้าดินเผาสำหรับลากรถ ขนาดเท่าของจริงสูง 172 ซม. หรือสูงประมาณ 13 hands ที่สุสานจักรพรรดิพระองค์แรกแห่งราชวงศ์ฉิน (Qin) ที่มณฑลฉานซี (Shanxi) พุทธศตวรรษที่ 4 จัดแสดงที่ Museum of Qin Figures ประเทศจีน

ภาพที่ 109 แสดงการจัดวางนักรบดินเผาและม้าลากรถขนาดเท่าตัวจริง ที่สุสานจักรพรรดิพระองค์แรกแห่งราชวงศ์ฉิน (Qin) ในมณฑลฉานซี

ที่มา : Robert L. Thorp, Son of Heaven : Imperial Arts of China (Seattle : Son of Heaven Press, 1988), 175- 177.

ภาพที่ 110 ม้าสำริด สมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันออก ราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 จากสุสานหมายเลข 2 ที่
เมือง Fangling มณฑล Hebei จัดแสดงที่ Boading District Cultural Relics
Administration ประเทศจีน

ภาพที่ 111 ชายขี่ม้า รูปปั้นดินเผาเนื้อแกร่ง (Painted Earthenware) ขนาดสูง 32 และ 33 ซม. สมัย
ราชวงศ์ Northern Qi ราวพุทธศตวรรษที่ 12 จากสุสานเจ้าชาย Lou Rui ที่มณฑล Shanxi
จัดแสดงที่ Shanxi Archaeology Institute ประเทศจีน

ที่มา : Robert L. Thorp, Son of Heaven : Imperial Arts of China (Seattle : Son of Heaven Press, 1988), 184, 193.

ภาพที่ 112 ม้าดินเผาเนื้อแกร่งเคลือบสี ขนาดสูง 73 ซม. และหญิงขี่ม้า ขนาดสูง 42 ซม. สมัยราชวงศ์ถัง (Tang) ราวพุทธศตวรรษที่ 13 จากสุสานของเสนาบดี An Pu ที่มณฑล Henan จัดแสดงที่ Luoyang Cultural Relics Work Team ประเทศจีน
ที่มา : Robert L. Thorp, Son of Heaven : Imperial Arts of China (Seattle : Son of Heaven Press, 1988), 202- 203.

ภาพที่ 113 ตุ๊กตาม้าดินเผาเนื้อแกร่งเคลือบสี สมัยราชวงศ์ถังของจีน (พ.ศ. 1161- 1449) ขนาดสูง 22 ซม. จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร

จ. ม้ากลบในประเทศไทย และม้าเอเชีย

ภาพที่ 114 ม้ากลบไทย ใช้ในการบรรทุกสินค้าในภาคเหนือของไทย ต้นพุทธศตวรรษที่ 25
จัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่ จ. เชียงใหม่

ภาพที่ 115 การบรรทุกใบชาบนหลังม้า เพื่อขนลงมาทางตอนใต้ของจีน พุทธศตวรรษที่ 24-25
จัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในเมืองเซียงรุ้ง แคว้นสิบสองปันนา ประเทศจีน

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อสกุล	นางสาวศุภวรรณ ตันมณี
ที่อยู่	26 ปุณณวิถี 30 ถนนสุขุมวิท 101 แขวงบางจาก เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร 10260
ที่ทำงาน	บริษัท สิริวรรณดา จำกัด 26 ปุณณวิถี 30 ถนนสุขุมวิท 101 แขวงบาง จาก เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร 10260 โทรศัพท์ 081 8446168, 02-5912626
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2520	สำเร็จการศึกษาปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาสัตวศาสตร์ จาก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2522	สำเร็จการศึกษาปริญญาสัตวแพทยศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ บางเขน กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2535	สำเร็จการศึกษาปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาบริหารและการ จัดการ จากสถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์ แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2548	ศึกษาระดับมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ. 2522-2526	ฝ่ายวิชาการ บริษัท เวลโกรผลิตภัณฑ์อาหารสัตว์ จำกัด กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2527-2534	ผู้จัดการแผนกยาสัตว์ บริษัท บี.แอล.เอช. เทร์คิง จำกัด กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2535-2543	Country Manager, Sanofi Animal Health (Thailand) Co.,Ltd. กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2544-2547	Area Manager, Ceva Animal Health Asia Pacific Ltd. Vietnam & Myanmar
พ.ศ. 2548-ปัจจุบัน	ผู้จัดการ บริษัท สิริวรรณดา จำกัด กรุงเทพมหานคร อาจารย์พิเศษ โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดผ่องพลอยวิริยาราม กรุงเทพมหานคร